

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КУРС ЛЕКЦІЙ
з дисципліни «Економіка підприємства»
(у визначеннях, схемах, таблицях)
для студентів II-III курсів
усіх форм навчання,
всіх спеціальностей
Частина I

Одеса ОНЕУ 2013

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КУРС ЛЕКЦІЙ
з дисципліни «Економіка підприємства»
(у визначеннях, схемах, таблицях)
для студентів II-III курсів
усіх форм навчання
всіх спеціальностей
Частина I

Затверджено
на засіданні кафедри
економіки підприємства.
Протокол № 7 від 12.02.2013 р.

Одеса ОНЕУ 2013

Курс лекцій з дисципліни «Економіка підприємства» (у визначеннях, схемах, таблицях) для студентів II-III курсів усіх форм навчання всіх спеціальностей. Частина I. / Укл. Г. В. Кошельок, А. Т. Никифоренко. – Одеса: ОНЕУ, рота-принт, 2013 р. – 106 с.

Укладачі: Г.В. Кошельок, канд. екон. наук, доцент
А.Т. Никифоренко, доцент

Рецензенти: Н.В. Доброва, канд. екон. наук, доцент
(зовнішній рецензент)
В.Д. Граждан, канд. екон. наук, професор
О.С. Літвінов, канд. екон. наук, доцент

Коректор: А.О. Ковальова

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1. Загальна характеристика підприємства	9
Тема 2. Структура підприємства	24
Тема 3. Суспільні форми організації виробництва	34
Тема 4. Планування діяльності підприємства	46
Тема 5. Продукція як основний результат діяльності підприємства	49
Тема 6. Виробнича потужність підприємства	58
Тема 7. Основні виробничі засоби, нематеріальні та інші необоротні активи підприємства	63
Тема 8. Оборотні фонди та оборотні кошти підприємства	75
Тема 9. Персонал підприємства і продуктивність праці	80
Тема 10. Організація оплати та стимулювання праці на підприємстві	94
Література	104

ВСТУП

Дисципліна "Економіка підприємства" є базовою, загальноекономічною дисципліною для майбутніх фахівців-економістів, оскільки охоплює всі ключові розділи прикладної економіки, виробництва та забезпечення ефективного господарювання на рівні основної структурної ланки суспільного виробництва – підприємства, дає необхідну сукупність теоретичних і практичних знань з діяльності підприємства в умовах формування ринкової економіки.

Економіка підприємства як конкретна галузь економічної науки й навчальна дисципліна базується на пізнанні та свідомому використанні економічних законів і закономірностей функціонування та розвитку суспільного виробництва. І тому виявлення конкретних форм прояву цих законів і закономірностей у господарській діяльності підприємства правомірно вважається предметом даної дисципліни.

Вивчення дисципліни "Економіка підприємства" студентами університету включає такі види навчальної роботи: лекції, практичні заняття, індивідуальну роботу, ділові ігри, курсову роботу, іспит.

На початку вивчення дисципліни студентам читаються лекції, в яких надається уявлення про предмет даної науки, характеризуються методи самостійної роботи, наводиться список навчальної літератури, пояснюються вимоги до написання курсових робіт, підготовки практичних занять, а також до підготовки та складання іспиту.

Лекції сприяють допомогти студентам узагальнити вивчений матеріал, краще зрозуміти його сутність. Для більш повного засвоєння матеріалу викладання тем курсу надано у визначеннях, схемах, таблицях. А конспектування лекцій допомагає студентам в їх подальшій самостійній роботі над вивченням дисципліни.

На практичні заняття виносяться найбільш важливі теми і розглядаються основні методи, прийоми самостійної роботи при вирішенні практичних питань.

При вивченні дисципліни використовується література, список якої наводиться в методичних вказівках. Вона може доповнюватися викладачами на лекціях, практичних заняттях. Варто зауважити, що в умовах, коли в Україні формується законодавча основа функціонування ринкової економіки, вивчення дисципліни тільки за підручниками недостатньо, тому що в них відсутні окремі положення законів, прийнятих в останній час Верховною Радою, Указів Президента, постанов Кабінету Міністрів. Тому необхідно вивчати закони, укази, постанови, інструктивні матеріали в частині, яка відноситься до тем дисципліни. Рекомендується також систематично читати газети "Голос України", "Урядовий кур'єр", журнал "Економіка України, інші газети та журнали.

Термін «**економіка**» грецького походження – це:

- мистецтво управління домашнім господарством;
- виробничо-фінансовий базис суспільства;
- сукупність галузей і видів виробництва (народне господарство) країни;
- галузь науки, яка вивчає функціональні або галузеві аспекти економічних відносин.

Економічна наука вивчає ті види діяльності, які включають виробництво і обмін між людьми. Економіка – наука вибору. Вона вивчає, який вибір роблять люди для того, щоб виробляти в умовах дефіциту або наявності обмежених виробничих ресурсів (земля, робоча сила, обладнання, технічні знання) різні товари і розподіляти їх між членами суспільства для їх споживання.

Англійський економіст **Джон Кейнс** відзначає, що «економічна теорія не є вибір уже готових рекомендацій, вживаних безпосередньо в господарській політиці, вона є скоріше методом, інтелектуальним інструментом, технікою мислення, допомагає тому, хто володіє нею, приходити до правильних висновків.

Економіка – це сфера життя суспільства, яка включає в себе виробництво, обмін, розподіл і споживання.

Економіка – це наука, що вивчає, як суспільство (особа) здійснюють вибір в умовах обмежених ресурсів, з метою найбільш повного задоволення безмежних потреб.

Таблиця 1

Значення економічної науки

Для суспільства	Для людини
<ul style="list-style-type: none">▪ Розробка принципів, які є основою економічної політики▪ Сприяння економічній інформованості населення і демократизація суспільства▪ Прогнозування розвитку подій в суспільстві	<ul style="list-style-type: none">▪ Сприяння раціональній поведінці в сфері споживання, цільовому використанню індивідуальних заощаджень▪ Формування умінь, орієнтації в сфері бізнесу▪ Сприяння прийняттю правильних рішень при виборі сфери діяльності

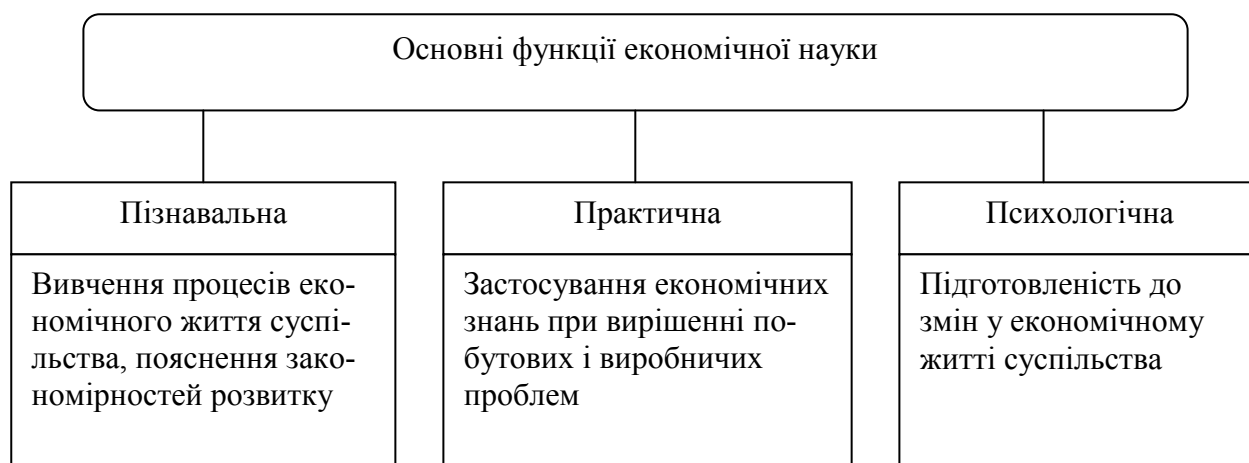

Рис. 1. Основні функції економічної науки

Таблиця 2

Визначення поняття «Економіка підприємства» у сучасній економічній літературі

Автор	Визначення	Джерело
Бойчик І.М., Харів П.С., Хопчан М.І., Піча Ю.В.	Економіка підприємства – це наука про ефективність виробництва, шляхи і методи досягнення підприємством найкращих результатів при найменших затратах	[21, с. 5]
Захарченко В. І., Меркулов М. М., Ширяєва Л. В.	Економіка виробництва – це наука, що вивчає і розкриває базові соціально-економічні аспекти процесу створення матеріально - речовинних благ	[27, с. 5]
Мельник Л.Г., Карінцева О.І.	Економіка підприємства досліджує закономірності проходження економічних процесів на рівні господарського суб'єкта. В центрі уваги виявляються економічні відносини – як внутрішні щодо підприємства, так і зовнішні	[29, с. 9]
Осипов В.І.	Економіка підприємства – дисципліна, що вивчає закономірності формування, функціонування підприємства як конкурентоздатного, високопродуктивного та високоприбуткового суб'єкта господарювання, властиві підприємства всіх галузей народного господарства	[30, с. 21]
Примак Т.О.	Економіка підприємства – конкретна галузь економіки, і як навчальна дисципліна вона базується на вивченні та свідомому використанні економічних законів і закономірностей функціонування і розвитку суспільного виробництва	[32, с. 10]
Цигилик І.І., Бибик Я.Р., Ємбрик М.Я., Паращич В.Ф.	Економіка підприємства в умовах ринкових відносин вивчає господарство і господарську діяльність підприємства незалежно від його підпорядкування і форми власності	[36, с. 20]

Об'єкт економіки підприємства – є підприємство як самостійна ланка народного господарства, а також відносини між підрозділами підприємства та між ними та зовнішнім середовищем щодо здійснення ними виробничих, комерційних, інвестиційних, інноваційних, соціальних, екологічних, економічних завдань.

Предметом вивчення економіки підприємства є методи і способи раціонального поєднання й ефективного використання всіх елементів виробничого процесу на рівні підприємства. При цьому економічні та організаційні питання розглядаються в тісному зв'язку з технікою і технологією.

Методом економіки підприємства є сукупність методологічних і методичних підходів до дослідження економічних явищ процесів, розроблених і вживаних у наукових дисциплінах, які забезпечують економіку підприємства.

Рис. 2. Основні методи економіки підприємства

Рис. 3. Місце економіки підприємства в системі економічних наук

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДПРИЄМСТВА

Господарська діяльність – це діяльність суб’єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

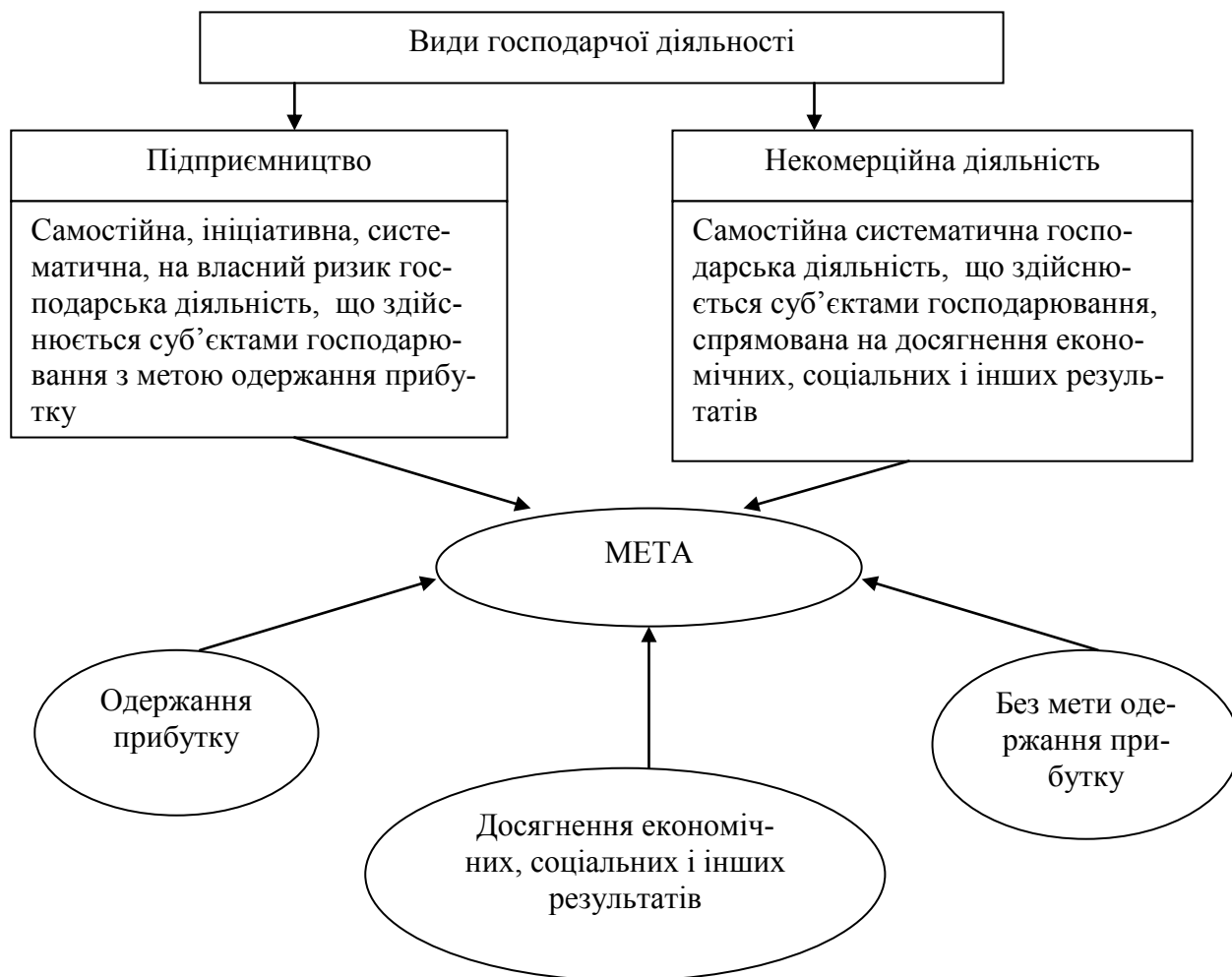

Рис. 1.1. Види господарчої діяльності та основна мета підприємства

Таблиця 1.1

Цілі діяльності підприємства

М Е Т А	Об’єктивні	Виробництво продукції та послуг, які необхідні для забезпечення потреб суспільства, тобто народного господарства, населення, експортних потреб
		Забезпечення динамізму виробництва продуктів і послуг
		Забезпечення населення робочими місцями
		Забезпечення формування державного бюджету
	Суб’єктивні	Отримання прибутку

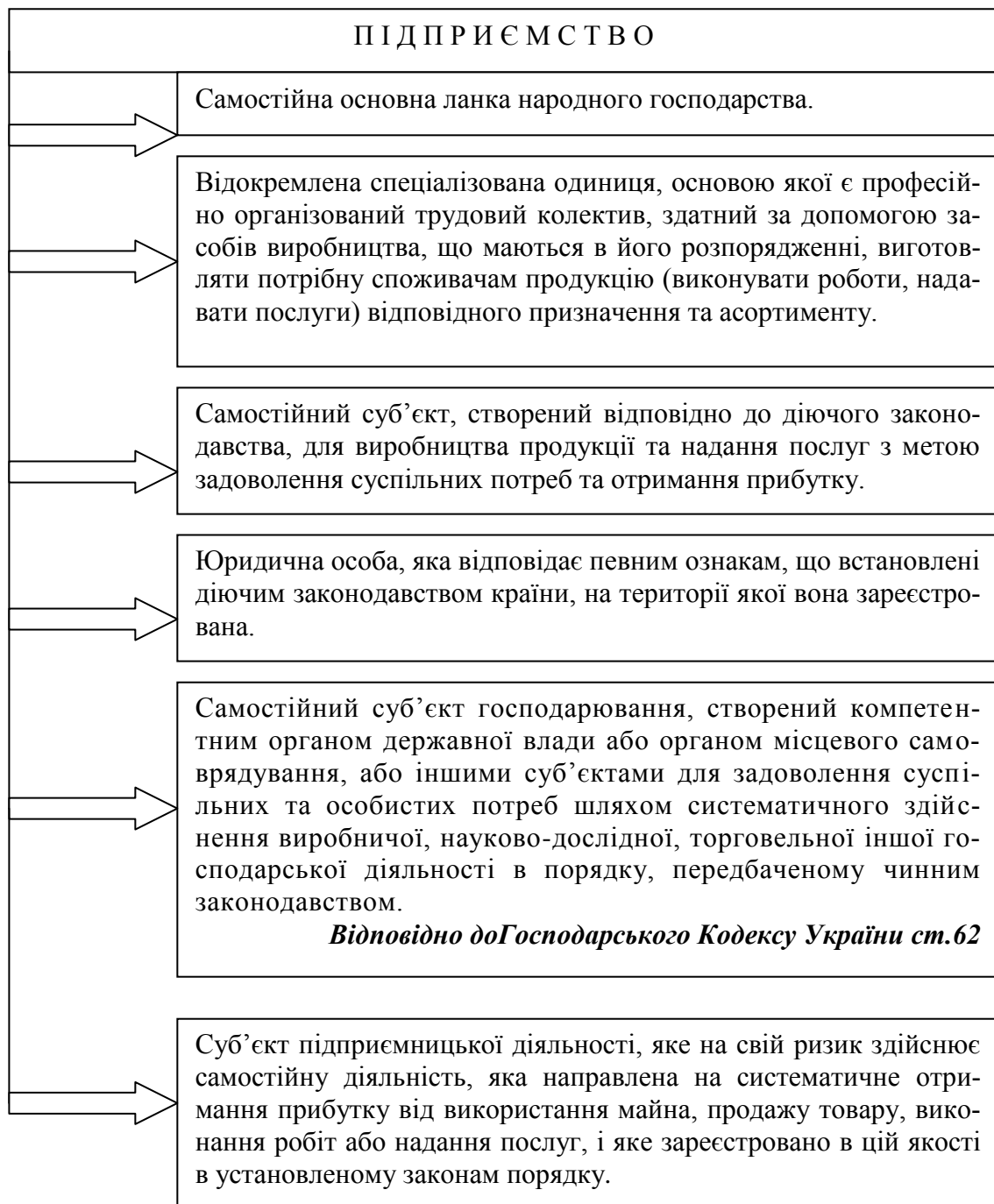

Рис. 1.2. Визначення поняття «Підприємство» у сучасній економічній літературі

Фірма – юридично самостійна підприємницька одиниця.

Представництво – відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований зовні його місцезнаходження, який представляє інтереси юридичної особи і здійснює її захист.

Філія – відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований зовні його місцезнаходження і здійснює всі його функції або їхню частину, в тому числі функцію представництва. Представництва і філії не є юридичними особами.

Дочірнє підприємство – юридична особа, створена іншою юридичною особою як єдиним учасником. Відмінність дочірніх підприємств від деяких видів господарських товариств, які також можуть бути створені юридичною особою-єдиним засновником, полягає в тому, що закон не висуває вимог до мінімального розміру статутного капіталу дочірнього підприємства.

Рис. 1.3. Суб'єкти господарювання

Ознаки юридичної особи:

- 1) це організація, яка певним чином організаційно і структурно оформлена як соціальне утворення;
- 2) вона повинна бути створена і зареєстрована у встановленому законом порядку;
- 3) вона має цивільну правоздатність і дієздатність (правосуб'єктність), тобто здатна набувати і реалізовувати цивільні права та обов'язки від свого імені;
- 4) вона може бути позивачем і відповідачем у суді;
- 5) має самостійний баланс.

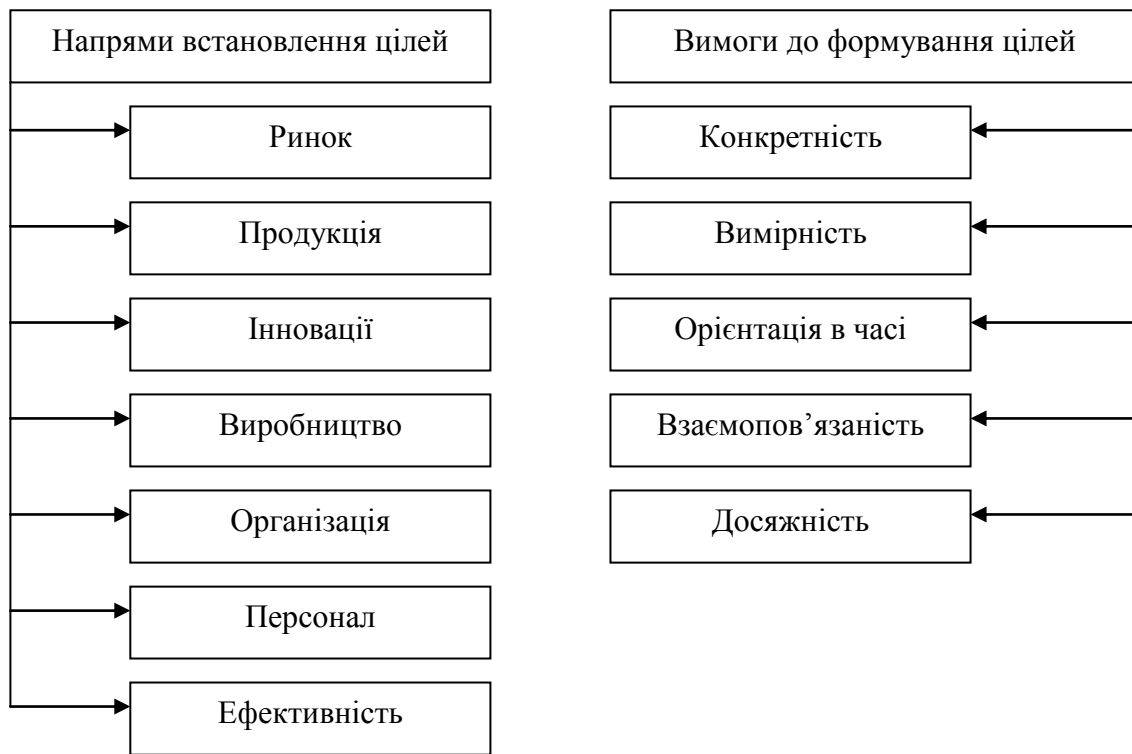

Рис. 1.4. Основні напрями та вимоги встановлення цілей підприємства

Відмінні ознаки підприємства

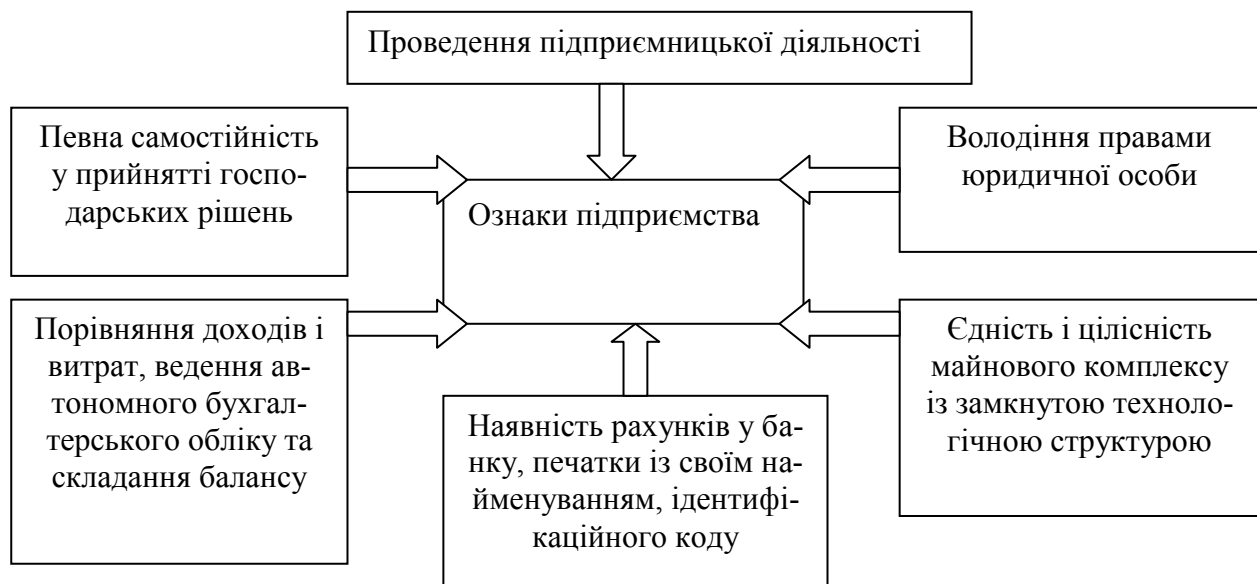

Рис. 1.5. Відмінні ознаки підприємства

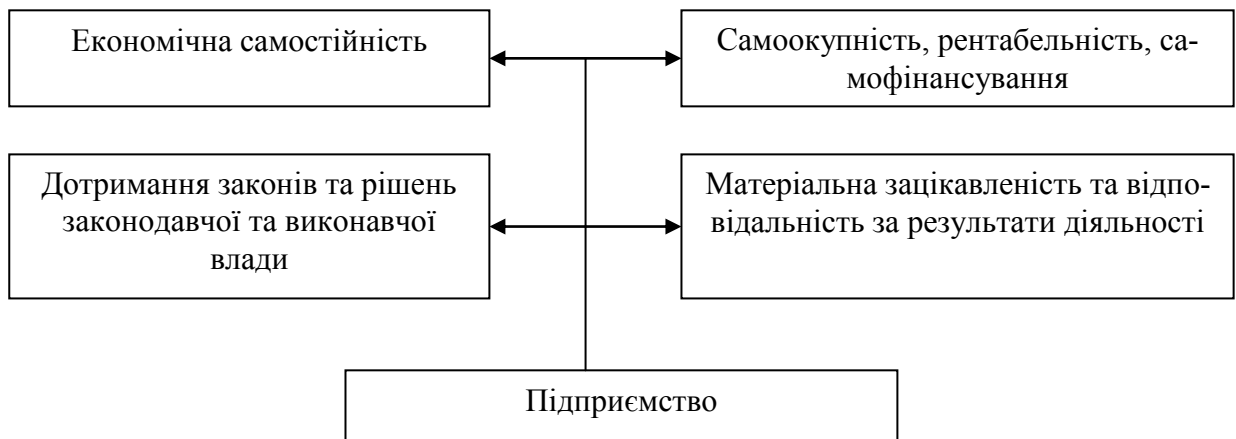

Рис. 1.6. Основні умови діяльності підприємства в умовах ринку

Рис. 1.7. Життєвий цикл підприємства

Рис. 1.8. Взаємовідносини підприємства як суб'єкта господарювання

Рис. 1.9. Основні засоби державного регулювання господарчої діяльності суб'єктів господарювання

Рис. 1.10. Операції, які самостійно здійснює підприємство

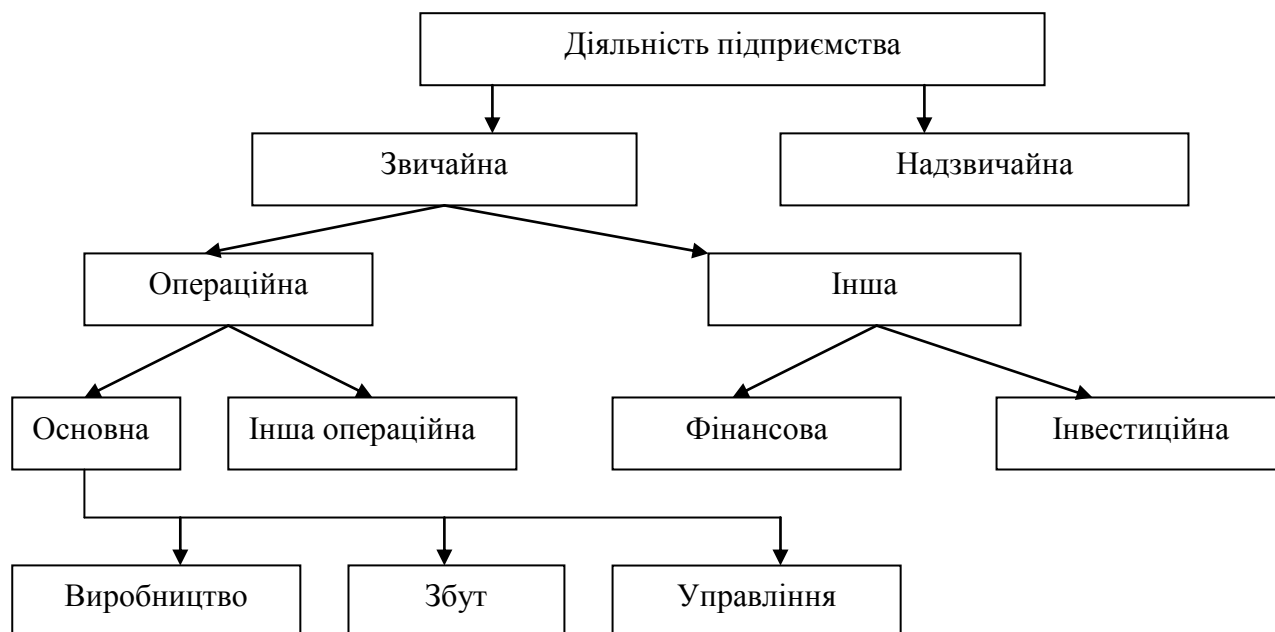

Рис. 1.11. Види діяльності підприємства

Рис. 1.12. Напрями діяльності підприємства

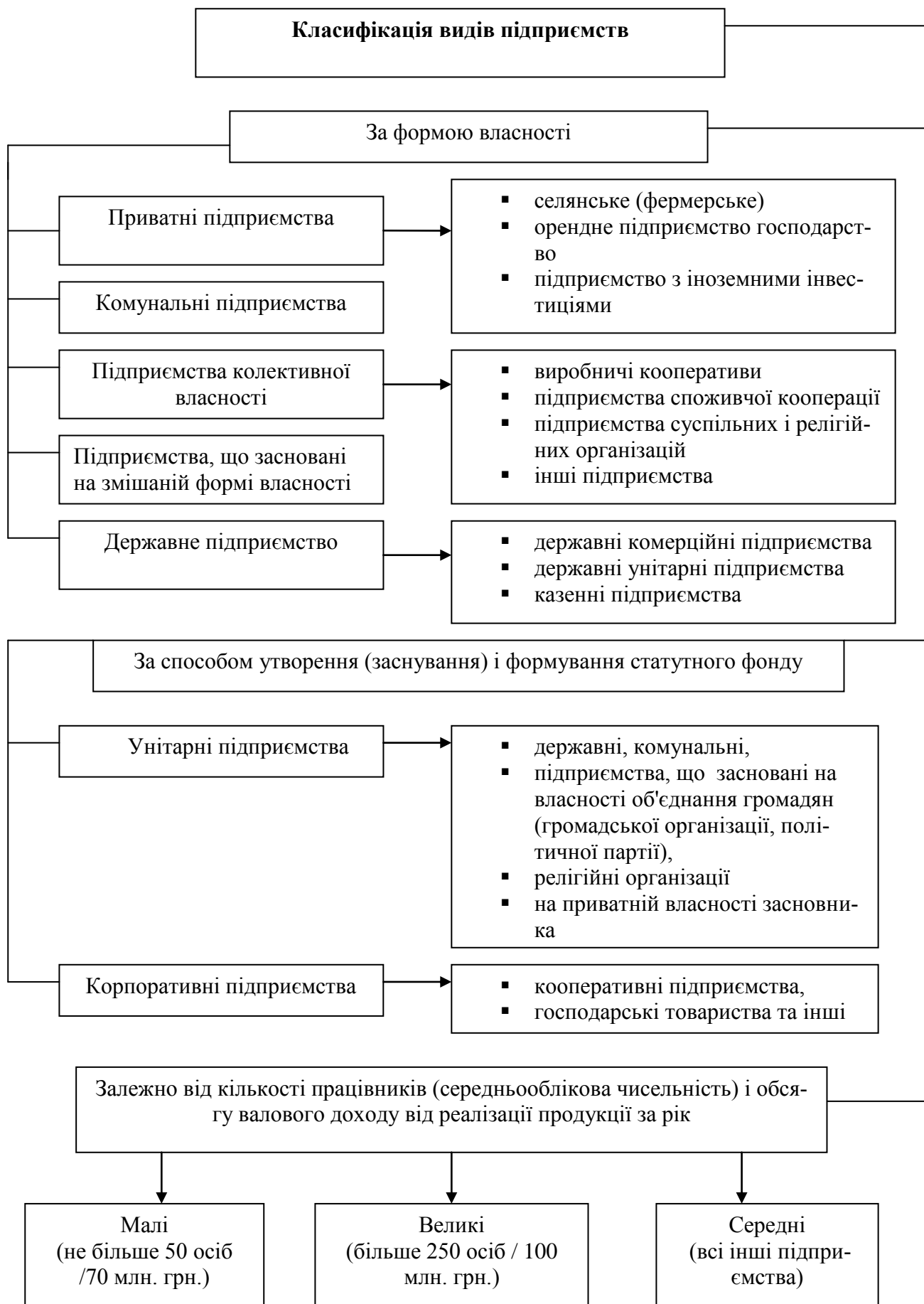

Рис.1.13. Класифікація видів підприємств згідно з Господарським кодексом

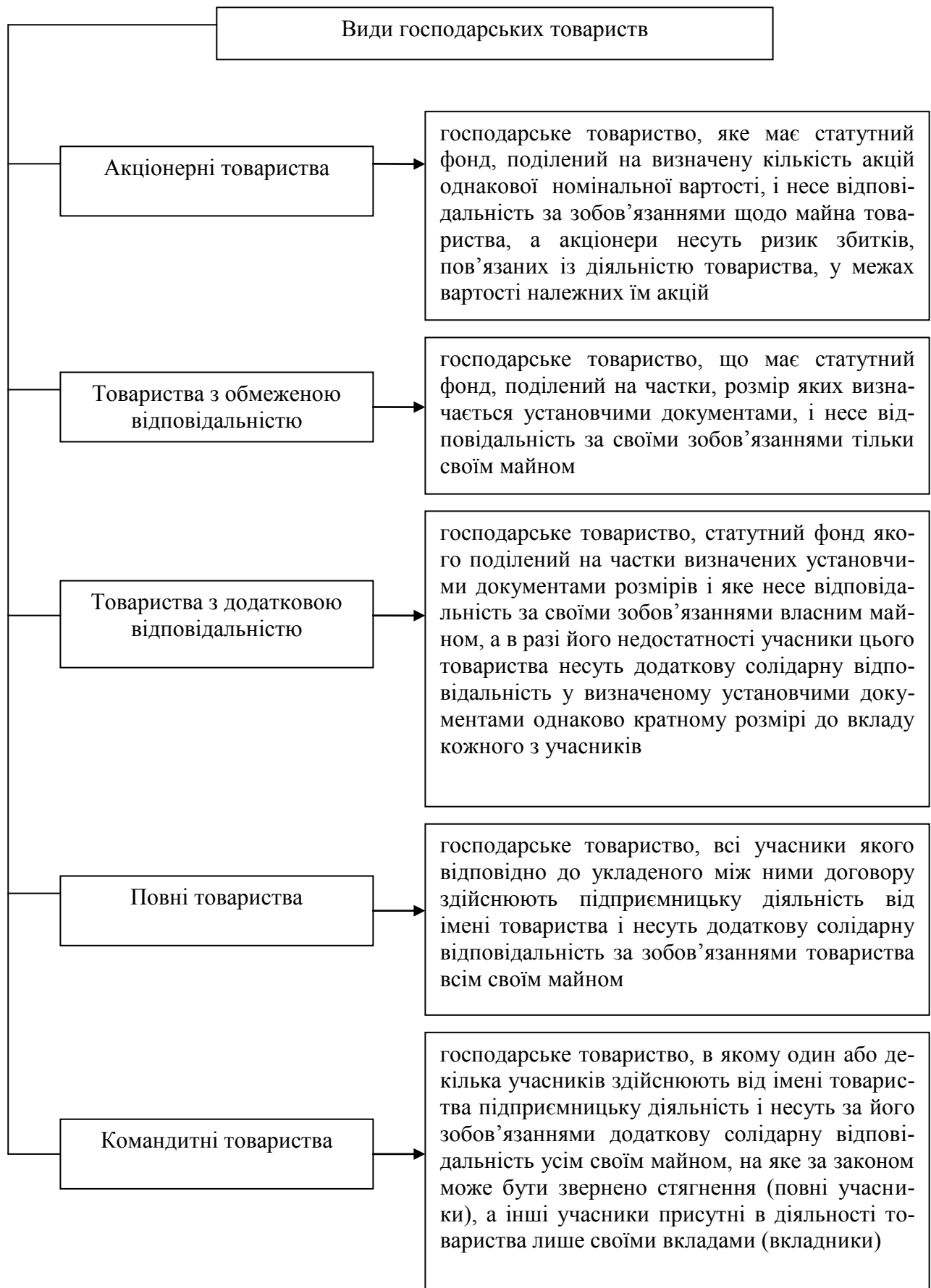

Рис. 1.14. Види господарських товариств

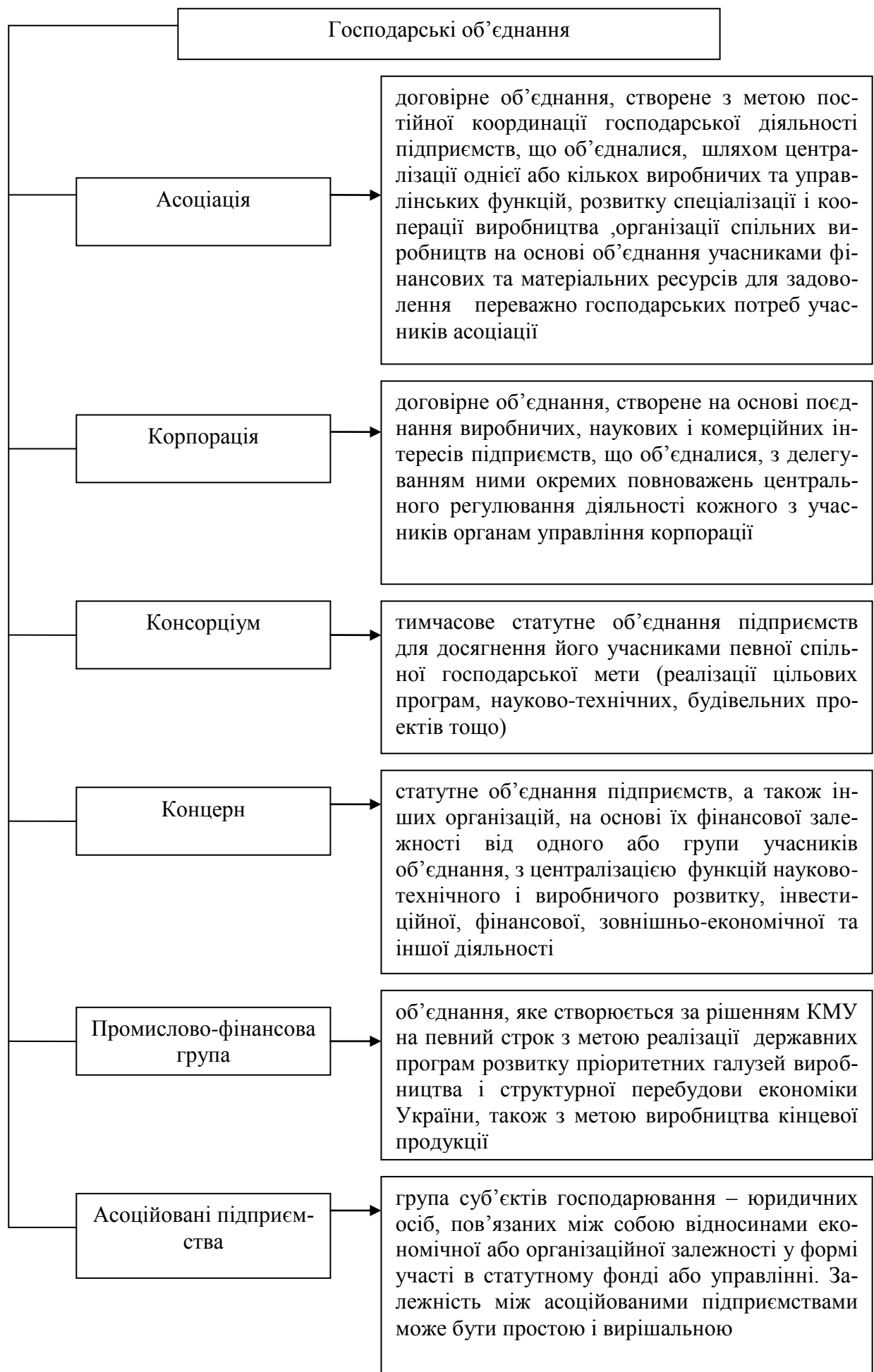

Рис. 1.15. Організаційно-правові форми об'єднань

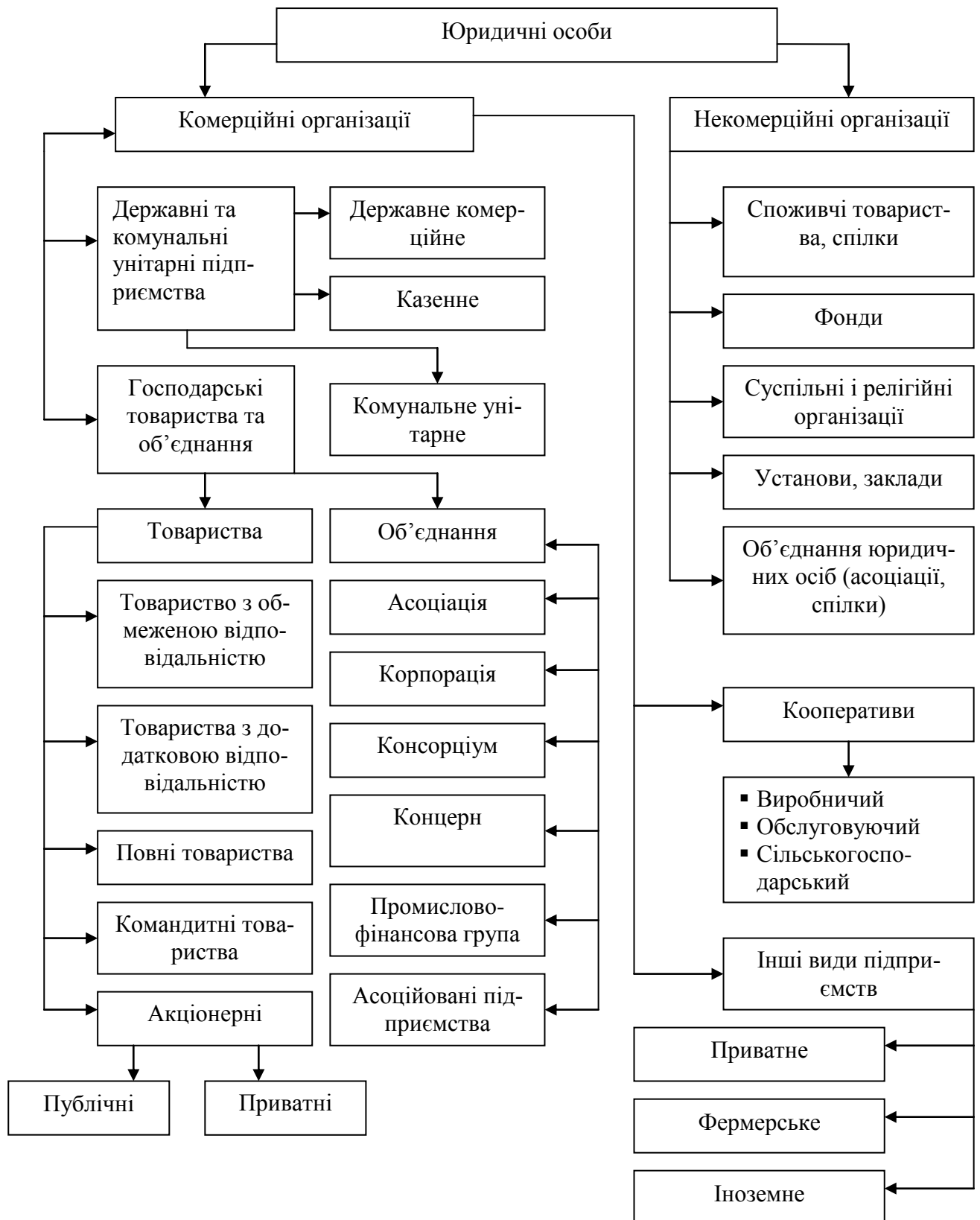

Рис. 1.16. Організаційно-правові форми юридичних осіб

Класифікація промислових підприємств

Ознака	Підприємства
За характером сировини, що споживається	– підприємства добувної промисловості – підприємства обробної промисловості
За призначенням готової продукції	– які виробляють засоби виробництва – які виробляють предмети споживання
За ознакою технічної і технологічної спільності	– з неперервним процесом виробництва – з перевагами хімічних процесів виробництва – з дискретним процесом виробництва – з перевагами механічних процесів виробництва
За часом роботи протягом року	– підприємства цілорічної дії – підприємства сезонної дії
За ознакою розмірів	– великі – середні – малі
За ступенем спеціалізації	– спеціалізовані – універсальні – комбіновані
За масштабами виробництва однотипної продукції	– масове виробництво – крупносерійне виробництво – серійне виробництво – дрібносерійне виробництво – індивідуальне виробництво
За методом організації виробничого процесу	– поточний метод – партійний метод – одиничний метод
За ступенем механізації і автоматизації виробництва	– комплексно-автоматизоване – частково-автоматизоване – комплексно-механізоване – ручне – машино-ручне – частково-механізоване
За ознакою діяльності	– промислові – транспортні – виробничі – будівельні – торговельні
За ступенем охоплення різних стадій виробництва	– одностадійні – виготовлення окремих частин продукції – комплексні виробництва
За характером процесу переробки сировини	– з аналітичним процесом виробництва – з синтетичним виробництвом – з прямим процесом виробництва
За складністю виготовлення продукції	– складна – середня – проста
За формами власності	– державні – колективні – приватні – змішані

Таблиця 1.3

Характеристика функціонування основних видів недержавних підприємств

№ з/п	Фактори, умови	Колективний тип власності					Приватний тип власності
		Акціонерні товариства	Товариство, партнерство				Індивідуальне підприємство
			З обмеженою відповідальністю	З додатковою відповідальністю	Повні	Командитні	
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Капітал підприємства	поділений на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями	Поділений на паї (частки)	Поділений на паї	Поділений на паї	Поділений на паї	Один власник
2.	Характер розподілу прибутку	Відповідно з прийнятої дивідендною політикою. Дивіденд нараховується на акцію. Акціонер може володіти будь-якою їх кількістю	Чистий прибуток, одержаний після зазначених розрахунків та сплати дивідендів, залишається у повному розпорядженні товариства, яке відповідно до установчих документів визначає напрями його використання.				На розсуд власника
3.	Можливість інвестування за рахунок зовнішніх джерел	Великі. За рахунок кредитів і емісії цінних паперів	Відносно обмежені		Низькі	Низькі	Низькі
4.	Ступень матеріальної відповідальності власника	У межах належних їм акцій	У рамках приналежності паю		Солідарна відповідальність усім майном	Солідарна відповідальність усім майном одних і рамках паю – інших	Необмежена відповідальність
				та майна в кратному розмірі паю			

5.	Статутний фонд	Мінімальний розмір, який встановлений законодавством	Мінімальний розмір, який встановлений законодавством	Будь-якої величини		
6.	Управління	Здійснюється Радою директорів, яка обирається акціонерами на щорічних зборах	За згодою з партнерами		Здійснюється тільки учасниками з повною відповідальністю	За бажанням власника
7.	Установчі документи	Засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації	Статут	Засновницький договір		Відсутні
8.	Інформація про бізнес, яка надається товариством	Щорічні звіти	Веде бухгалтерський облік, складає і подає статистичну інформацію та адміністративні дані у порядку, встановленому законодавством.			Ніякої
9.	Вилучення власником частки капіталу	Не передбачено. Акціонери вилучають свій капітал шляхом продажу акцій	За згодою з партнерами			На розсуд власника
10.	Строк діяльності товариства	Термін дії необмежений				За бажанням власника
11.	Припинення діяльності товариства	Відбувається шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) або ліквідації з дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції				За бажанням власника

ТЕМА 2. СТРУКТУРА ПІДПРИЄМСТВА

Структура підприємства – це склад його підрозділів, система взаємозв'язку, підлеглості і взаємодії між ними.

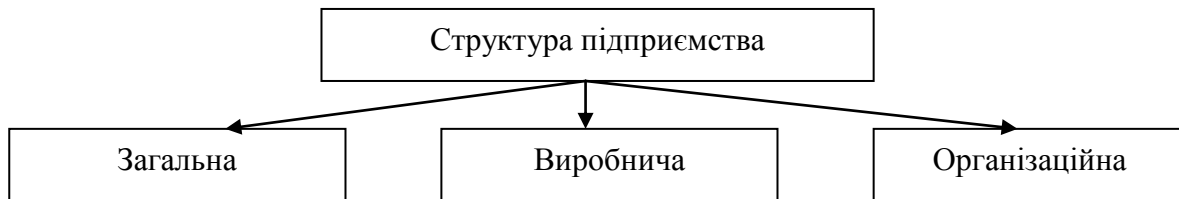

Рис. 2.1. Складові структури підприємства

Рис. 2.2. Загальна структура виробничого підприємства

Загальна структура підприємства – характеризує склад виробничих ланок, а також організацій з управління підприємством і обслуговуванням його працівників, їх взаємозв'язки в процесі виготовлення продукції і обслуговування колективу підприємства, співвідношення за чисельністю зайнятих працівників, виробничою площею і устаткуванням, їх територіальне розміщення.

Виробнича структура – частина загальної структури, яка являє собою склад і взаємозв'язки основних і допоміжних виробничих підрозділів.

Організаційна структура – структура управління, тобто склад і взаємозв'язки органів управління виробництвом і заводоуправління.

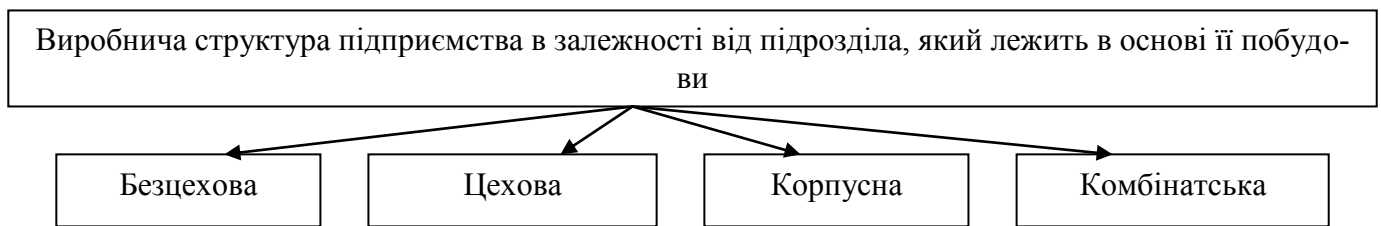

Рис. 2.3. Види виробничої структури підприємства

Рис. 2.4. Склад виробничих підрозділів підприємства

Таблиця 2.1

Виробнича структура підприємства за ознакою спеціалізації

Типи структури	Ознаки	Переваги	Недоліки
Технологічна	<ul style="list-style-type: none"> – цехи (дільниці) спеціалізуються на виконанні окремих технологічних процесів; – устаткування розташовується за однотипними групами 	<ul style="list-style-type: none"> – полегшує керівництво цехом, дільницею; – забезпечує повніше завантаження устаткування через те, що тут виготовляються всі деталі одного виду обробки для всіх виробів виробничої програми; – дозволяє маневрувати кадрами і переключати виробництво з одного виду продукції на інші 	<ul style="list-style-type: none"> – при великій різноманітності продукції потрібні часті переходи від одних технологічних операцій до інших; – вимагає додаткового часу на переналагодження верстатів; – обмежені можливості використання спеціального устаткування, створюються зустрічні рухи напів-фабрикатів, що стримує зростання продуктивності праці і зниження собівартості продукції
Предметна	<ul style="list-style-type: none"> – цехи (дільниці) спеціалізуються на виготовленні певної обмеженої номенклатури виробів; – устаткування в цехах розташовується в послідовності виконання технологічних операцій; – вузька спеціалізація робочих місць 	<ul style="list-style-type: none"> – підвищується спеціалізація цехів; – створюються сприятливі умови для впровадження поточкових методів виробництва; – зростання продуктивності праці; – зниження собівартості, скорочення тривалості виробничого циклу; – полегшується планування і облік виробництва; – підвищується відповідальність кожного цеху за випуск закріпленої за ними продукції в строк і певної якості 	<ul style="list-style-type: none"> – неповне завантаження устаткування на окремих операціях через невеликий обсяг робіт
Змішана	частина цехів (дільниць) підприємства спеціалізується за технологічним принципом, а частина – за предметним	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечується скорочення виробничого циклу виготовлення виробу; – обсяг внутрішньоцехових перевезень; – краще завантаження устаткування заготовчих цехів; – кращі умови праці; – зниження собівартості продукції 	підрозділам, які формуються за технологічними ознаками притаманні деякі недоліки технологічної структури

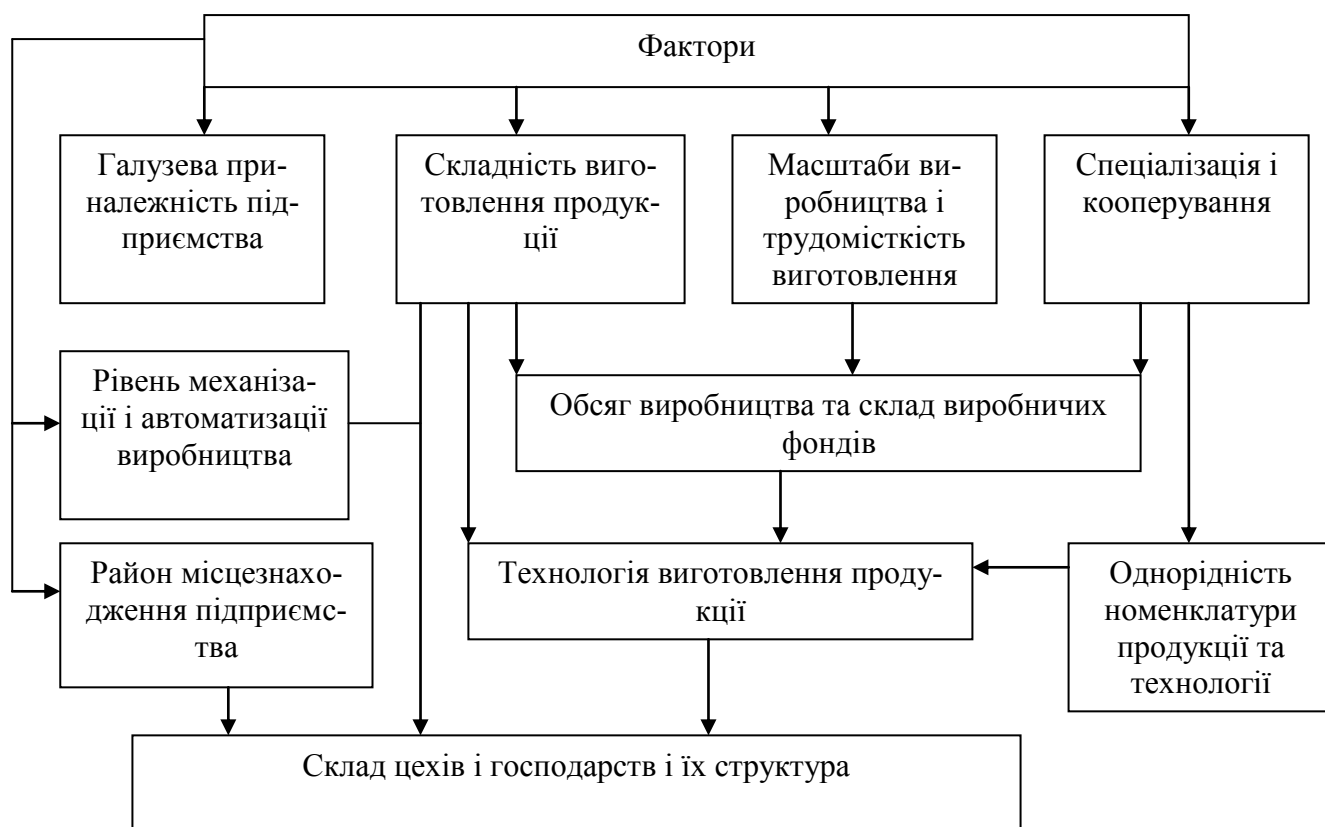

Рис. 2.5. Фактори, які впливають на виробничу структуру підприємства

Рис. 2.6. Структура управління цехом

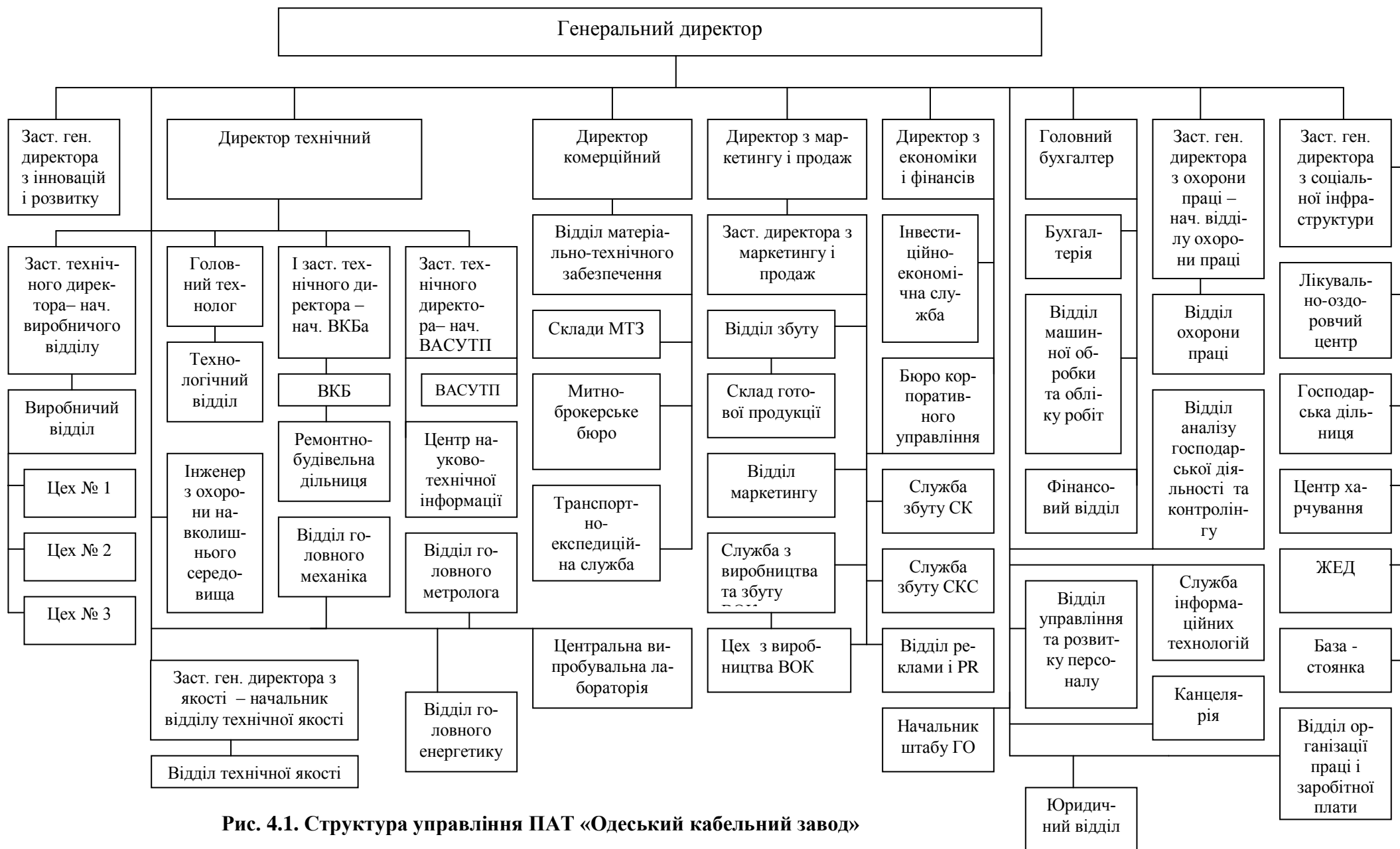

Рис. 4.1. Структура управління ПАТ «Одеський кабельний завод»

Управління підприємством – діяльність власників (або органів, діючих від їх особи і в їх інтересах) підприємства, направлена на узгодження роботи окремих його підрозділів по досягненню поставлених перед ними цілей, які витікають з мети розвитку підприємства в цілому.

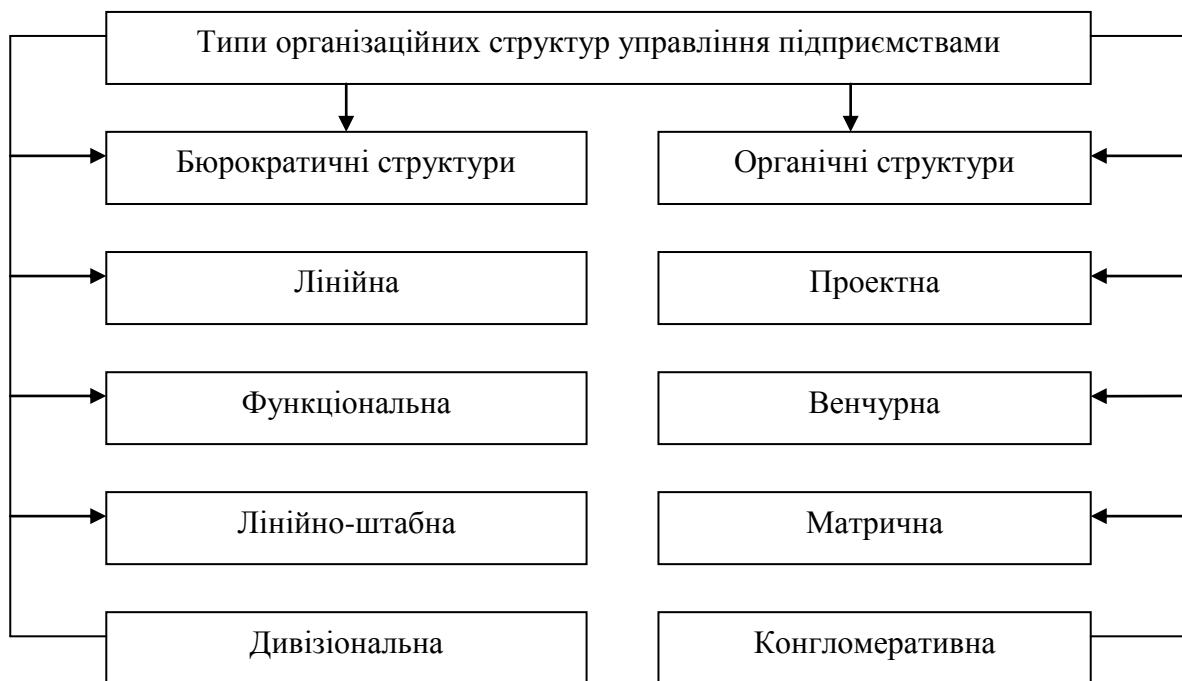

Рис. 2.8. Типи організаційних структур управління підприємствами

Бюрократична (ієрархічна) структура передбачає: ієрархічність управління, при якій нижчий рівень підпорядковується і контролюється вищим; наявність формальних правил та норм при виконанні менеджерами своїх завдань та обов'язків; дух формальної безособовості, з яким офіційні особи виконують свої обов'язки; прийом на роботу згідно з кваліфікаційними вимогами до цієї посади.

Органічна структура управління характеризується індивідуальною відповідальністю кожного працівника за загальний результат. Такі структури мають здатність легко змінювати форму для вирішення складних проектів і пристосовуватися до нових умов. У більшості випадків органічні структури створюються тимчасово для реалізації конкретних проектів, програм або вирішення проблем.

Порівняння типів організаційних структур за низкою параметрів

Ієрархічний тип управлінської структури	Органічний тип управлінської структури
В основу побудови структури покладено	
Чітко визначена ієрархія	Відсутність ієрархії
Тип керівництва	
Моноцентричний, постійний	Поліцентричний, зміна керівництва відповідно до ситуації
Переважаючий тип зв'язків	
Вертикальні	Горизонтальні
Формалізація відношень	
Чітко визначені права та обов'язки	Змінна система норм та цінностей
Організація праці	
Суворий розподіл функцій	Тимчасове закріплення функцій за групами
Отримання бажаного результату ґрунтується	
На раціонально спроектованій структурі управління	На ініціативі

Лінійна структура управління – структура, яка утворюється в результаті побудови апарату управління тільки з взаємопідпорядкованих органів у вигляді ієрархії рис. 2.9.

Рис. 2.9. Лінійна структура управління

Функціональна структура управління – структура, при якій передбачається створення підрозділів для виконання певних функцій на всіх рівнях управління. Управлінські дії при цьому розділяються на лінійні і функціональні, кожне з них обов'язково для виконання рис. 2.10.

Рис. 2.10. Функціональна структура управління

У даній структурі загальні та функціональні керівники не втручаються в справи один одного.

Модифікацією цієї структури є функціонально-об'єктна структура управління, де в рамках функціональних відділів виділяються найбільш кваліфіковані фахівці, відповідальні за виконання всіх робіт по конкретному об'єкту.

Лінійно-функціональна структура управління – структура, при якій управлінські дії поділяються на лінійні, обов'язкові для виконання, і функціональні – рекомендаційні для виконання рис. 2.11.

Рис. 2.11. Лінійно-функціональна структура управління

Загальний керівник здійснює лінійний вплив на всіх учасників структури, а керівники функціональних (економічного, інженерно-технічного та ін.) відділів надають функціональне сприяння виконавцям робіт.

Лінійно-штабна структура управління – структура, передбачає утворення на допомогу лінійним керівникам спеціалізованих функціональних під-

розділів – штабів для вирішення певних завдань (аналітичних, координаційних, мережевого планування і управління, спеціальних і т.д.). Штаби не наділяються функцією розпорядництва, а готують рекомендації, пропозиції та проекти для лінійних керівників рис. 2.12.

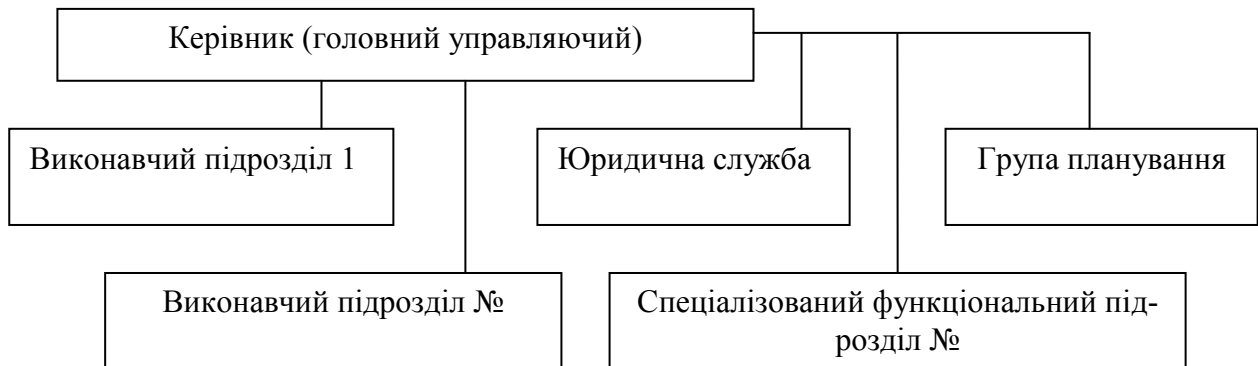

Рис. 2.12. Лінійно - штабна структура управління

Проектна структура управління – структура, орієнтована на забезпечення ефективного управління паралельним виконанням на підприємстві або в організації низки великих проектів. При цьому отримують автономію певні сукупності підрозділів, що беруть участь в окремих проектах на чолі з керівниками цих проектів рис. 2.13.

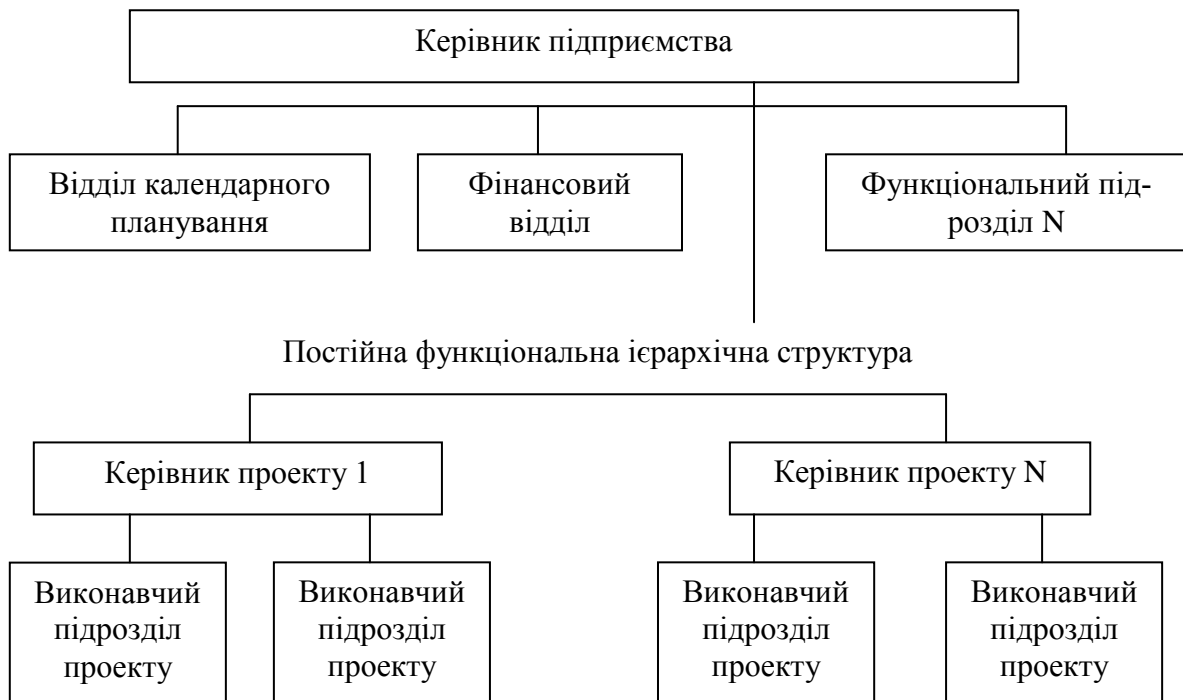

Рис. 2.13. Проектна структура управління (централізована)

Матрична структура управління – структура, що поєднує вертикальні лінійні і функціональні зв'язки управління з горизонтальними. Персонал функціональних підрозділів, залишаючись у їхньому складі і підпорядкуванні, зобо-

в'язаний також виконувати вказівки керівників проектів чи спеціальних штабів, рад тощо, утворених для керівництва окремими проектами і роботами рис. 2.14.

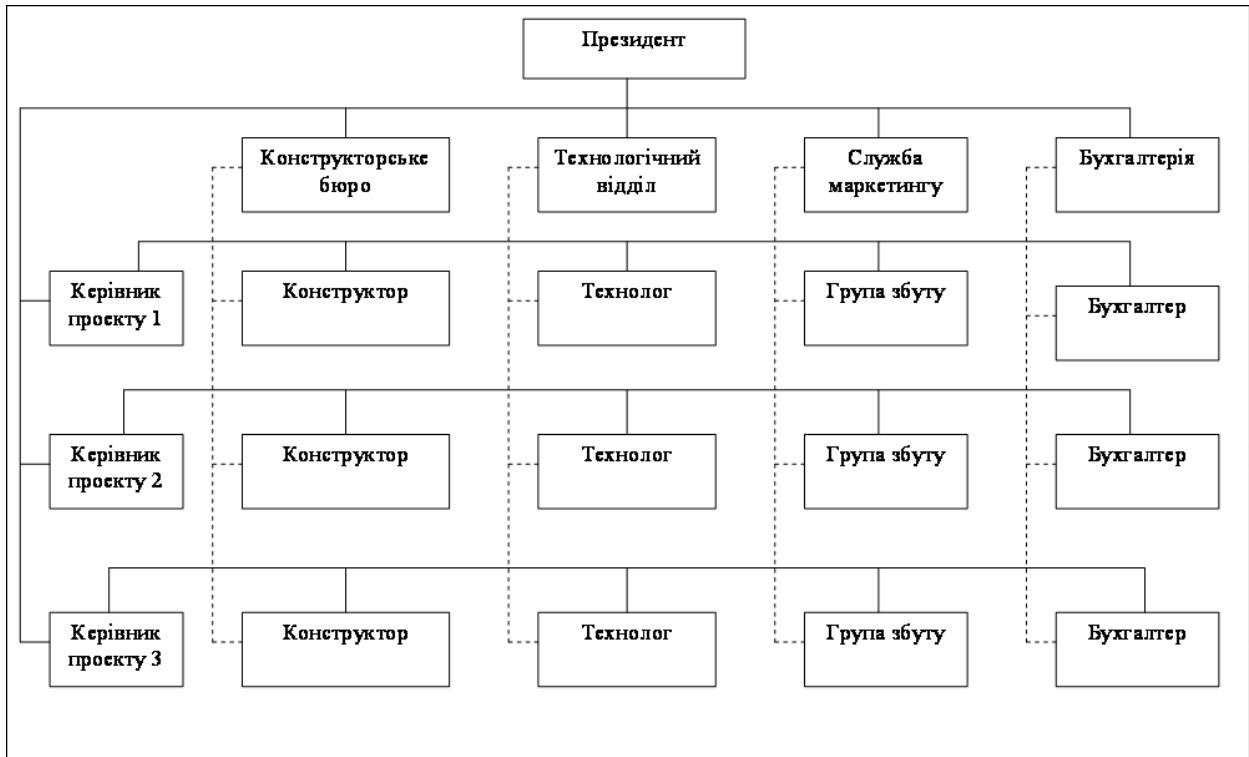

Рис. 2.14. Матрична структура управління

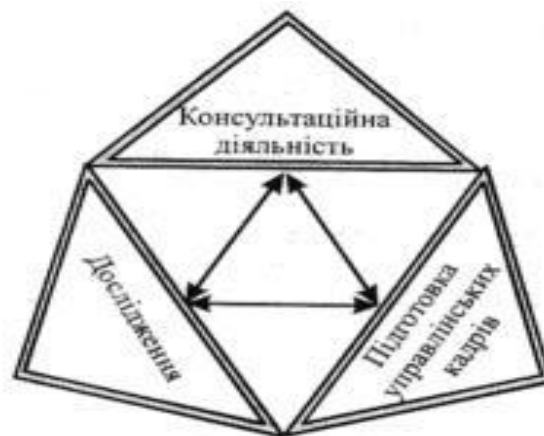

Рис. 2.15. Матрична структура управління

Матрична структура управління, як правило, створюється на базі функціональної структури. Під час свого зростання консультаційна фірма йде шляхом "захоплення" нових районів рис. 2.15.

Дивізіональна структура управління – відноситься до практики корпоративного управління, коли керована організація відноситься до розряду вели-

ких і найбільших за масштабами виробництва, чисельності працюючих, а також характеризується різноманітністю продукції, що випускається, широтою ринків її збуту. Основою формування структури даного типу є виділення в складі організації практично самостійних одиниць – «дивізіонів», з продукту, інновацій або ринків збуту рис. 2.16.

Рис. 2.16. Дивізіональна структура управління

ТЕМА 3. СУСПІЛЬНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Організація виробництва – система заходів, направлених на раціональне поєднання засобів виробництва і праці в єдиному виробничому процесі за певних соціально-економічних умов.

Залежно від рівня народного господарства розрізняються **суспільні і локальні форми організації виробництва**. Перші охоплюють організацію на рівні народного господарства, галузей, підгалузей підприємства. Другі застосовуються всередині підприємств (цехи, виробничі дільниці, основне виробництво, допоміжне виробництво, процеси обслуговування).

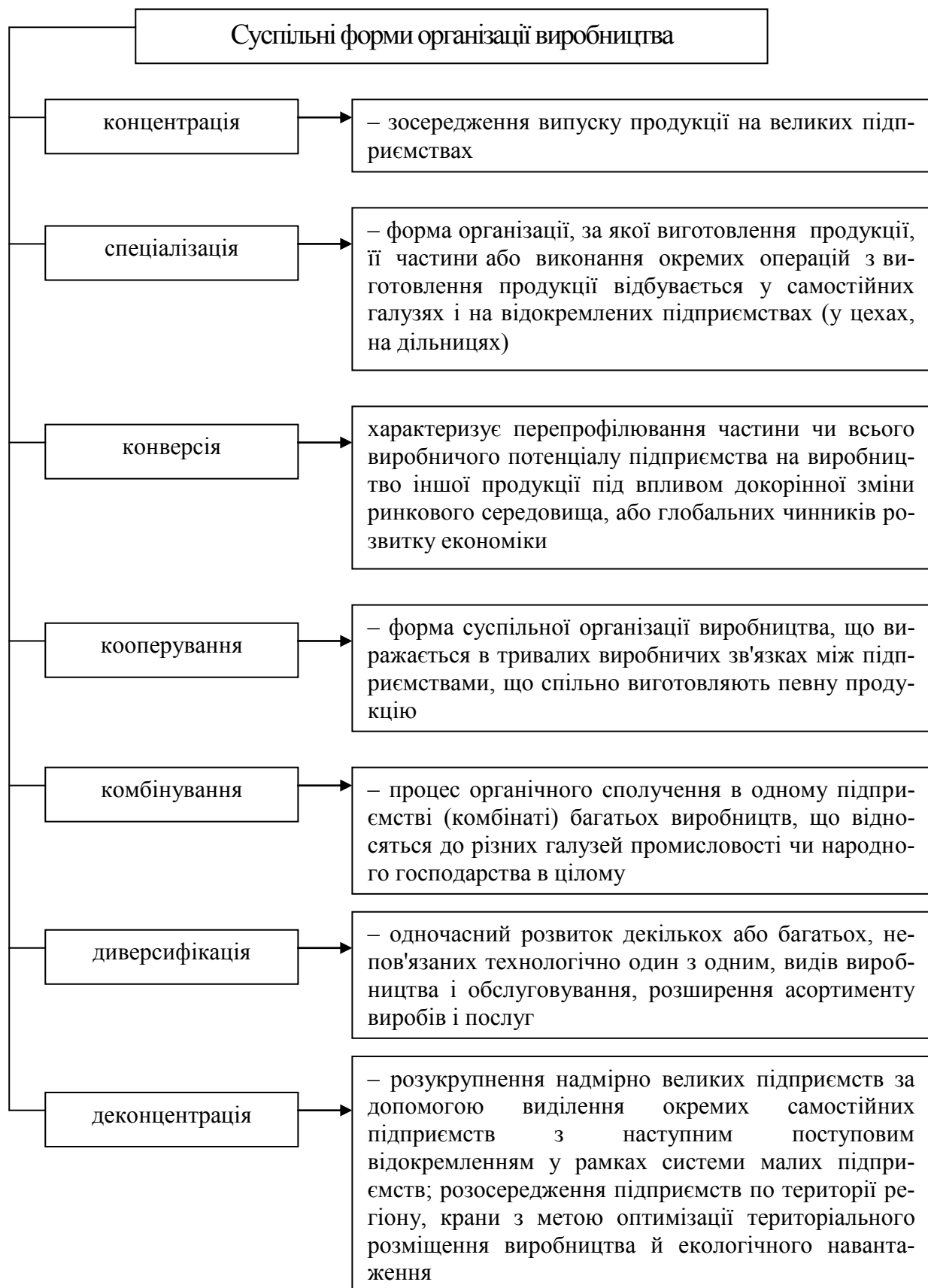

Рис. 3.1. Суспільні форми організації виробництва

Рис. 3.2. Форми концентрації виробництва

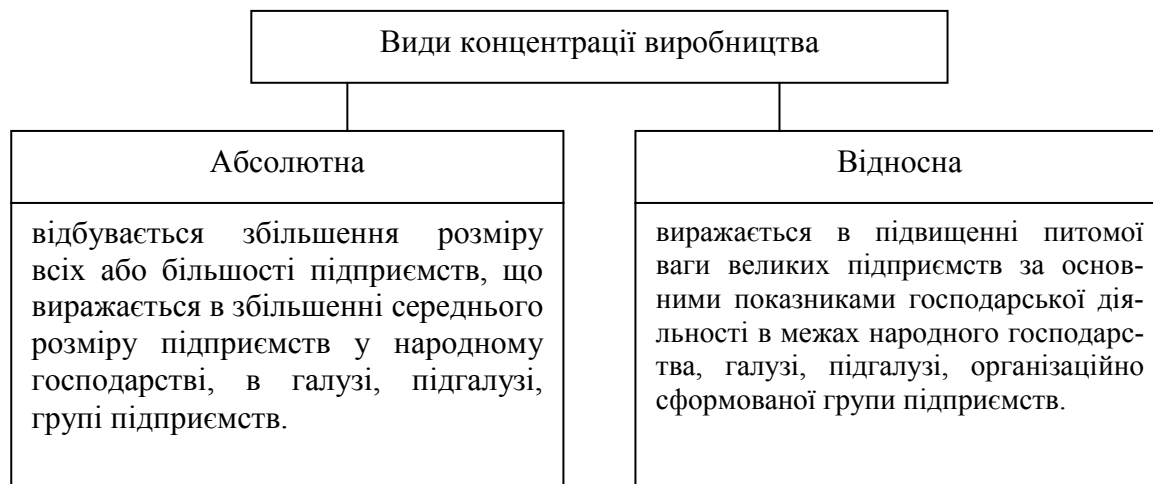

Рис. 3.3. Види концентрації виробництва

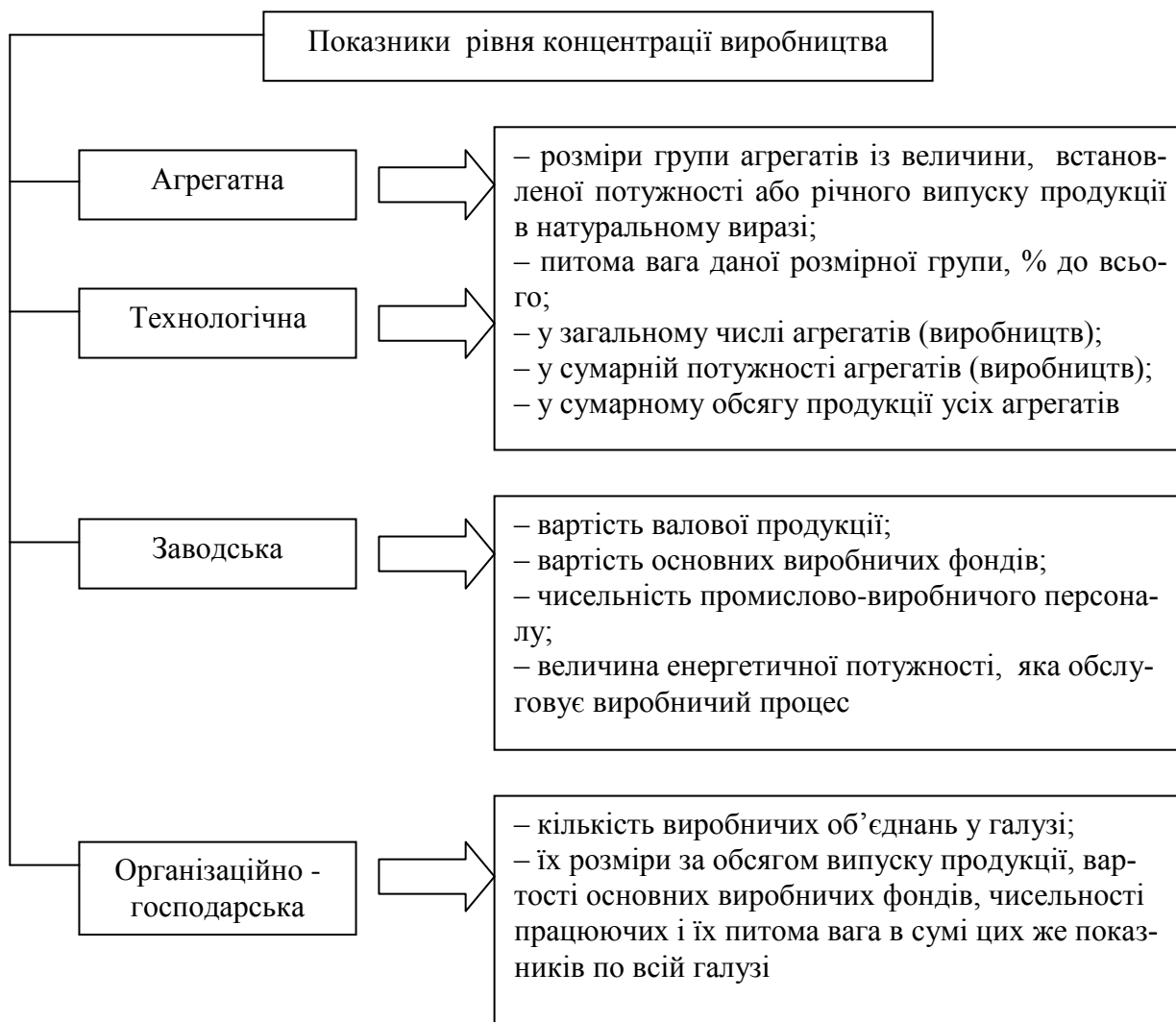

Рис. 3.4. Показники рівня концентрації виробництва

Рис. 3.5. Форми та види спеціалізації

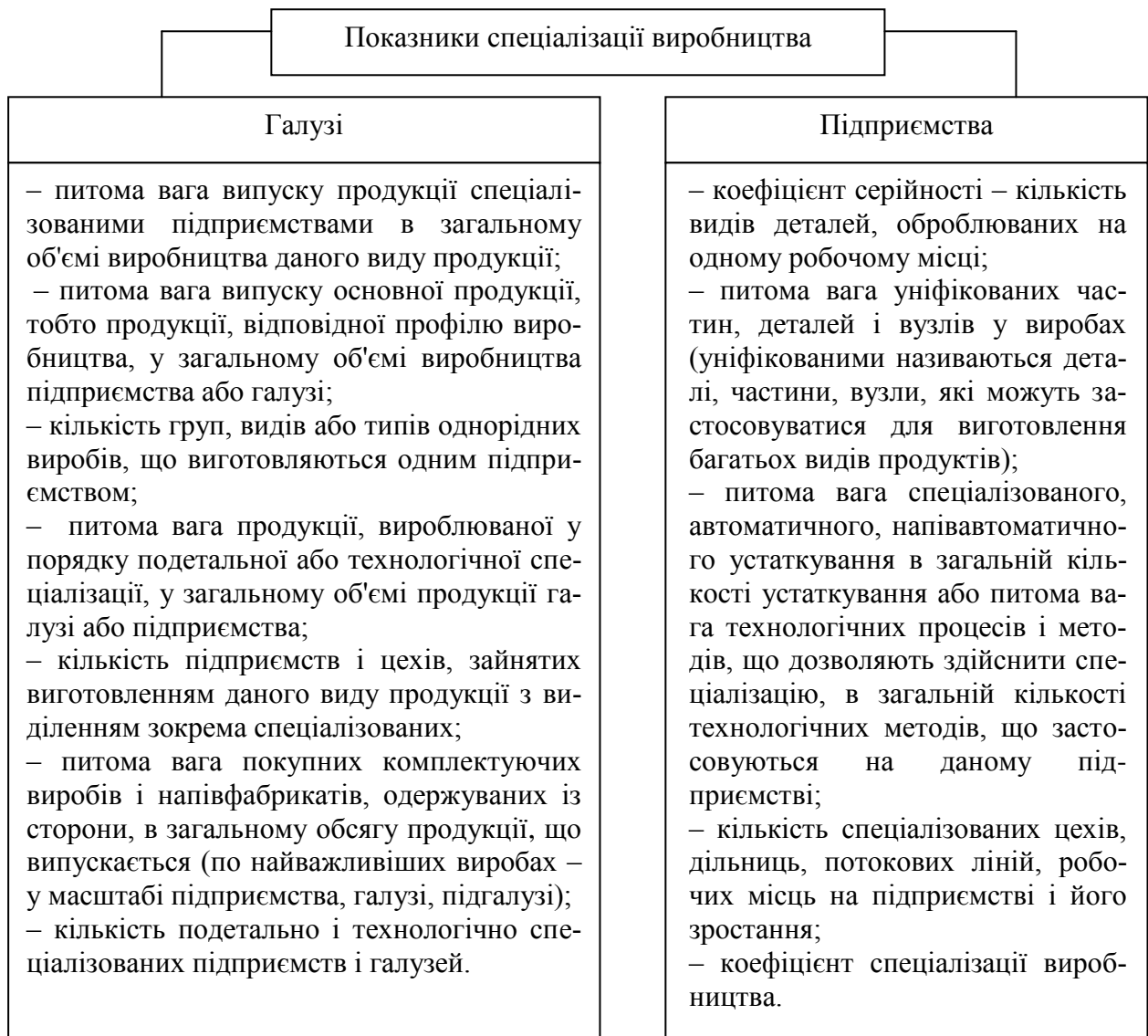

Рис. 3.6. Показники спеціалізації виробництва

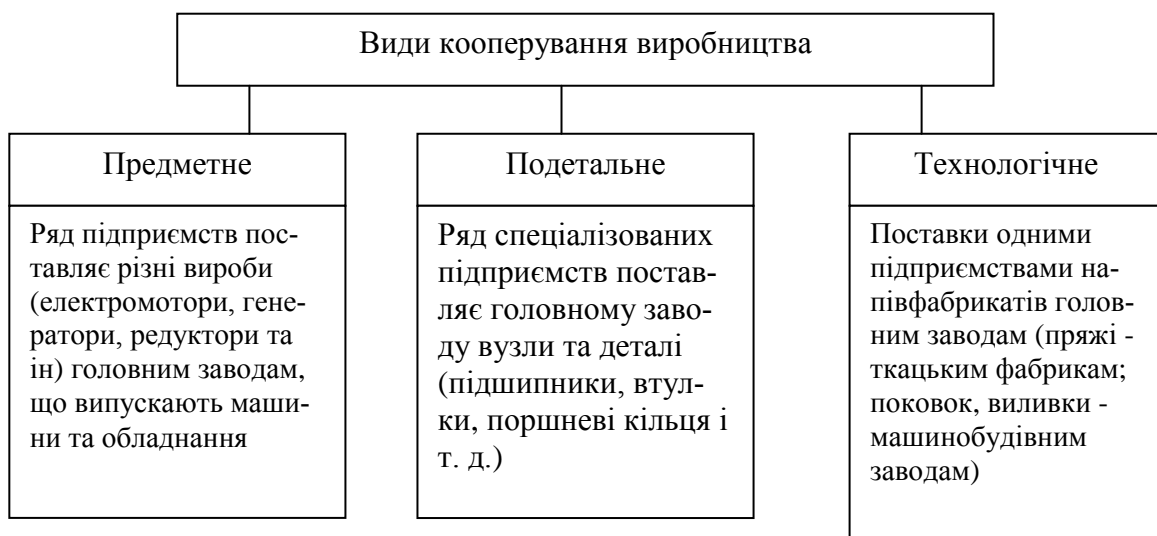

Рис. 3.7. Види кооперування виробництва

Рис. 3.8. Форми кооперування виробництва

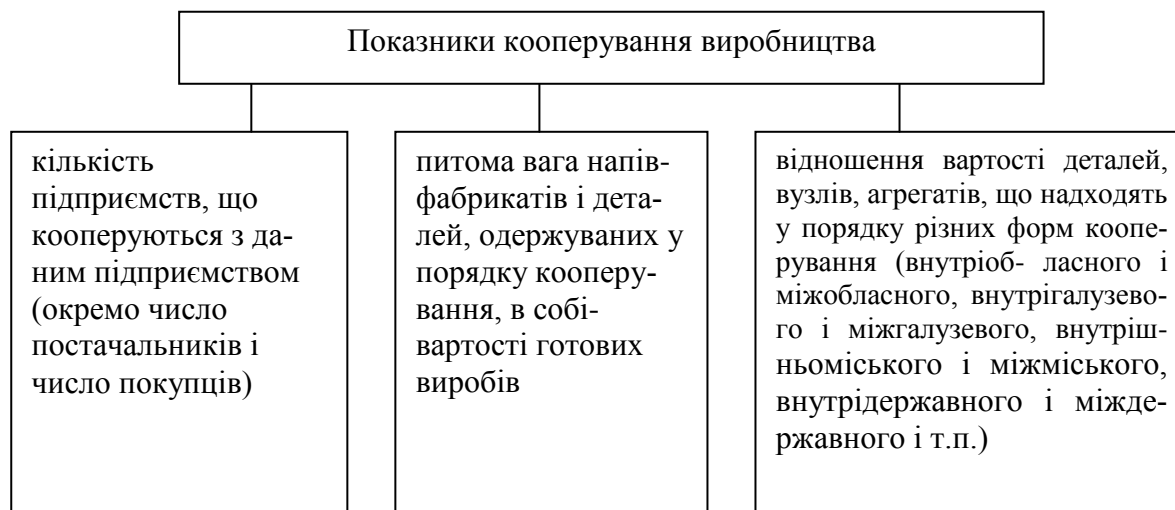

Рис. 3.9. Показники кооперування виробництва

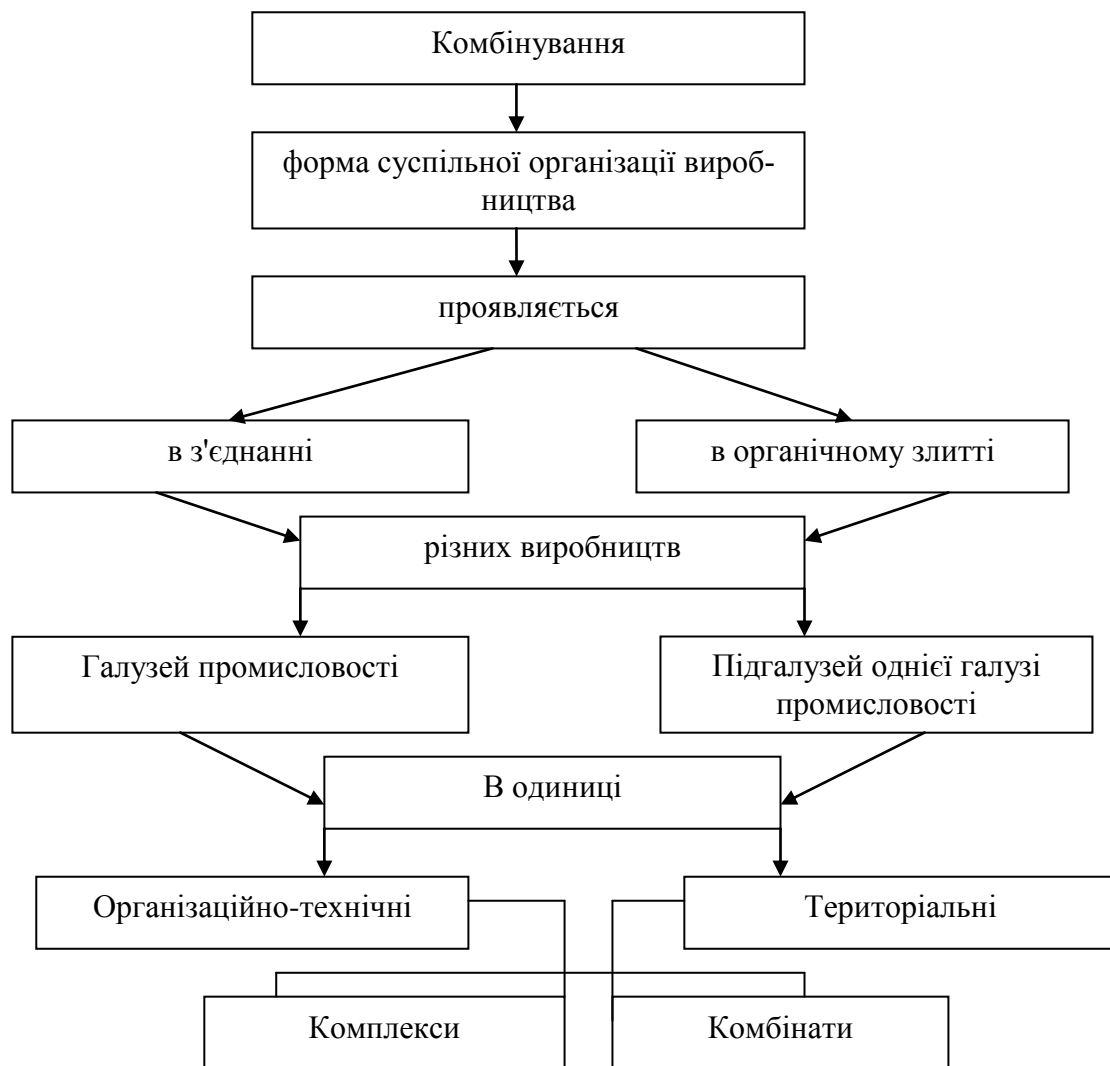

Рис. 3.10. Сутність комбінування

Рис. 3.11. Ознаки комбінатів

Рис. 3.12. Форми комбінування

Рис. 3.13. Основні шляхи комбінування

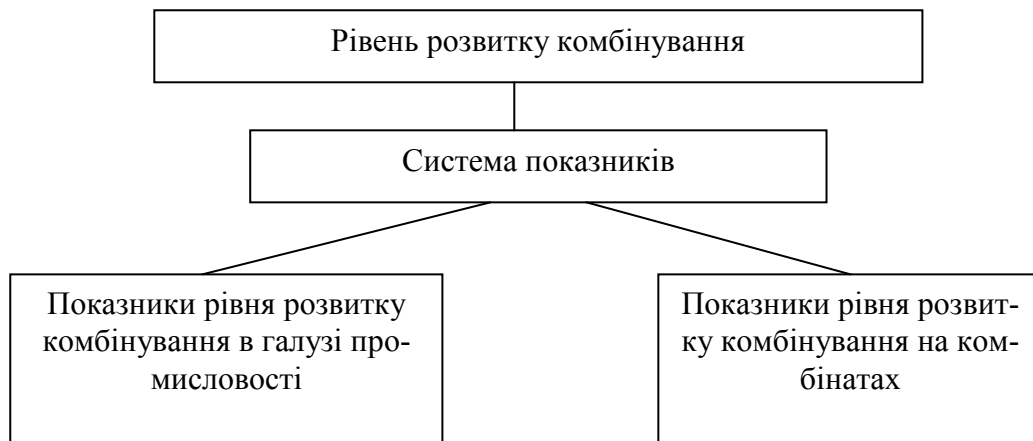

Рис. 3.14. Показники рівня розвитку комбінування

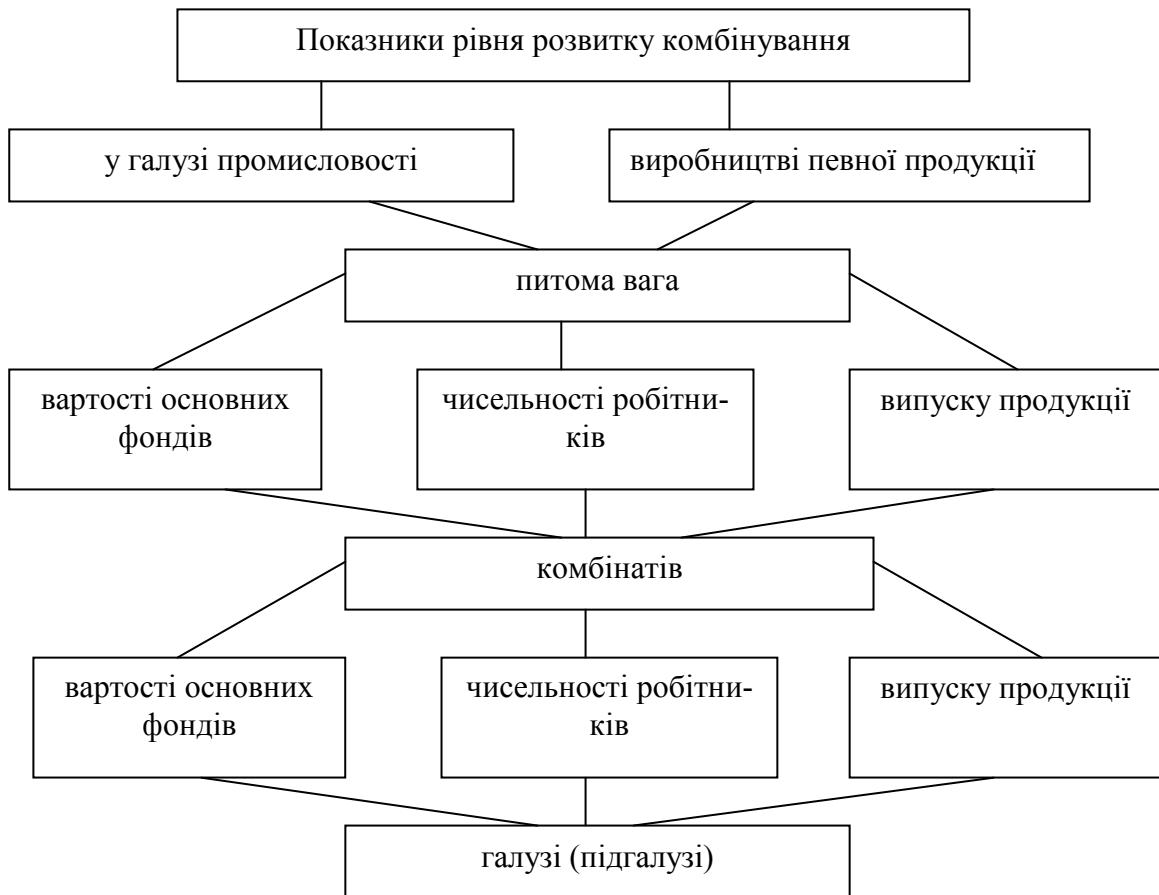

Рис. 3.15. Показники рівня розвитку комбінування в галузі

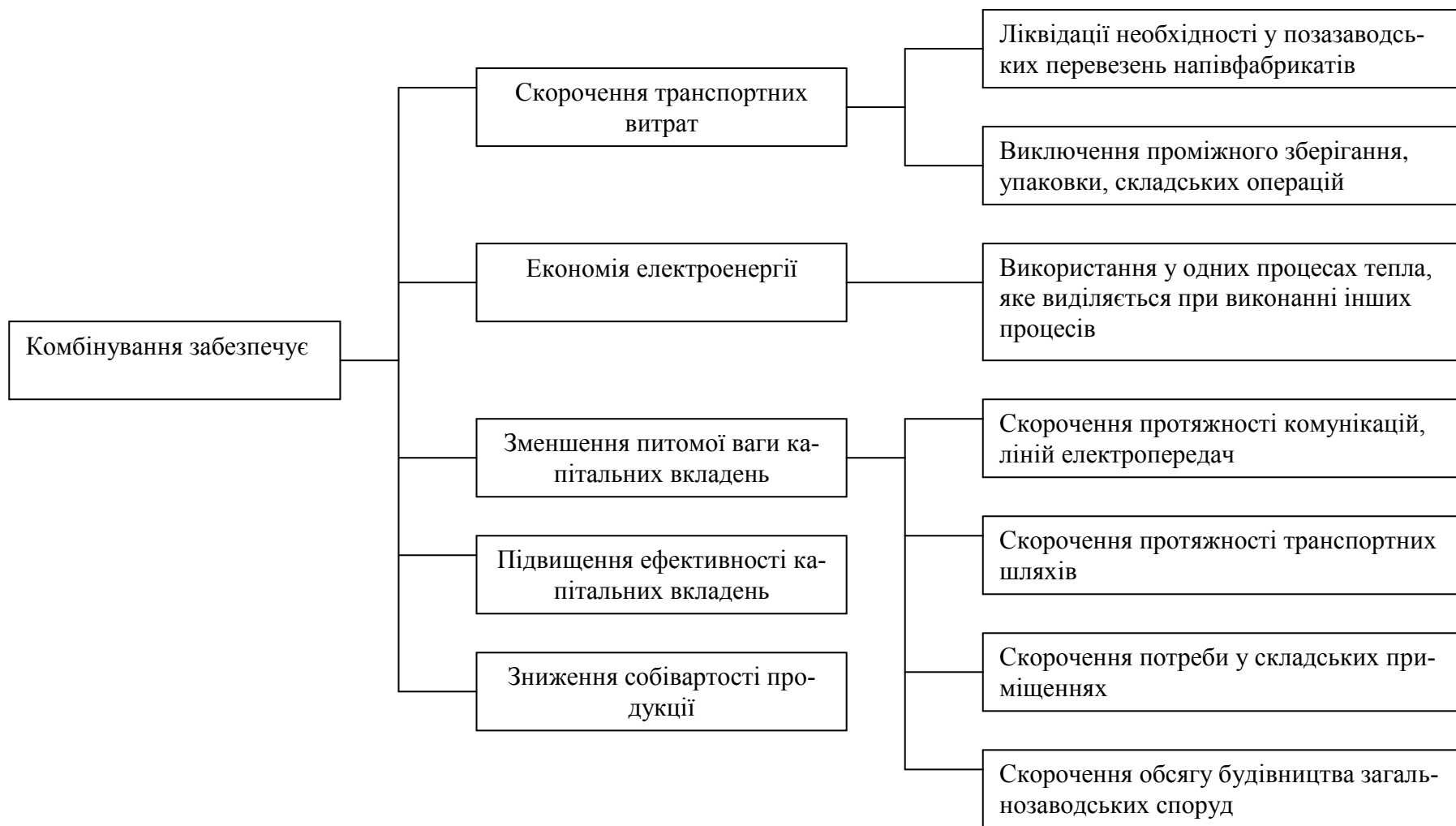

Рис. 3.16. Економічна ефективність комбінування

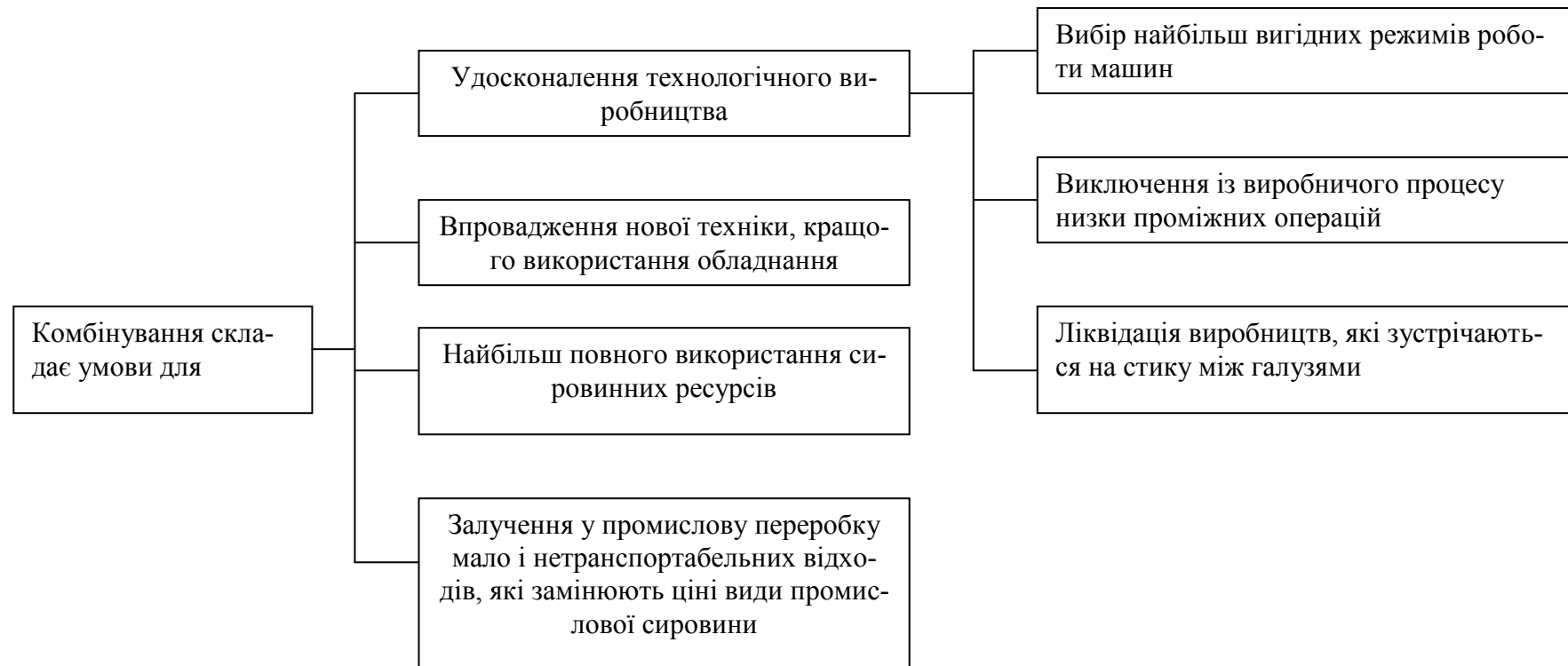

Рис. 3.17. Джерела економічної ефективності комбінування

ТЕМА 4. ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Планування – формування цілей, пріоритетів, засобів і методів їх досягнення.

Таблиця 4.1

Основні функції планування та їх зміст

Функція	Зміст
Цілеспрямованість	виступає основним методом здійснення економічної політики на підприємствах, у галузях і в народному господарстві в цілому
Узгодженість	пов'язана з рішенням завдань пропорційного розвитку підприємств, галузей і народного господарства в цілому
Планомірність	розробка обґрунтованих планових завдань, що чітко визначають рівень розвитку підприємств, галузей народного господарства в цілому в певні моменти майбутніх періодів, на застосуванні певних способів, показників оцінки їх діяльності, а також відповідних дійових методів і форм їх економічного стимулювання
Керованості	забезпечення керованості всіма підрозділами народного господарства як з боку керівництва цих підрозділів, так і з боку держави, оскільки лише на основі планування створюється можливість обґрунтованого вибору необхідних рішень і результатів їх здійснення, узгодження і взаємозв'язку схвалюваних рішень в єдину систему
Оптимальності	створення умов для забезпечення оптимальної результативності господарсько-фінансової діяльності підприємств, галузей, економіки країни в цілому

Рис. 4.1. Основні принципи планування

Таблиця 4.2

Види планів розвитку підприємства

Класифікаційні ознаки	Види планів
Залежно від періодів планування	— перспективні (середньострокові і довгострокові); — поточні (річні); — оперативні (оперативно-календарні)
Залежно від об'єкта планування	— виробничі плани; — стратегічні плани; — бізнес - плани; — програми
Залежно від рівня планування	— фірмові; — внутріфірмові
За функціональним призначенням	— інвестиційні; — фінансові
За методами обґрунтування	— адміністративні; — індикативні
За стадіями розробки	— попередні; — остаточні
За ступенем точності	— укрупнені; — уточнені

Таблиця 4.3

Методи розрахунку планових показників

Класифікаційні ознаки	Методи розрахунку
Вихідна позиція	— ресурсний (за можливістю); — цільовий (за потребами)
Принципи визначення	— екстраполяційний; — інтерполяційний
Спосіб розрахунку	— експериментально-статистичний; — факторний; — нормативний
Порядок узгодження ресурсів і потреб	— балансовий; — матричний
Варіантність розрахунків	— одно варіантний; — поліваріантний; — економіко - математичної оптимізації
Спосіб виконання розрахункових операцій	— обчислювальний; — програмний
Форма подання планових показників	— таблична; — лінійно-графічна; — логіко-структурна (сітьова)

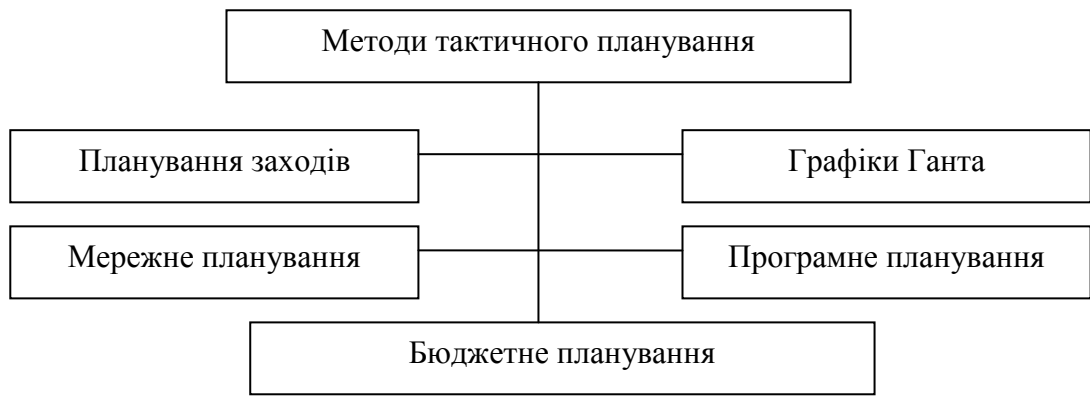

Рис. 4.2. Методи тактичного планування діяльності підприємств

Рис. 4.3. Основні принципи прогнозування

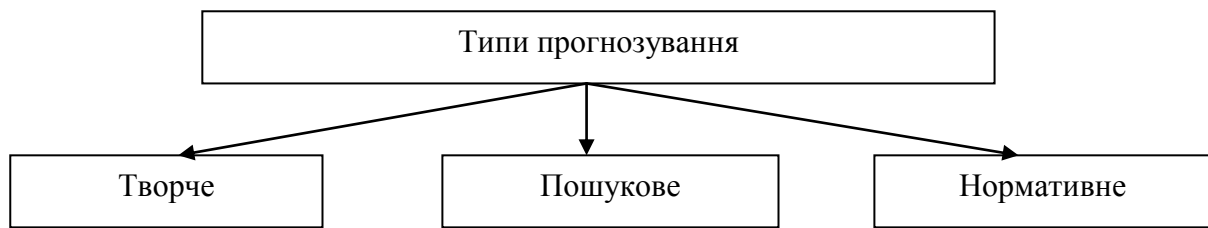

Рис. 4.4. Типи прогнозування

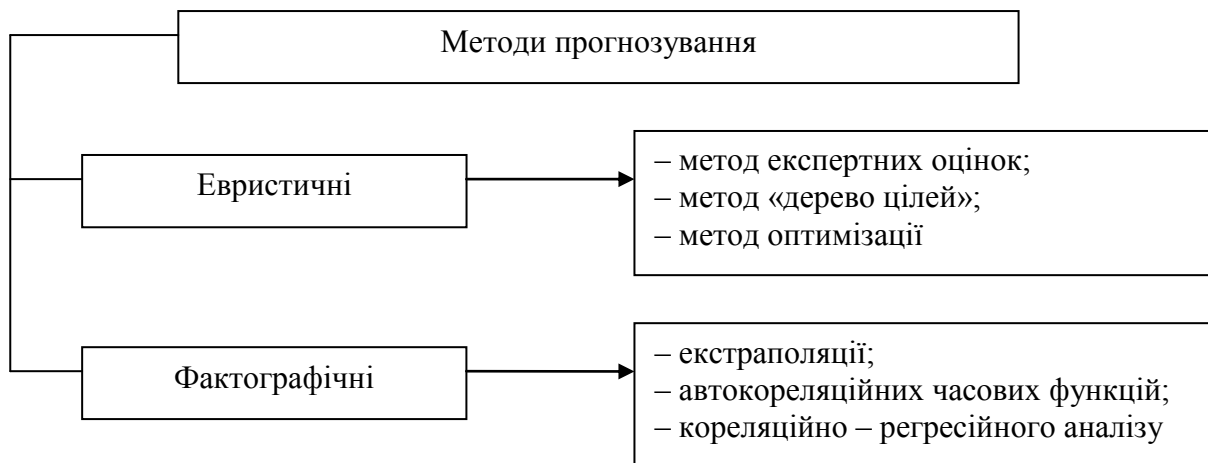

Рис. 4.5. Методи прогнозування

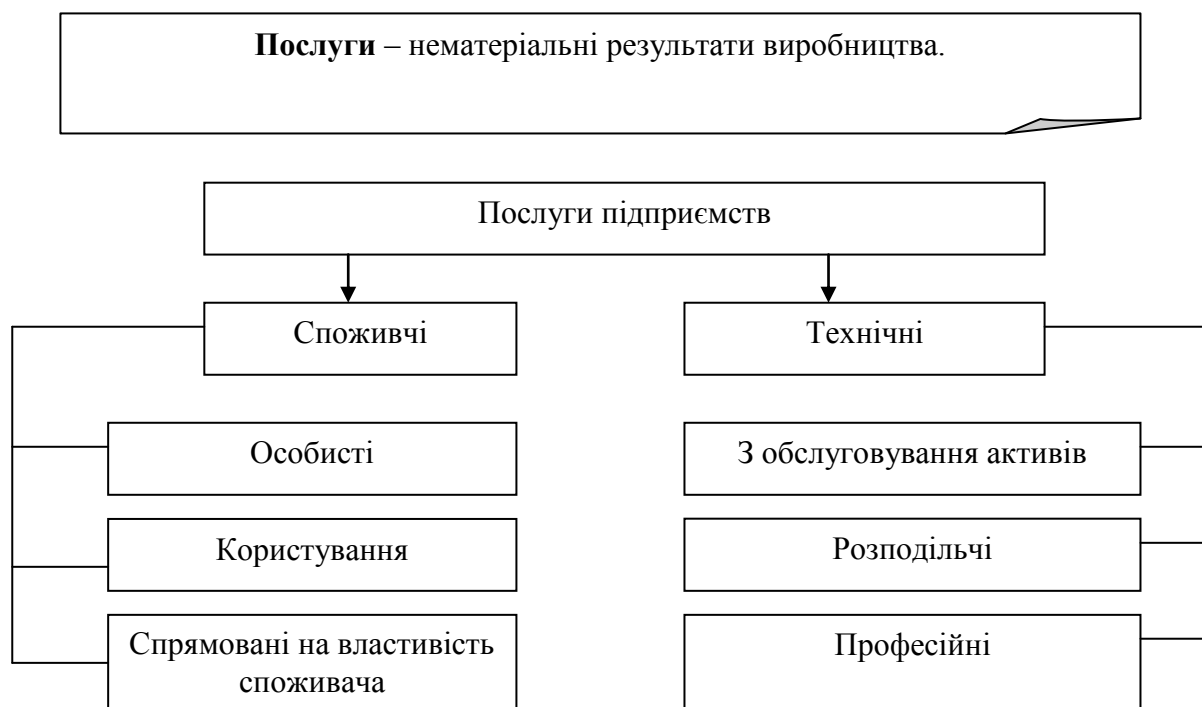
ТЕМА 5. ПРОДУКЦІЯ, ЯК ОСНОВНИЙ РЕЗУЛЬТАТ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Продукція підприємства – прямий і корисний результат процесу виробництва, що задовольняє вимогам установлених стандартів і технічних умов; речовина природи, пристосована до потреб людини, перетворена на споживну вартість.

Робота – це певні дії, які призводять до створення матеріального чи нематеріального активу, тобто речі, яка може потім використовуватися у господарській діяльності або для особистих потреб, а також може відчужуватися або знищуватися (ліквідуватися).

Класифікація продукції підприємств

Класифікаційні ознаки	Види продукції
Споживчі властивості	<ul style="list-style-type: none"> ■ продукти; ■ послуги
Економічне призначення	<ul style="list-style-type: none"> ■ споживчі товари; ■ товари виробничого призначення
Функціональна роль у процесі суспільного виробництва	<ul style="list-style-type: none"> ■ засоби виробництва; ■ предмети споживання; ■ воєнна продукція
Ступень обробки	<ul style="list-style-type: none"> ■ сировина та полуфабрикат; ■ незавершене виробництво; ■ готова продукція
Залежність від галузі	<ul style="list-style-type: none"> ■ продукція промислового підприємства; ■ продукція будівельної установи; ■ продукція сільськогосподарчого підприємства; ■ продукція підприємств зв'язку тощо
Термін використання	<ul style="list-style-type: none"> ■ тривалого користування; ■ поточного користування
Втрата властивостей	<ul style="list-style-type: none"> ■ поступово втрачає первісні властивості; ■ змінює властивості під час використання

Рис. 5.1. Класифікація послуг підприємств

Виробнича програма підприємства – система завдань з обсягу, номенклатури, асортименту і якості продукції (робіт, послуг) відносно договорів зі споживачами за умов передбаченого ринку збуту.

Номенклатура – перелік назв окремих видів продукції.

Асортимент – це різновид виробів у межах даної номенклатури.

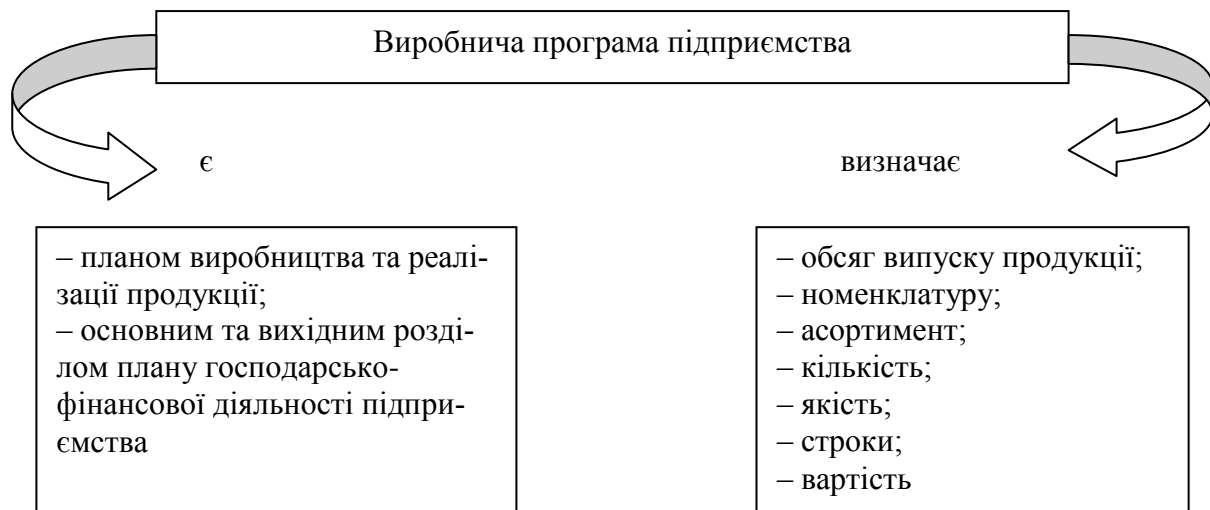

Рис. 5.2. Сутність виробничої програми підприємства

Маркетинг (англ. – торгівля, продаж, збут) – наукова концепція та похідна від неї комплексна система організації виробництва та збуту продукції, що зорієнтована на задоволення конкретних споживачів та отримання прибутку на основі дослідження та прогнозування товарного ринку.

Елементи маркетингу:

- дослідження ринку, його сегментація, аналіз і прогнозування попиту та пропонування;
- вибір сегментів ринку;
- вивчення споживчих характеристик продукції;
- обґрунтування політики ціноутворення;
- розробка шляхів і реалізація процесів виходу на ринок та реакція на дії конкурентів;
- організація реклами збуту та його стимулювання;
- установа зв'язків із споживачами та громадськістю.

Рис. 5.3. Елементи маркетингу як ринкової поведінки підприємства

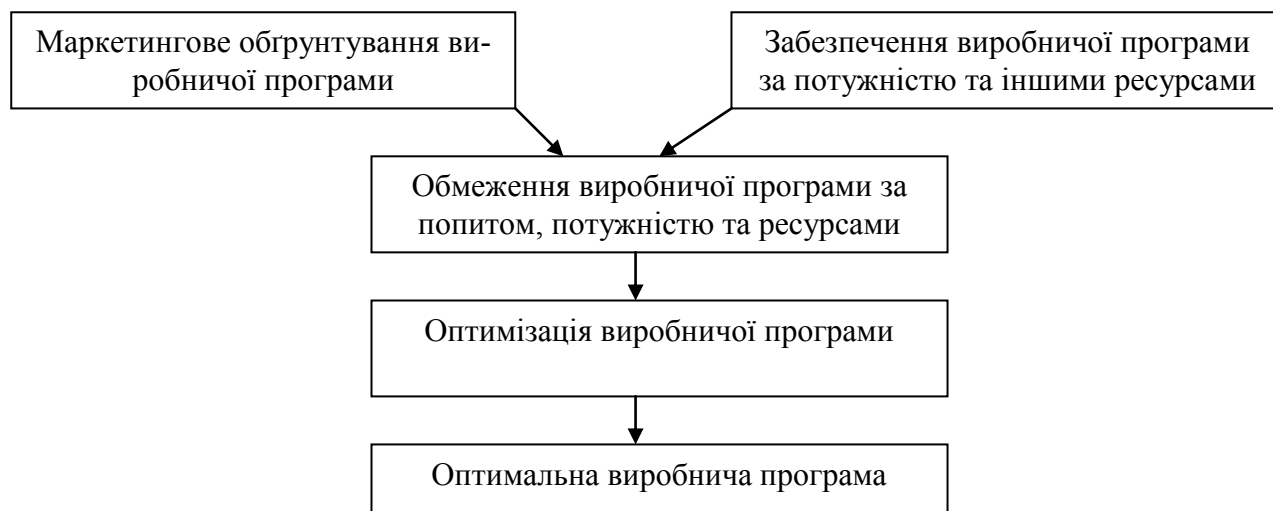

Рис. 5.4. Процедура формування виробничої програми підприємства

Таблиця 5.2

Основні види цін на продукцію (послуги) підприємства

Основні види цін на традиційну продукцію (послуги) підприємств	Основні види цін на нову продукцію (послуги) підприємства
зміна ціна, що падає	«зняття вершків»
довгострокова стабільна ціна	ціна впровадження на ринок
ціна сегмента ринку	психологічна ціна
еластична ціна	ціна лідера ринку
переважна ціна	ціна з відшкодуванням витрат
ціна виходу з ринку	престижна ціна
ціна пропускання лідера	
ціна угоди	

Рис. 5.5. Показники виробничої програми

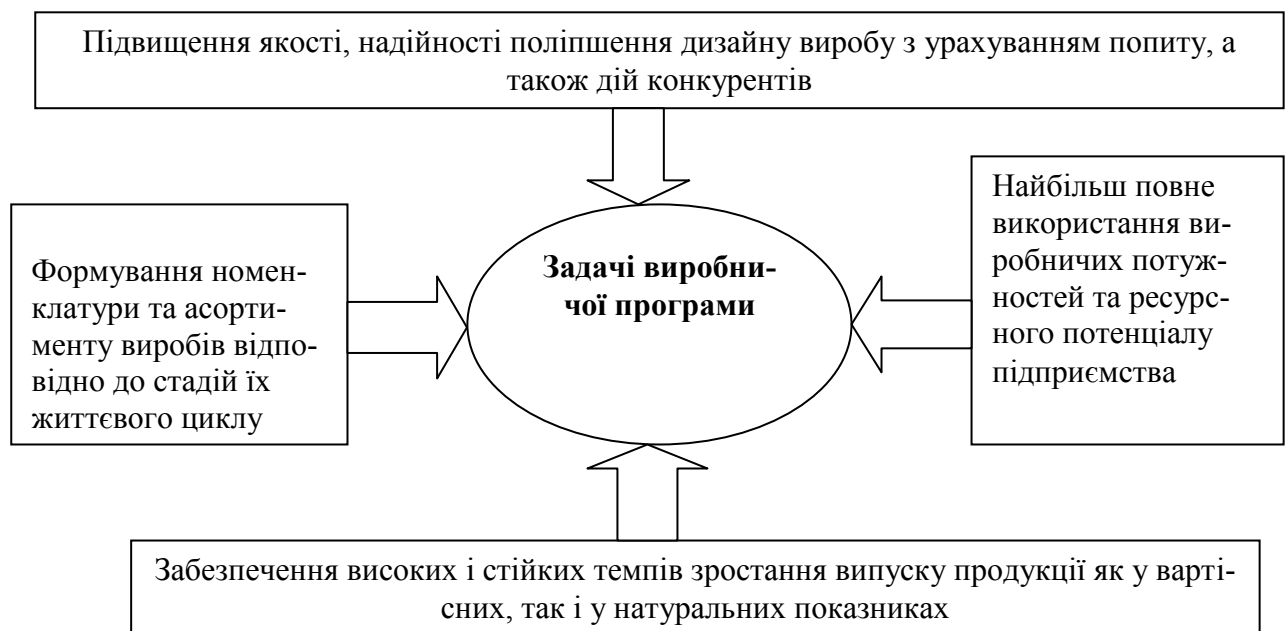

Рис. 5.6. Задачі розроблення виробничої програми

Валова продукція – вартість сукупного обсягу продукції, виробленої як для випуску за межі підприємства, так і для використання у виробничому процесі на підприємстві.

Реалізована продукція – продукція, відвантажена в розпорядження покупця, а засоби по її оплаті надійшли на банківський рахунок постачальника: по законодавству України визначається тільки за першою ознакою, тобто по відвантаженню, а не по «касовому методу».

Чиста продукція – знову створена на підприємстві додаткова (нова) за певний період, різниці між готовою продукцією, матеріальними витратами та сумою амортизаційних відрахувань.

Нормативна вартість обробки – сума заробітної плати (основна та додаткова з відрахуваннями на соціальні заходи виробничих робітників), цеховими або загальновиробничими витратами, адміністративними витратами, витратами на збут і прибутком.

Нормативно-чиста продукція характеризує частину ціни виробу (робіт, послуг), яка включає основну й додаткову заробітну плату персоналу з відрахуванням на соціальні заходи та нормативний прибуток.

Товарна продукція – обсяг готової продукції, напівфабрикатів, призначених для реалізації на сторону, а також робіт і послуг промислового характеру, що виконані для інших підприємств.

Умовно-чиста продукція – це сума чистої продукції та амортизаційних відрахувань.

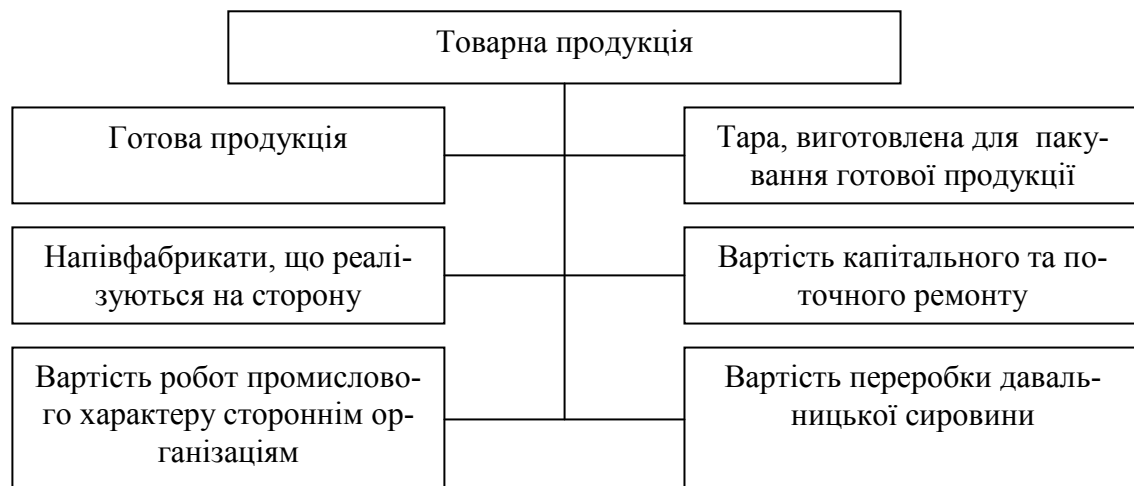

Рис. 5.7. Склад товарної продукції

Якість продукції – ступінь, до якого сукупність власних характеристик продукції, процесу або системи задовольняє сформульовані потреби або очікування загальнозрозумілі чи обов’язкові.

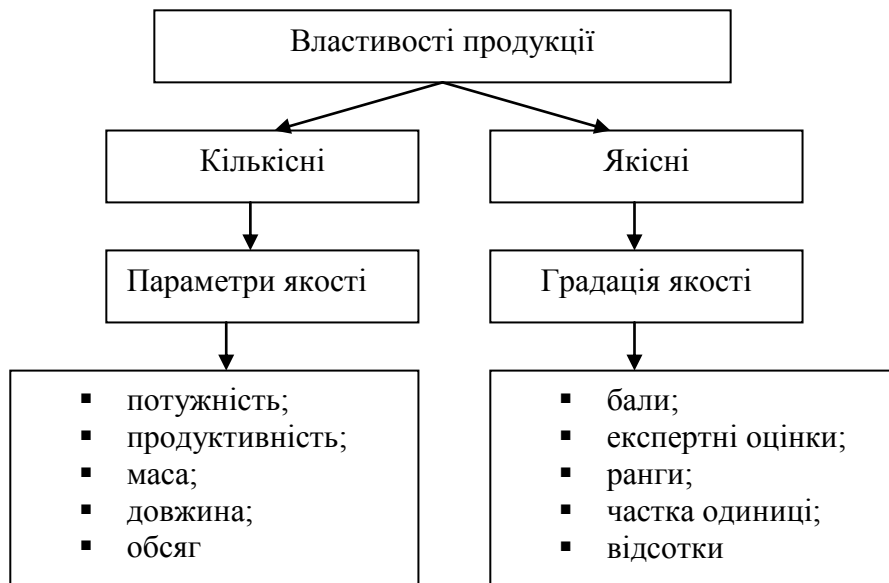

Рис. 5.8. Властивості продукції

Рис. 5.9. Показники якості продукції

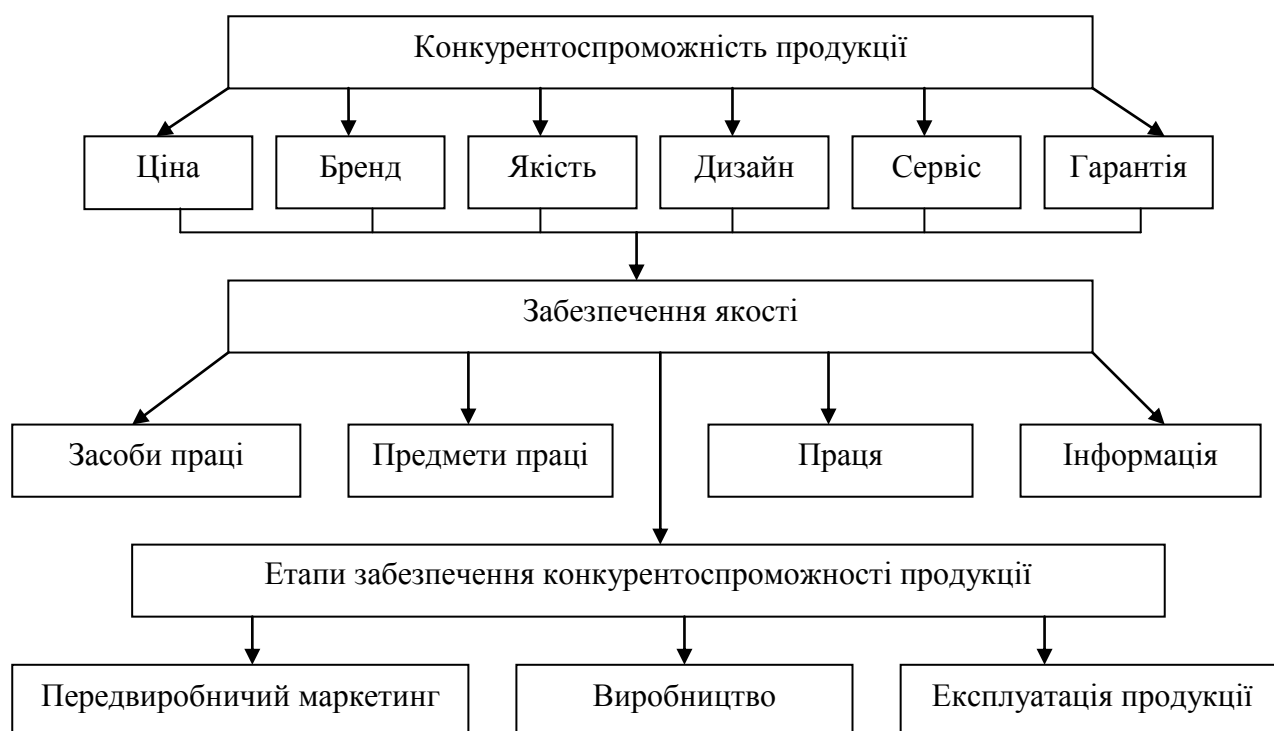

Рис. 5.10. Конкурентоспроможність продукції

Таблиця 5.2

Внутрішні та зовнішні фактори конкурентоспроможності продукції

Внутрішні	Зовнішні
Патентоспроможність (новизна) конструкції (структури, складу) товару (з підвищенням патентоспроможності товару підвищується його конкурентоспроможність)	Рівень конкурентоспроможності країни (із збільшенням цього показника покращуються всі інтегральні та приватні показники конкурентоспроможності товару)
Рациональність організаційних і виробничих структур системи (структура повинна відповідати принципам раціоналізації структур і процесів, тоді вона сприятиме підвищенню конкурентоспроможності товару)	Рівень конкурентоспроможності галузі (із збільшенням цього показника покращуються всі інтегральні та приватні показники конкурентоспроможності товару)
Конкурентоспроможність персонал системи (підвищення конкурентоспроможності персоналу підвищує конкурентоспроможності товару)	Рівень конкурентоспроможності регіону (із збільшенням цього показника покращуються всі інтегральні та приватні показники конкурентоспроможності товару)
Прогресивність інформаційних технологій (із збільшенням питомої ваги інформаційних прогресивних технологій підвищується конкурентоспроможності товару)	Рівень конкурентоспроможності підприємства (із збільшенням цього показника покращуються всі інтегральні та приватні показники конкурентоспроможності товару)
Прогресивність технологічних процесів і устаткування (із збільшенням питомої ваги прогресивних технологій підвищується конкурентоспроможності товару)	Сила конкуренції на виході системи, серед її конкурентів (старих і нових) (збільшення сили (інтенсивності) конкуренції підвищує конкурентоспроможність товару)
Науковий рівень системи управління (мене-	Активність контактних аудиторій (громадсь-

джменту) (із збільшенням наукових підходів принципів і сучасних методів конкурентоспроможності товару)	ких організацій, суспільства споживачів, ЗМІ і т.д.) (збільшення активності контактних аудиторій конкурентоспроможності товару підвищується)
Обґрунтованість місії системи (місія системи має бути орієнтована на досягнення конкурентоспроможності системи і її товарів). Необхідно визначити, що у всіх наведених класифікаціях факторів конкурентоспроможності продукції можна виділити одну загальну особливість, а саме: їх ділення на зовнішніх і внутрішніх	Рівень організації виробництва, праці та управління у посередників і споживачів товарів, що випускається системою (підвищення рівня підприємства підвищує конкурентоспроможність товару)
	Сила конкуренції товарів – замінників (збільшення сили (інтенсивності) конкуренції підвищує конкурентоспроможність товару)
	Поява нових потреб (знижує конкурентоспроможність товару)
	Сила конкуренції на вході системи, серед постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих виробів та інших компонентів (збільшення сили (інтенсивності) конкуренції підвищує конкурентоспроможність товару)

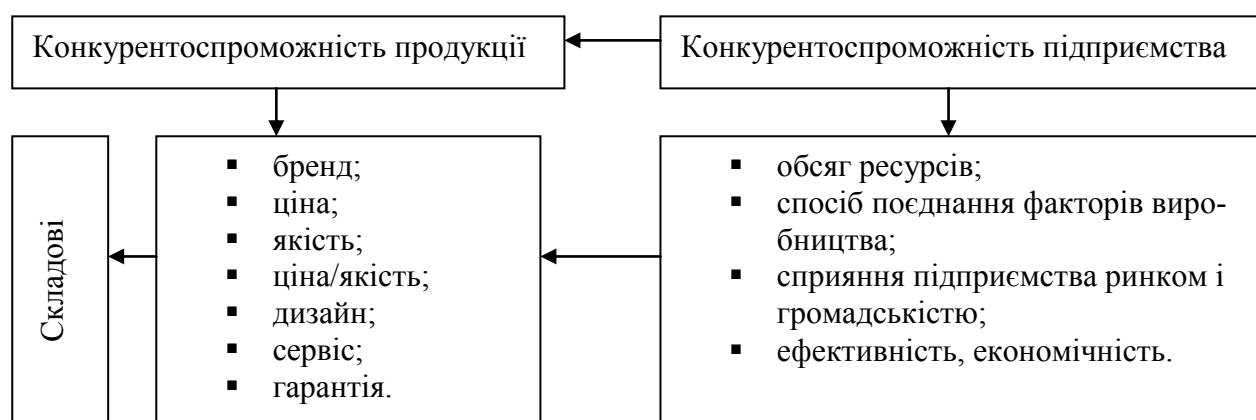

Рис. 5.11. Взаємозв'язок конкурентоспроможності продукції (послуг) і підприємства

ТЕМА 6. ВИРОБНИЧА ПОТУЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Виробнича потужність – максимально можливий випуск продукції підприємством за певний (зміну, добу, місяць, рік) у встановленій номенклатурі та асортименті під час повного завантаження обладнання та виробничих площ.

Таблиця 6.1

Класифікація виробничої потужності

Ознака	Вид потужності
За рівнем розрахунку	– виробнича потужність конкретного устаткування або укрупненої групи; – виробнича потужність конкретного підрозділу підприємства; – виробнича потужність конкретного підприємства в цілому
За видами	– проектна потужність; – поточна потужність; – резервна потужність
За періодом дії	– вхідна виробнича потужність; – вихідна виробнича потужність; – середньорічна виробнича потужність

Проектною є потужність, що визначається в процесі реконструкції (розширення) діючого або будівництва нового підприємства. Вона вважається оптимальною, оскільки склад і структура устаткування відповідають структурі трудомісткості за проектованої номенклатури продукції.

Поточна виробнича потужність визначається періодично у зв'язку зі зміною умов виробництва або перевищенням проектних показників. При цьому виробничу потужність обчислюють на кінець кварталу, місяця тощо.

Резервна виробнича потужність повинна формуватись і постійно існувати у певних галузях економіки: електроенергетиці, газовій промисловості, на транспорті для покриття так званих пікових навантажень.

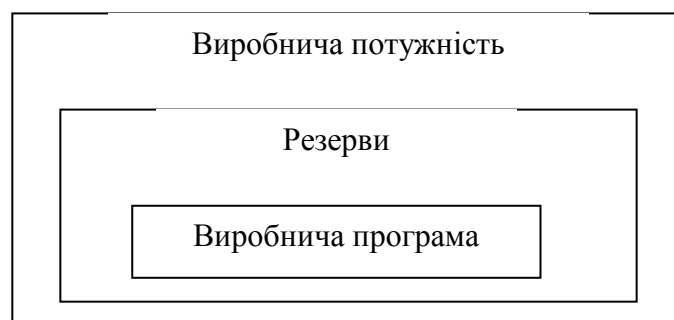

Рис. 6.1. Взаємозв'язок виробничої потужності та виробничої програми

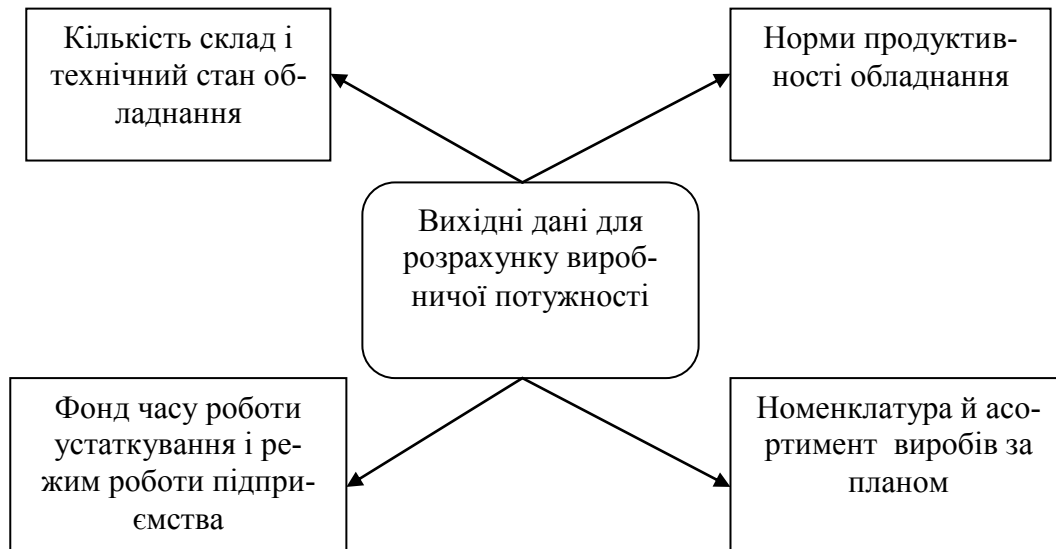

Рис. 6.2. Показники для розрахунку потужності

Рис. 6.3. Склад устаткування за його експлуатаційним станом

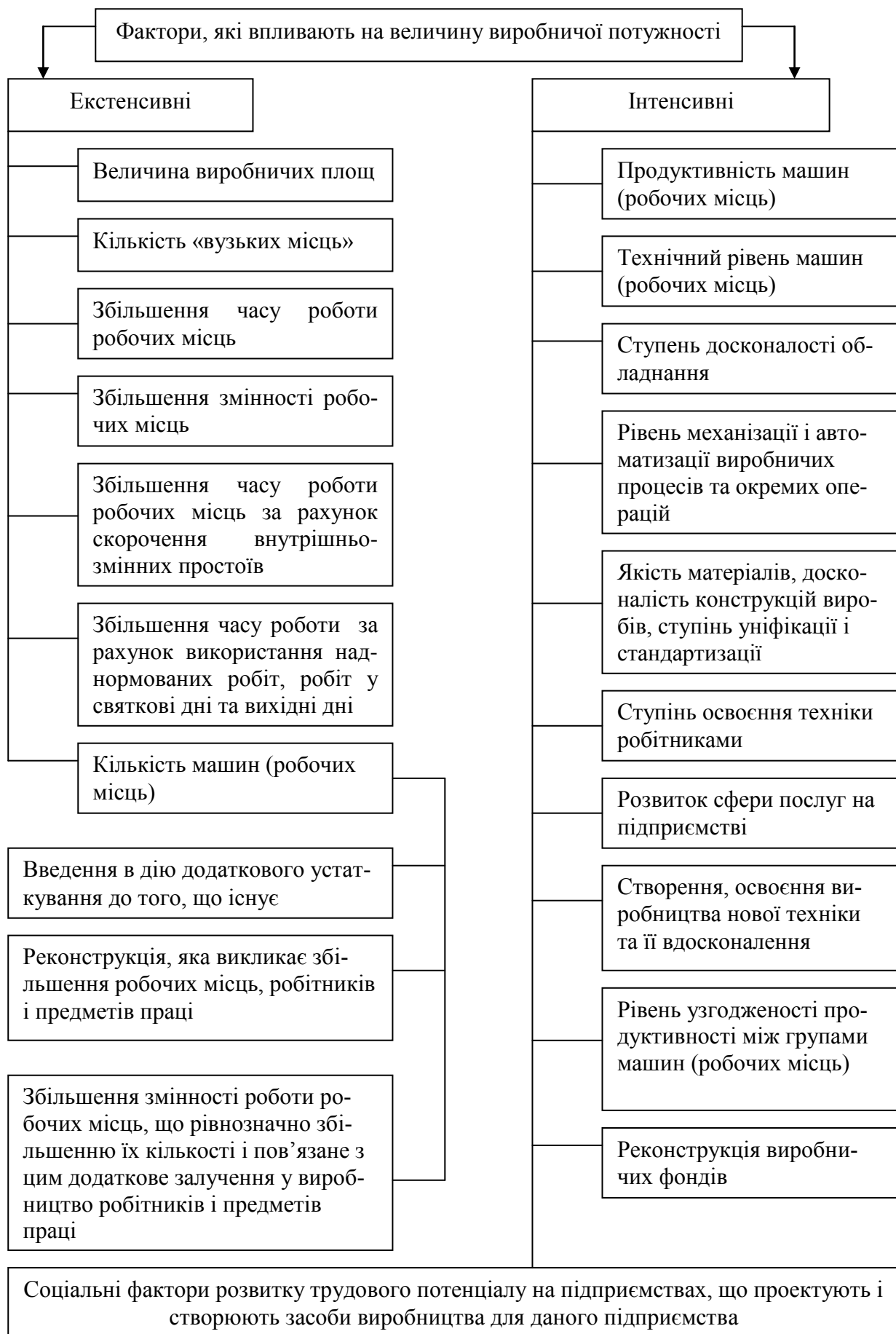

Рис. 6.4. Класифікація факторів, які впливають на величину виробничої потужності підприємства

Рис. 6.5. Класифікація факторів, які визначають ступінь використання виробничої потужності

Таблиця 6.2

Класифікація резервів виробничої потужності

Ознака	Вид резерву
Рівень управління	– загальнодержавні; – галузеві; – внутрішньовиробничі
Місце створення і використання	– заводські; – цехові; – дільничні
Функціональна значущість	– основного виробництва; – обслуговуючого виробництва
Час використання	– поточні; – перспективні
Мета використання	– розширення виробництва; – збільшення продуктивності; – вдосконалення технології виробництва

Рис. 6.6. Класифікація внутрішніх інтенсивних факторів, які визначають ступінь використання виробничої потужності

ТЕМА 7. ОСНОВНІ ВИРОБНИЧІ ЗАСОБИ, НЕМАТЕРІАЛЬНІ ТА ІНШІ НЕОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА

Згідно з ПКУ під «**основними засобами**» розуміють матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік).

Нематеріальні активи підприємства – активи, що не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані (відокремлені від підприємства), містяться підприємством у цілях використання протягом періоду більше року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам, виступають у вигляді придбаних підприємством прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Необоротні активи підприємства – сукупність майнових цінностей підприємства, які багаторазово беруть участь у процесі його господарської діяльності. До них належать основні засоби, нематеріальні активи, незавершені капітальні вкладення, довготермінові фінансові вкладення тощо.

Основні виробничі фонди – це засоби праці, за допомогою яких працівники підприємств здійснюють процес виробництва матеріальних благ. Вони довгий час беруть участь у процесі виробництва, зберігають при цьому свою натуральну форму, їх вартість переноситься на готовий продукт частинами, в міру зношування.

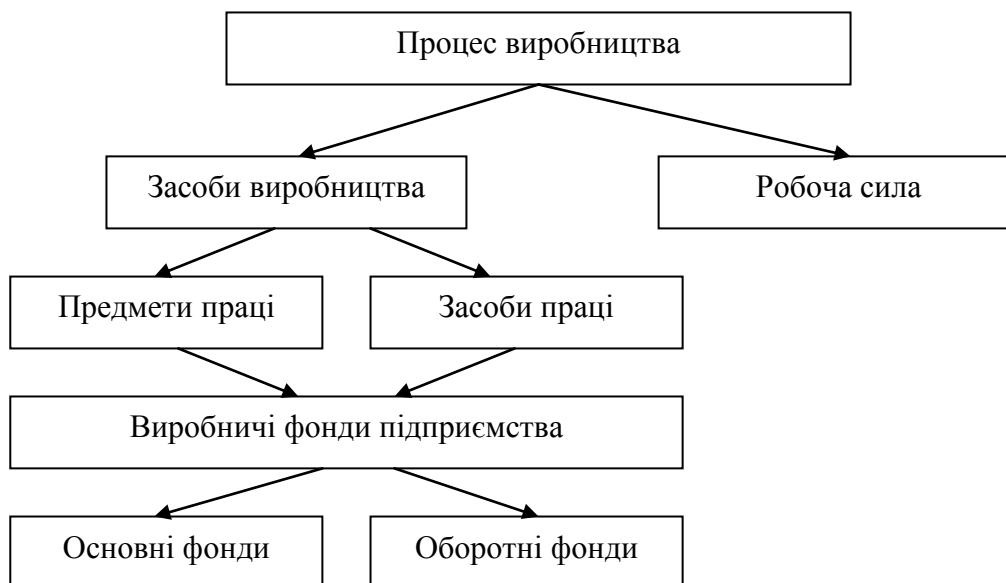

Рис. 7.1. Склад і взаємозв'язок засобів виробництва та основних фондів

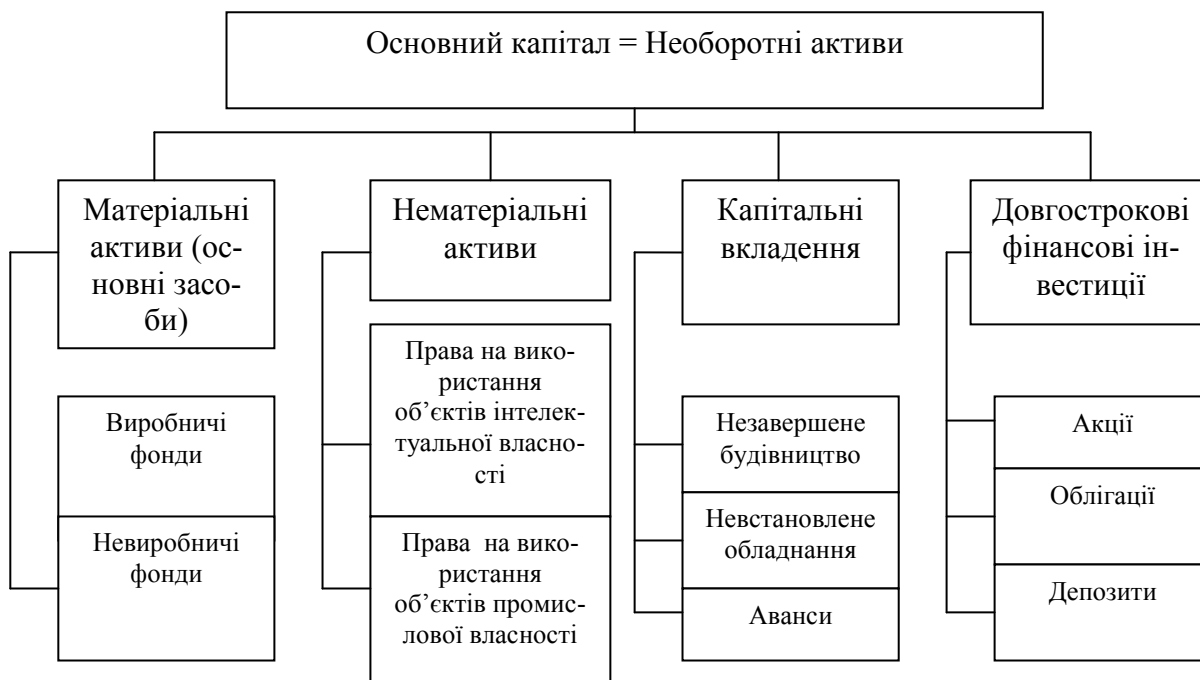

Рис. 7.2. Склад основного капіталу

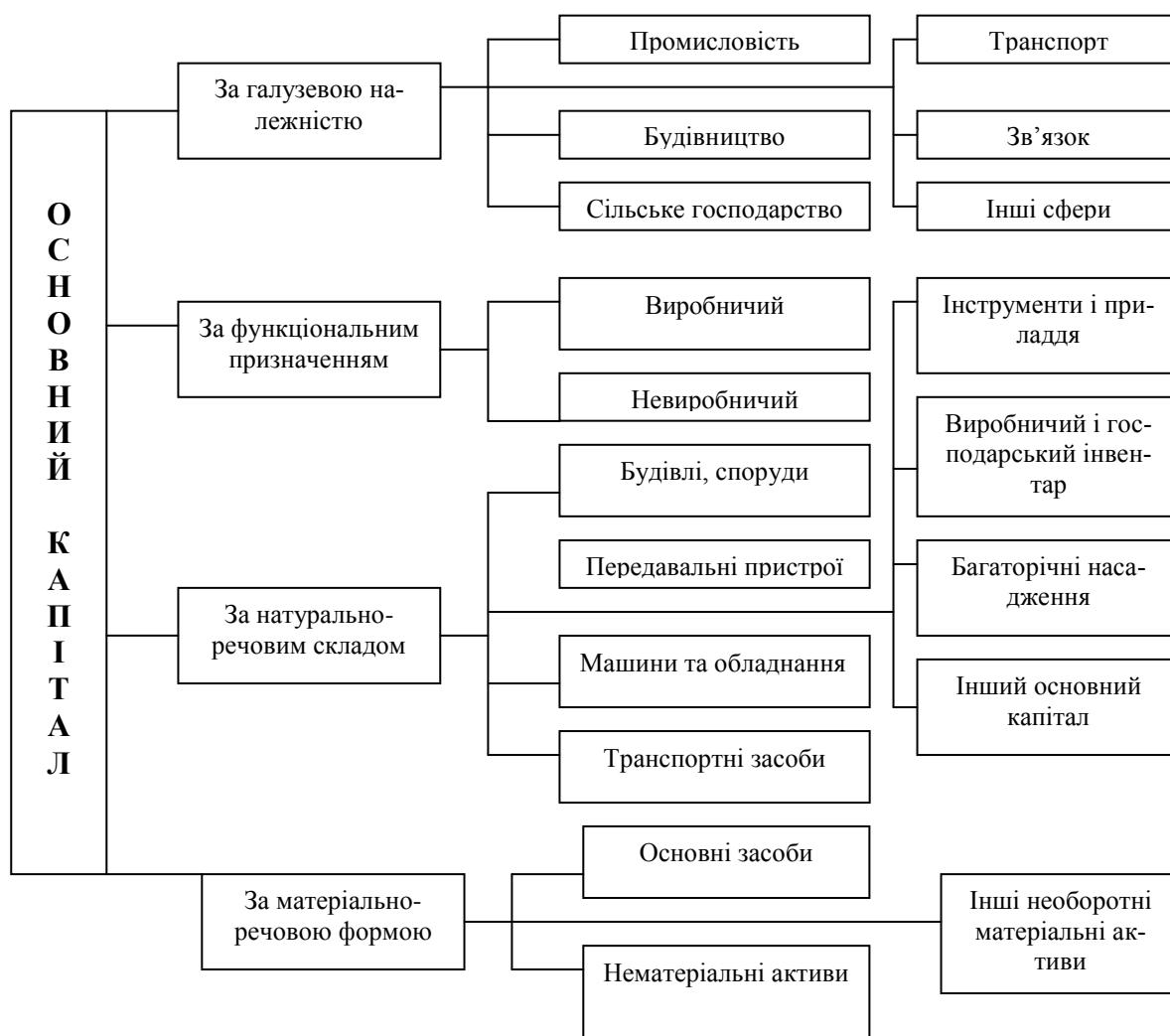

Рис. 7.3. Класифікація основного капіталу

Класифікація основних засобів

Оцінка класифікації	Види основних засобів	Призначення та стисла характеристика
Участь у виробничо-му процесі	виробничі	обслуговують господарську діяльність підприємства та створюють умови для успішного здійснення
	невиробничі	призначені забезпечити вирішення соціальних проблем
Ступінь участі у виробничому процесі	активна частина	основні фонди, які використовуються для безпосереднього впливу на предмети праці (машини, обладнання, інструмент, вимірювальні прилади)
	пасивна частина	забезпечують функціонування та здійснення процесу виробництва(будівлі, споруди, інвентар)
Залежно від прав власності	власні	
	орендовані	
За цільовим призначенням	будівлі	будівельно-архітектурні об'єкти виробничого призначення
	споруди	інженерно-будівельні об'єкти, що виконують технічні функції не пов'язані зі зміною предметів праці
	передавальні пристрої	об'єкти призначені для вироблення, трансформування, передачі енергії
	машини та устаткування	безпосередньо беруть участь у технологічному процесі, впливаючи на предмети праці
	транспортні засоби	переміщують людей та вантажі в межах і поза межами підприємства
	інвентар	служать для полегшення виробничих операцій
	інструменти	служать для обробки виробів
	інші	
Залежно від джерел фінансування	внесені до статутного фонду підприємства його засновниками	
	придбані протягом діяльності підприємства за рахунок власних коштів	
	придбані за рахунок довгострокових кредитів банків	
	безкоштовно отримані	
За ступенем використання	Діючі	використовуються у даний час
	Не діючі	не використовуються у даний час у зв'язку із консервацією
	Запасні	знаходяться на складах
За терміном служби	до одного року	
	від 1-5 років	
	від 5-10 років	
	більше 10 років	

За нормами нарахування амортизації (діяли до 1.04.11 р.)	1 група – 2 %	група 1 — будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі житлові будинки та їх частини (квартири і місця загального користування, вартість капітального поліпшення землі)
	2 група – 10 %	до нього; меблі; побудові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, інше конторське (офісне) обладнання, устаткування та приладдя до них
	3 група – 6 %	група 3 — будь-які інші основні фонди, не включені до груп 1, 2 і 4
	4 група – 15 %	група 4 — електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, їх програмною забезпечення, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони та рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних товарів
За мінімально допустимими строками корисного використання (почали діяти з 1.04.11 р.)	Група 1 - земельні ділянки	-
	Група 2 - капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язаних з будівництвом	15
	Група 3 - будівлі	20
	Споруди	15
	Передавальні пристрої	10
	Група 4 – машини та обладнання	5
	З них: електро - обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, засоби зчитування або друку інформації, комп'ютерні програми, модулі, модеми, мікрофони і рації, вартість яких не перевищує 2500 грн.	2
	Група 5 – транспортні засоби	5
	Група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
	Група 7 - тварини	6
	Група 8 – багаторічні насадження	10
	Група 9 – інші основні засоби	12

	Група 10 – бібліотечні фонди	-
	Група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи	-
	Група 12 – тимчасові (не титульні) споруди	5
	Група 13 – природні ресурси	-
	Група 14 – інвентарна тара	6
	Група 15 – предмети прокату	5
	Інші необоротні матеріальні активи	
	Група 16 – довгострокові біологічні активи	7

Рис. 7.4. Структура основних засобів підприємства

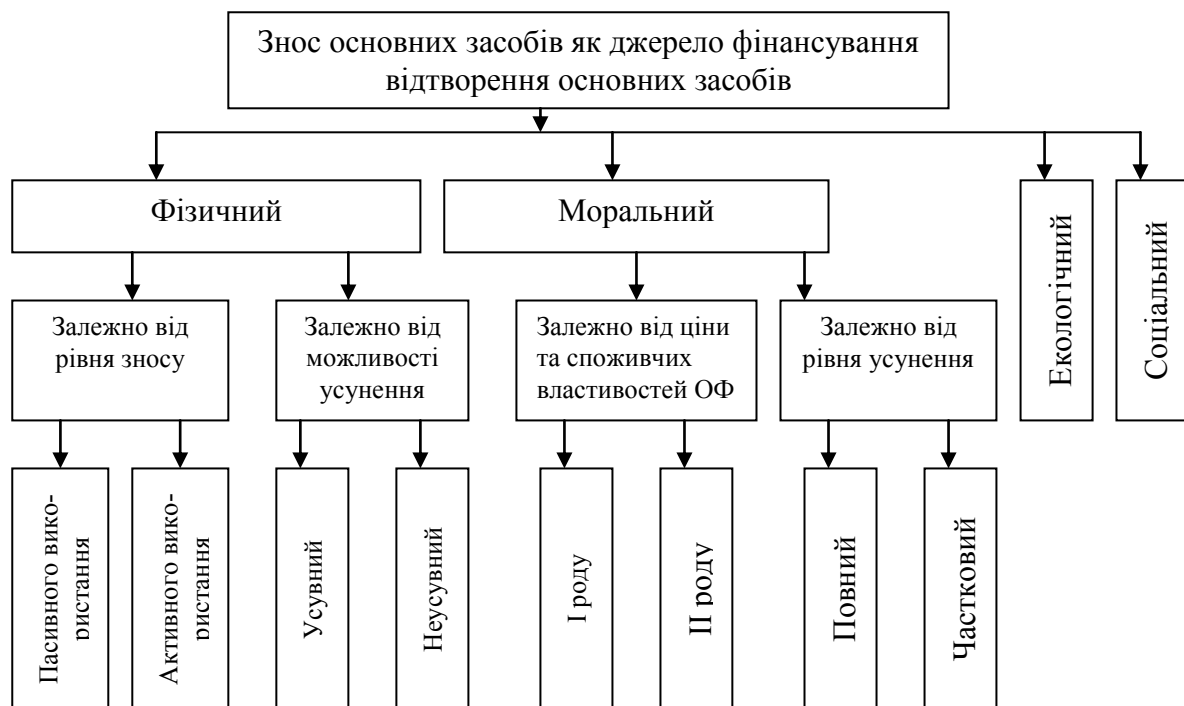

Рис. 7.5. Додаткові резерви формування джерел фінансування відтворення основних засобів підприємства

Таблиця 7.2

Показники та розрахунок зносу основних засобів

№ з/п	Показник	Формула	Умовні позначення
1.	Коефіцієнт фізичного зносу	$K_{\phi} = \frac{T_{\text{факт.}}}{T_{\text{норм.}}}$	$T_{\text{факт.}}$ – фактичний термін експлуатації, років $T_{\text{норм.}}$ – нормативний термін експлуатації, років
2.	Коефіцієнт морального зносу першого роду	$K_{M1} = \frac{C_{\text{перв.}} - C_{\text{відн.}}}{C_{\text{перв.}}}$	$C_{\text{перв.}}$ – первісна вартість $C_{\text{відн.}}$ – відновна вартість
3.	Коефіцієнт морального зносу другого роду	$K_{M2} = \frac{П_{\text{н}} - П_{\text{с}}}{П_{\text{н}}}$	$П_{\text{с}}$, $П_{\text{н}}$ – годинна продуктивність старого та нового обладнання

Амортизація (амортизаційні відрахування) – процес поступового перенесення вартості основних фондів на продукт, що виготовляється з їх допомогою.

Згідно з пп. 14.1.3 ПКУ **амортизація** – це систематичний розподіл вартості основних засобів, що амортизується, інших необоротних і нематеріальних активів протягом строку їх корисного використання.

Знос - це поступова втрата основними засобами своєї споживної вартості. Слід розрізняти моральний і фізичний знос.

Фізичний знос - втрата основними фондами споживної вартості, як у процесі функціонування, так і в процесі бездіяльності. Ступінь фізичного зносу залежить від інтенсивності і термінів експлуатації основних фондів, їх технічної досконалості, якості, особливості технологічного процесу.

Моральний знос основних засобів першого роду - пов'язаний із втратою частини первісної вартості в результаті підвищення продуктивності праці в галузях їх виробляють.

Моральний знос другого роду - пов'язаний з появою нових, більш виробничих і економічних основних фондів у результаті науково-технічного прогресу.

Методи амортизації – методика за якою розраховується амортизація. Амортизація нараховується згідно з Національним положенням бухгалтерського обліку, а саме П(С)БО 7 «Основні засоби» (п. 26) а також Податкового кодексу України (стаття 144–146).

Рис. 7.6. Методи нарахування амортизації основних засобів

Таблиця 7.3

Методи нарахування амортизації для окремих груп основних засобів і інших необоротних активів

Групи	Складові основних засобів	Мінімально допустимі строки корисного використання, років	Дозволені методи амортизації		
			ст. 145 ПКУ	П(С)БО 7, П(С)БО 30	
Група 1	Земельні ділянки	-	амортизація не нараховується		
Група 2	Капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язаних з будівництвом	15	– прямолінійний; – зменшення залишкової вартості; – кумулятивний; – виробничий	– прямолінійний; – зменшення залишкової вартості; – прискореного зменшення залишкової вартості; – кумулятивний; – виробничий	
Група 3	Будівлі	20			
	Споруди	15			
	Передавальні пристрої	10			
Група 4	Машини та обладнання	5			
	З них: електро - обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, засоби зчитування або друку інформації, комп'ютерні програми, модулі, модеми, мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 грн.	2	– прямолінійний; – зменшення залишкової вартості; – прискореного зменшення залишкової вартості; – кумулятивний; – виробничий		
Група 5	Транспортні засоби	5			
Група 6	Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4	– прямолінійний; – зменшення залишкової вартості; – кумулятивний; – виробничий		
Група 7	Тварини	6			
Група 8	Багаторічні насадження	10			
Група 9	Інші основні засоби	12	– прямолінійний; – виробничий		
Група 10	Бібліотечні фонди	-	– прямолінійний; – зменшення залишкової вартості; – кумулятивний; – виробничий; – «50%х50%»; – «100%»	– прямолінійний; – виробничий; – «50%х50%»; – «100%»	
Група 11	Малоцінні необоротні матеріальні активи	-			
Група 12	Тимчасові (не титульні) споруди	5	– прямолінійний; – виробничий	– прямолінійний; – виробничий	
Група 13	Природні ресурси	-	амортизація не нараховується		

Група 14	Інвентарна тара	6	– прямолінійний; – виробничий	– прямолінійний; – виробничий
Група 15	Предмети прокату Інші необоротні матеріальні активи	5		
Група 16	Довгострокові біологічні активи	7	– прямолінійний; – зменшення залишкової вартості; – кумулятивний; – виробничий	– прямолінійний; – зменшення залишкової вартості; – прискореного зменшення залишкової вартості; – кумулятивний; – виробничий

Рис. 7.7. Види факторів, які впливають на використання основних засобів, та групи підвищення ефективності використання основних засобів

Рис. 7.8. Модель факторного аналізу фондорентабельності та фондовіддачі

Нематеріальні активи підприємства – активи, що не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані (відокремлені від підприємства), містяться підприємством у цілях використання протягом періоду більше року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, у адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам, виступають у вигляді придбаних підприємством прав на об'єкти інтелектуальної власності, приносять власникові певну економічну вигоду, яку у світовій практиці називають роялті. Отже, роялті — це винагорода підприємства за використання або надання дозволу на використання нематеріальних активів (прав інтелектуальної власності).

Нематеріальні ресурси підприємства – об'єкти права інтелектуальної власності, що належать підприємству (створені його працівниками, виробничими колективами).

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» виділяють такі їх групи:

- **права користування природними ресурсами** (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);
- **права користування майном** (право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);
- **права на комерційні позначення** (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо);
- **права на об'єкти промислової власності** (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо);
- **авторське право та суміжні з ним права** (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо);
- **незавершені капітальні інвестиції** в нематеріальні активи;
- **інші нематеріальні активи** (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Таблиця 7.4

Елементи нематеріальних активів

Елемент	Його значення
Право на винахід	право користування технічним, технологічним та іншим рішенням, закріплене за власником і оформлене патентом. Завдяки патентуванню здійснюється охорона винахідництва і передача права користування патентом за відповідну плату іншим фізичним чи юридичним особам
Право на промислові зразки	право на використання художньо-конструкторських рішень, що надають товарам специфічний зовнішній вигляд, завдяки якому вони можуть користуватися підвищеним попитом у покупців. Промислові зразки у вигляді об'ємних моделей (наприклад, модель гончарного посуду, меблів, автомобіля) і промислових малюнків (малюнків одягу, тканин, харчових продуктів) широко використовуються підприємствами в маркетинговій діяльності для збільшення обсягу продажу товару і підвищення його конкурентоспроможності
Право на використання товарних знаків	виключне право їх використання власником для позначення (у вигляді слів, малюнків тощо) власних товарів з метою їх розрізнення від однорідних товарів інших підприємств. Товарні знаки охороняються законом через реєстрацію їх у патентних органах. Підприємства розміщують товарні знаки безпосередньо на товарах, їх упаковці, проспектах, документах, ярликах тощо.
Авторські права	виняткове право юридичної або фізичної особи на видання наукових чи художніх творів, їх використання, публічне виконання, реалізацію тощо. В кожній країні існує законодавство, яким передбачаються умови визначення авторських прав за згаданими особами
Програмне забезпечення ЕОМ	програми на технічних носіях з відповідною документацією, що використовуються підприємством для вирішення за допомогою

	ЕОМ різних господарських завдань і машинної обробки інформації. Вартість програмного забезпечення залежить від того, замовним воно є або стандартним, покупним чи розробленим на самому підприємстві. Власники більш досконалого програмного забезпечення за однакових умов досягають кращих результатів господарювання завдяки більш оперативному і точному вирішенню господарських завдань, що стоять перед підприємством
Ноу-хау	право на набутий виробничий і організаційно-господарський досвід, технологічні рішення, технічну інформацію, що дають економічну вигоду підприємству. Ноу-хау відрізняється від права на винахід, оскільки, як правило, не патентується і не підтверджується іншими юридичними документами, проте воно є комерційною таємницею підприємства і підлягає ретельній охороні
Гудвіл	ділова репутація або ціна фірми. В дане поняття вкладають також добре ім'я фірми, її ділові зв'язки і партнерство, тобто все, пов'язане з образом підприємства (іміджем). Ділова репутація фірми визначається як різниця між вартістю компанії як єдиного цілого і ринковою вартістю її активів, реалізованих кожний зокрема, або як різниця між ціною, фактично виплаченою за підприємство, і балансовою вартістю його майна. Ця різниця може бути досить суттєвою. На її величину впливає низка факторів, наприклад місце розташування підприємства, його виробнича структура і структура управління, конкурентоспроможність товарів, відносини з покупцями тощо

Таблиця 7.5

Нематеріальні ресурси

Об'єкти інтелектуальної власності	Об'єкти промислової власності
Інформаційна діяльність	Винахід
Програмне забезпечення	Промисловий зразок
Банк даних	Раціоналізаторська пропозиція
Бази даних	Товарні знаки
Бази знань	Гудвіл
Твори літератури та мистецтва	

Капітальні вкладення — частина інвестицій, спрямована на відтворення основних засобів виробничого і не виробничого призначення, на створення нових, реконструкцію і розвиток наявних основних засобів, включаючи об'єкти соціальної сфери

Під **довгостроковими фінансовими інвестиціями** розуміються фінансові інвестиції на період понад один рік, а також усі інші інвестиції, котрі не можуть бути вільно реалізовані у будь-який момент.

ТЕМА 8. ОБОРОТНІ ФОНДИ ТА ОБОРОТНІ КОШТИ ПІДПРИЄМСТВА

Оборотні кошти – предмети праці, які повністю беруть участь у виробничому процесі і цілком переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції (наданих послуг) протягом одного виробничого циклу, як правило, менше за 365 днів. Оборотної кошти постійно знаходяться в безупинному русі і утворюють сукупність виробничих оборотних фондів і фондів обігу.

Оборотні кошти можна класифікувати за сферами обігу.

Виробничі оборотні фонди – це предмети праці, які споживаються протягом одного виробничого циклу і повністю переносять свою вартість на виготовлену продукцію. Вони обслуговують процес виробництва.

Фонди обігу – це засоби підприємства, залучені до обслуговування процесу обігу товарів (зокрема, готова продукція).

Таблиця 8.2

Склад оборотних коштів підприємства

Оборотні кошти			
Виробничі оборотні фонди		Фонди обігу	
Виробничі запаси	Кошти в затратах на виробництво	Готова продукція	Грошові кошти та розрахунки
1. Сировина 2. Основні матеріали 3. Покупні напівфабрикати 4. Комплектуючі вироби 5. Допоміжні матеріали 6. Паливо 7. Тара 8. Запчастини 9. Малоцінні швидкозношувальні предмети 10. Біологічні активи	11. Незавершене виробництво 12. Напівфабрикати власного виготовлення 13. Витрати майбутніх періодів	14. Готова продукція на складі підприємства 15. Відвантажена (але не сплачена) продукція	16. Розрахунки з дебіторами 17. Дохідні активи (вкладення у цінні папери) 18. Грошові кошти: – на розрахункових рахунках – у касі

1. Сфери виробництва	Обігові виробничі фонди							Фонди обігу				
Елементи оборотних коштів	Виробничі запаси						Витрати на незакінчену продукцію		Готова нерелізована продукція		Грошові кошти та розрахунки	
	сировина, матеріали, напівфабрикати основного виробництва	допоміжні матеріали	паливо	тара	запчастини для ремонту	малоцінні та швидкозношувані предмети	незавершене виробництво	витрати майбутніх періодів	продукція на складах	відвантажена продукція	грошові кошти на рахунках та касі	розрахунки з дебіторами
2. Особливості планування та нормування	Нормовані оборотні кошти (розраховуються за економічно обґрунтованими нормами)								Ненормовані оборотні кошти			
3. Джерела формування	Власні оборотні кошти закріплені нормативами						Залучені, позичені та інші джерела формування					

Рис. 8.2. Класифікація та склад оборотних коштів

Таблиця 8.3

Ознаки класифікації оборотних коштів

Ознаки класифікації	Класифікаційна група
За економічним змістом	– оборотні виробничі фонди; – фонди обігу
За принципами організації регулювання	– сфера виробництва; – сфера обігу
За принципом організації	– оборотні кошти, що потребують встановлення оптимального їх розміру; – які не потребують
За методом планування	– нормовані; – ненормовані
За способом формування	– власні; – залучені; – позичені
За елементами	пункти 1-18 у таблиці 8.2

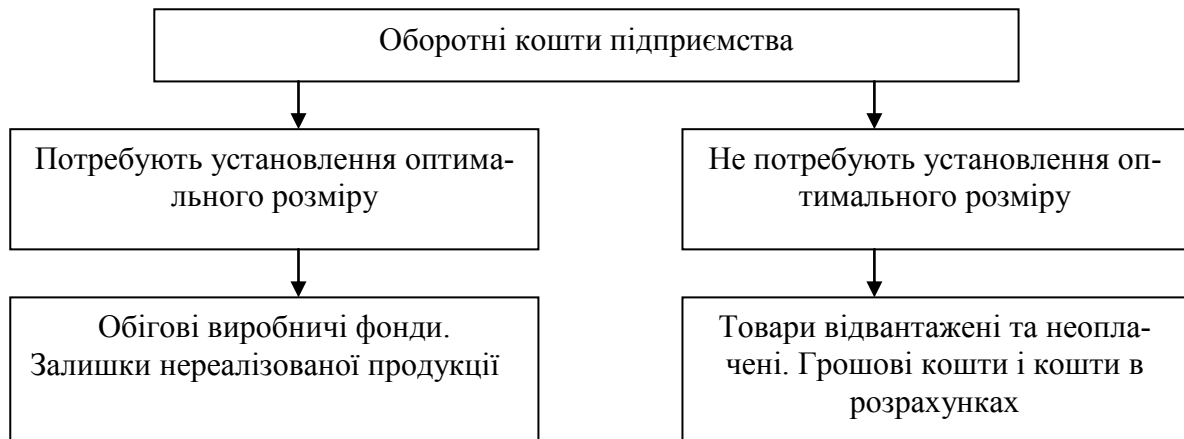

Рис. 8.3. Розподіл оборотних коштів за принципом їх організації

Рис. 8.4. Джерела та способи економії матеріальних ресурсів на підприємствах

Рис. 8.5. Показники та способи підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства

Рис. 8.6. Показники оборотності оборотних коштів

Нормування оборотних коштів – визначення потреби в оборотних коштах, яка необхідна для забезпечення безперервного та нормального функціонування виробництва.

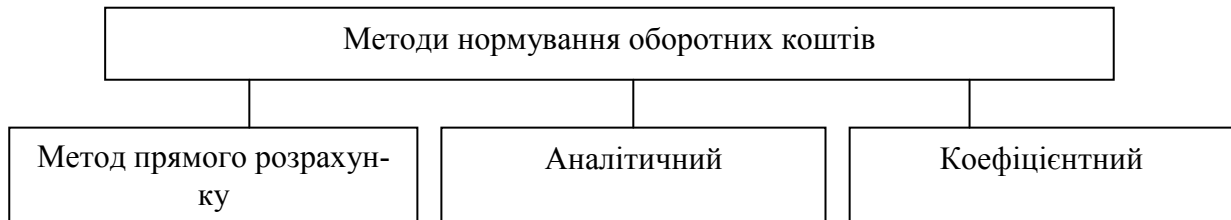

Рис. 8.7. Методи нормування оборотних коштів

Норма запасу оборотних коштів – мінімально необхідна кількість днів, на яку треба визначати запас для нормального функціонування підприємства.

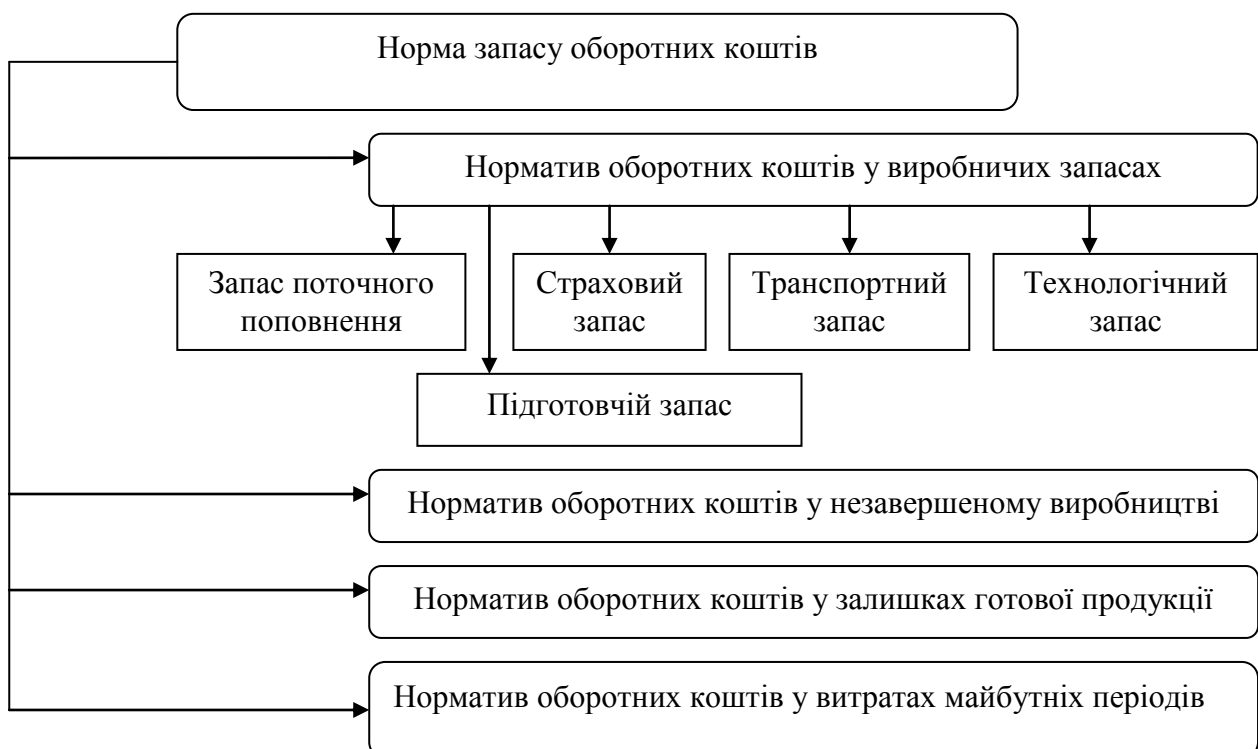

Рис. 8.8. Норма запасу оборотних коштів

Класифікація норм витрат

Ознака	Види норм витрат
За призначенням	– сировина; – матеріали; – енергія; – паливо, тощо
За масштабом дії	– групові (на однакові види продукції); – індивідуальні
За періодом дії	– річні (для поточного планування); – перспективні
За ступенем деталізації об'єктів нормування	– для деталі (вузла); – для виробу в цілому
За ступенем деталізації нормованих ресурсів	– специфіковані (на види ресурсів з конкретними параметрами); – зведені (на види ресурсів за звуженою номенклатурою)

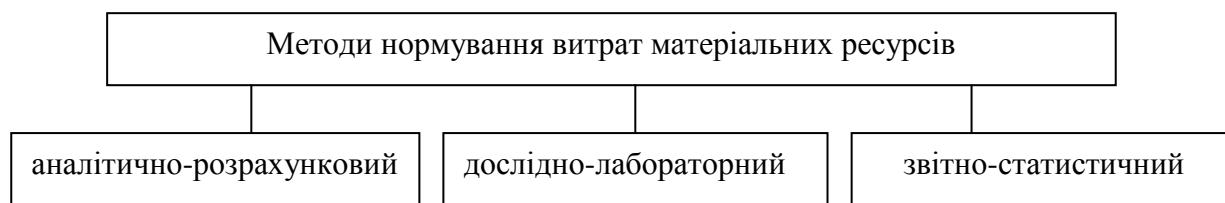

Рис. 8.1. Методи нормування витрат матеріальних ресурсів

ТЕМА 9. ПЕРСОНАЛ ПІДПРИЄМСТВА І ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ

Персонал підприємства – сукупність постійних робітників, які мають необхідну професійну підготовку і практичний досвід роботи.

Трудові ресурси – це частина населення країни, яка володіє сукупністю фізичних і духовних здібностей, освітніми та професійними знаннями відповідно до певної сфери діяльності.

Кадри – основний (штатний) склад працівників підприємств, установ, організацій у різних галузях народного господарства, тобто люди, працівники, зайняті на підприємстві виконанням усіх функцій, обумовлених виробничим призначенням підприємства, які мають високий рівень кваліфікації, значний стаж роботи на даному підприємстві.

Рис. 9.1. Об'єкти, суб'єкти та інструменти регулювання відносин власників і найманого персоналу підприємств

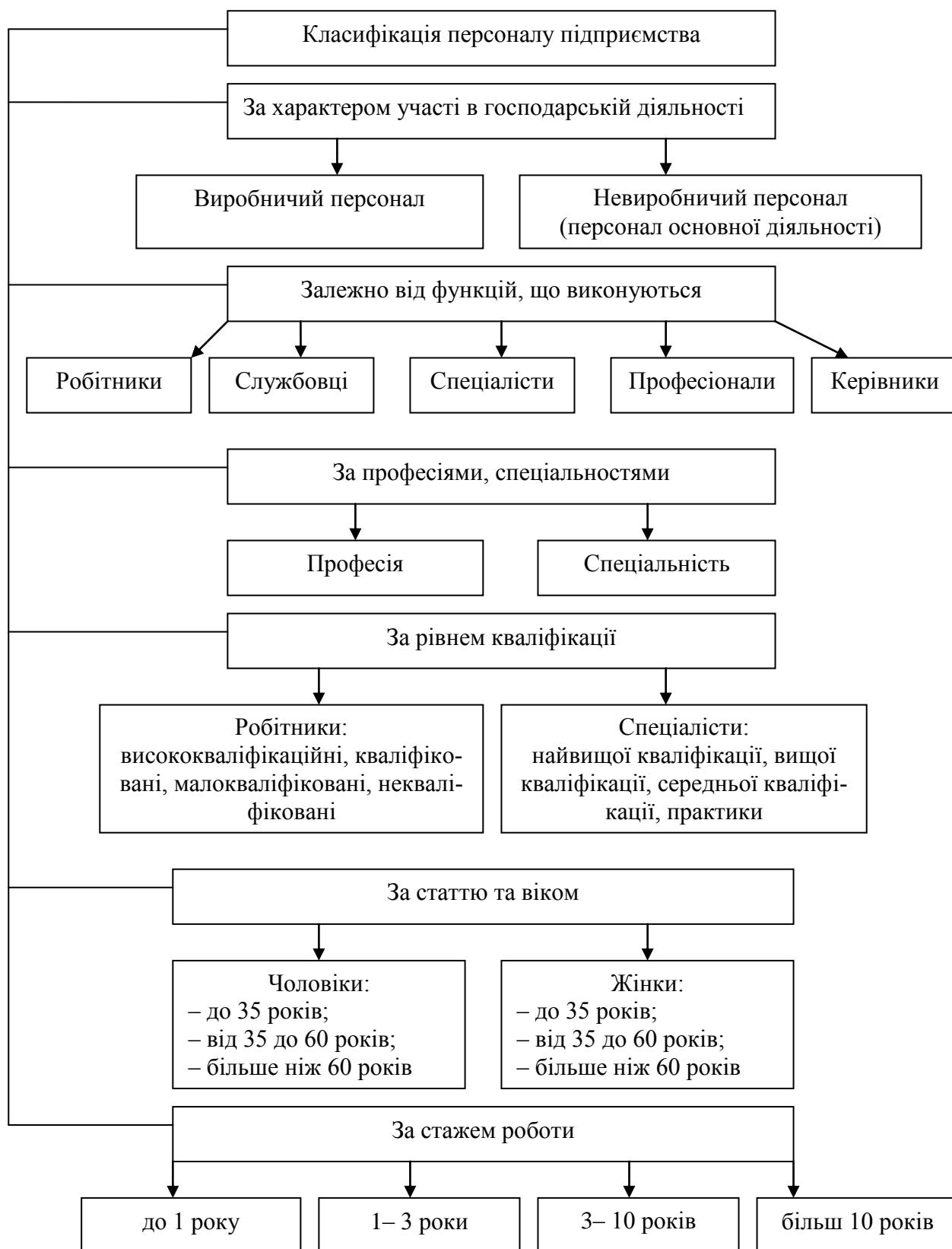

Рис. 9.2. Класифікація персоналу підприємства

Таблиця 9.1

Склад персоналу підприємства

Склад персоналу					
Промислово-виробничий персонал					Непромисловий персонал (охорона, пожежна служба, персонал пунктів харчування, медичний персонал тощо)
адміністративно-управлінський персонал (керівники, професіонали)	інженерно-технічні працівники (спеціалісти)	службовці	Робітники		
			основні	допоміжні:	
за структурою управління: <ul style="list-style-type: none">• лінійні;• функціональні; <u>за ланками управління:</u>• вищої;• середньої;• низової ланки			безпосередньо зайняті виготовленням продукції	<ul style="list-style-type: none">• складські;• ремонтні;• контрольні	

Таблиця 9.2

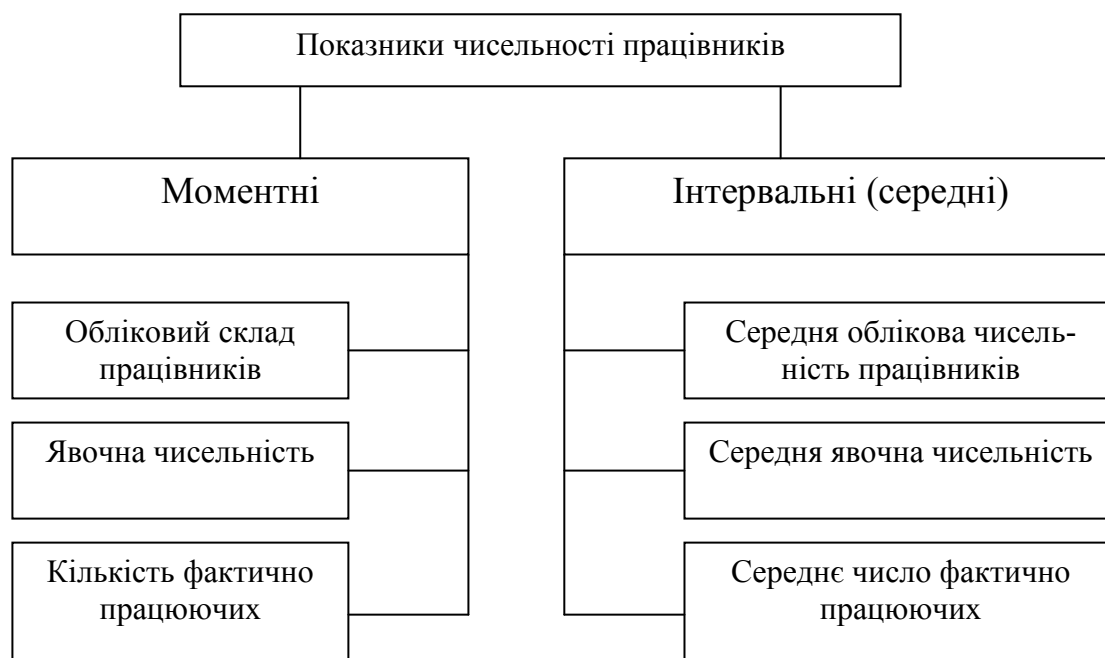
Якісна характеристика персоналу

Професія	певний вид діяльності людини, обумовлений сукупністю знань і трудових навичок
Спеціальність	вид діяльності в рамках професії, яка має специфічні особливості і жадає від працівників додаткових спеціальних знань і навичок
Кваліфікація	ступінь і вид професійної підготовки працівника, наявність у нього знань, умінь і навичок, необхідних для виконання роботи

Таблиця 9.3

Умови групування робітників за рівнем кваліфікації

Кваліфікаційні групи робітників	Основні виконувані роботи	Термін підготовки стажування, досвід
Висококваліфіковані	Особливо складні та відповідальні роботи (ремонт і наладка складного обладнання, виготовлення меблів тощо)	Понад 2–3 роки, періодичне стажування, великий практичний досвід роботи
Кваліфіковані	Складні роботи (метало- та деревообробні, ремонтні, слюсарні, будівельні тощо)	1–2 роки, чималий досвід роботи
Малокваліфіковані	Нескладні роботи (апаратурні, деякі складальні, технічний нагляд тощо)	Кілька тижнів, певний досвід роботи
Некваліфіковані	Допоміжні та обслуговуючі (вантажники, гардеробники, прибиральники тощо)	Не потребують спеціальної підготовки

Обліковий склад працівників	працівники, прийняті на постійну, сезонну, а т.ж. на тимчасову роботу на термін один день і більше з дня їх зарахування на роботу
Явочна чисельність	складають працівники, які фактично з'явилися на роботу, включаючи і тих, які не працювали з причин простою
Кількість фактично працюючих	включаються всі що з'явилися і приступили до роботи працівники незалежно від, того скільки часу вони пропрацювали.
Середня облікова чисельність працівників	чисельність працівників в середньому за звітний період. Обчислюється шляхом підсумовування чисельності працівників облікового складу за кожен календарний день місяця за даними табельного обліку і розподілу отриманої суми на кількість календарних днів місяця.
Середня явочна чисельність	Обчислюється шляхом підсумовування чисельності працівників, що фактично з'явилися на роботу за кожен робочий день /кількість робочих днів.
Середнє число фактично працюючих	розраховується аналогічно як середня явочна чисельність

Рис. 9.3. Кількісна характеристика персоналу

У практиці управління персоналом для обліку його наявності й руху використовують певні показники, які розраховують за наведеними формулами:

Плинність персоналу = Кількість звільнених з усіх причин / Середньооблікова чисельність персоналу

Стабільність персоналу = Загальна сума років роботи на конкретному підприємстві / Середньооблікова чисельність персоналу

Рівень дисципліни = Кількість неявок на роботу (людино-днів) / Загалом відпрацьовано людино-днів

Відповідність кваліфікації працівників складності виконуваних ними робіт = Середній тарифний розряд групи робітників / Середній тарифний розряд робіт, що виконуються

Співвідношення
окремих категорій
працівників

=

$$\frac{\text{Чиселіність основних робітників}}{\text{Чисельність допоміжних робітників}}$$

$$\frac{\text{Чиселіність робітників}}{\text{Чиселіність апарату управління}}$$

$$\frac{\text{Чисельність кваліфікованих робітників}}{\text{Загальна чисельність робітників}}$$

Рис. 9.4. Методи набору персоналу

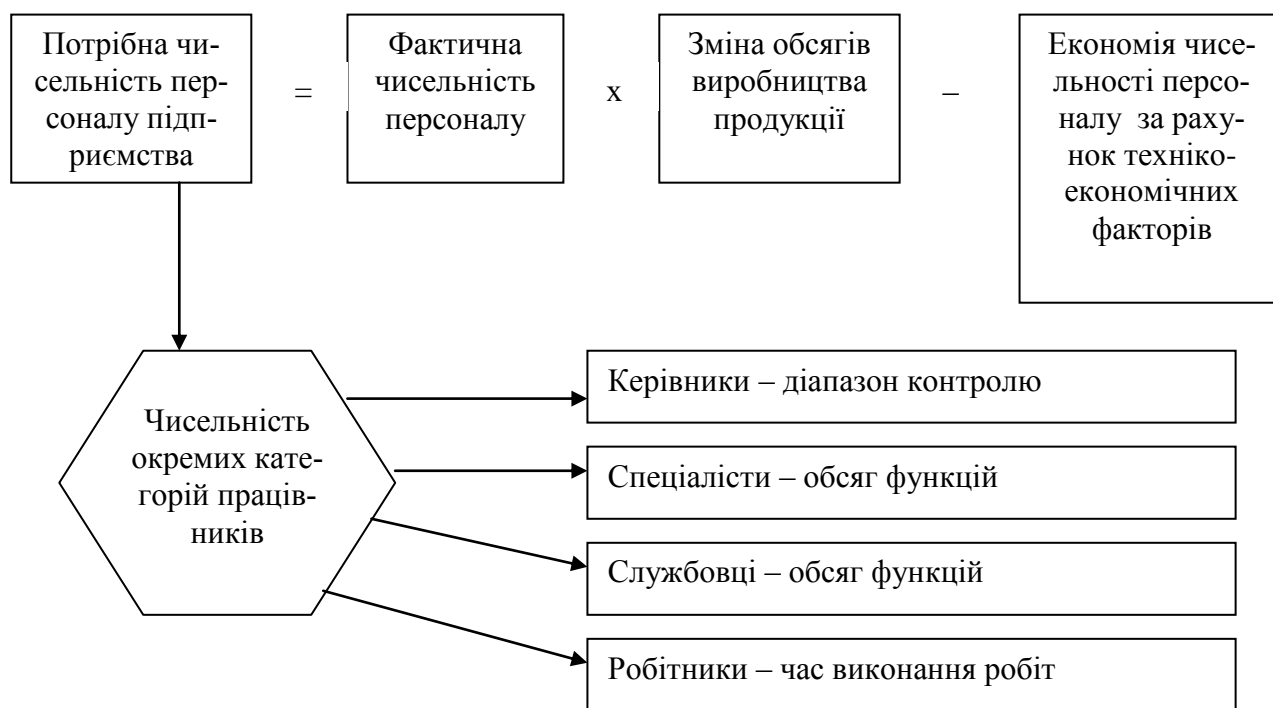

Рис. 9.5. Визначення чисельності персоналу підприємства

Переваги і недоліки різних джерел набору персоналу

Джерела	Переваги	Недоліки
Внутрішні	Можливості самореалізації всередині підприємства сприймаються як заохочення успішної діяльності. Для підприємства продовжується робота з уже відомими працівниками при одночасному скороченні фінансових витрат на підбір персоналу	Можливий ризик ускладнень особистих взаємовідносин між співробітниками
Зовнішні	Можливість вибору потрібного персоналу з великої кількості кандидатів. До того ж, нові люди є представниками нових методів і прийомів роботи	Складна адаптація нового співробітника, можливе погіршення морально-психологічного клімату в колективі

Первинна адаптація – пристосування молодих кадрів, які не мають досвіду професійної діяльності (це, насамперед, випускники навчальних закладів).

Вторинна адаптація – пристосування працівників, які вже мають досвіду професійної діяльності.

Рис. 9.6. Види адаптації та фактори її впливу

Продуктивність праці – здатність живої праці за певний час створювати матеріальні блага, показник економічної ефективності трудової діяльності.

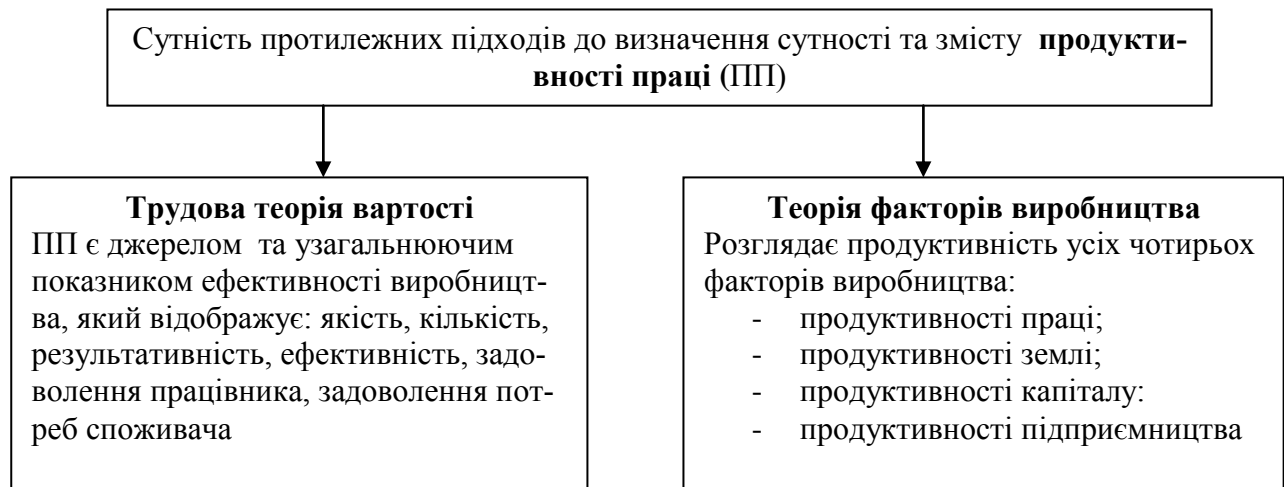

Рис. 9.7. Підходи до визначення змісту категорії «продуктивність праці» та її сутність

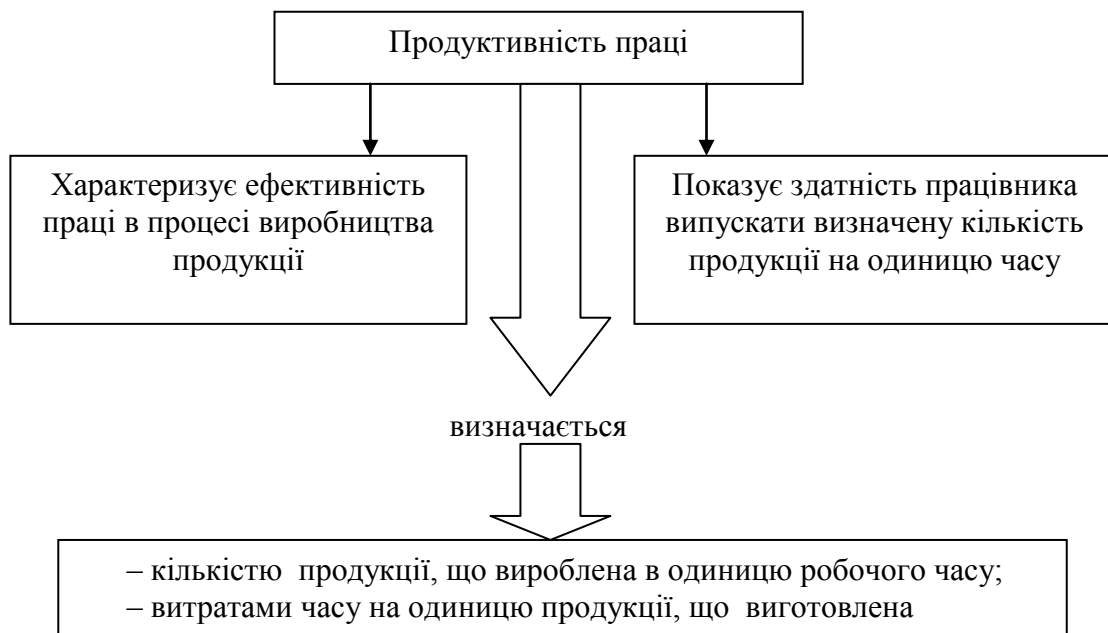

Рис. 9.8. Вимоги, що виписуються до показників продуктивності праці

Рис. 9.9. Показники продуктивності праці та їх взаємозв'язок

Рис. 9.10. Показники виміру результатів праці та її витрат

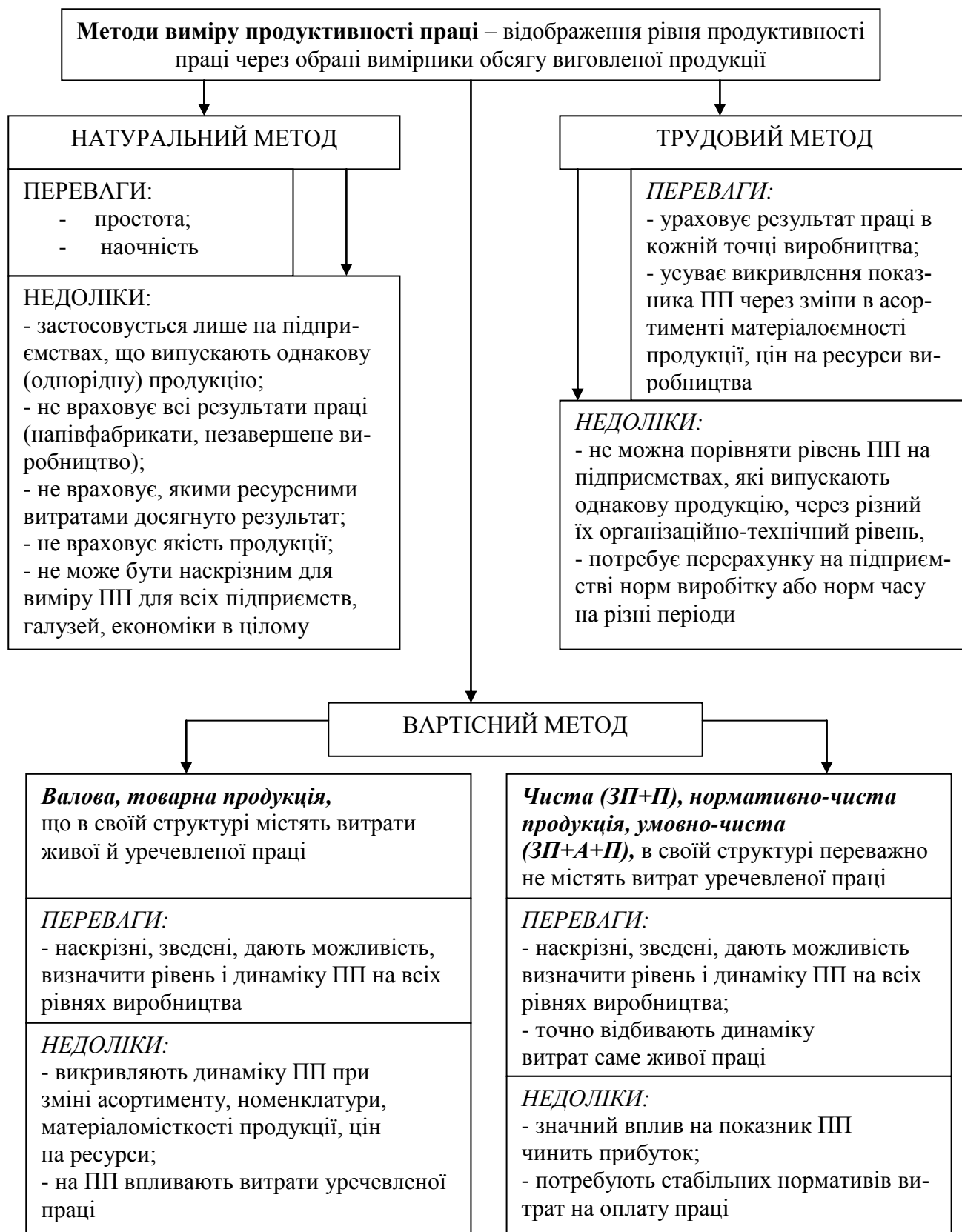

Рис. 9.11. Характеристика методів виміру продуктивності праці

Фактори росту продуктивності праці - сукупність усіх рушійних сил та причин, що впливають на її рівень та динаміку

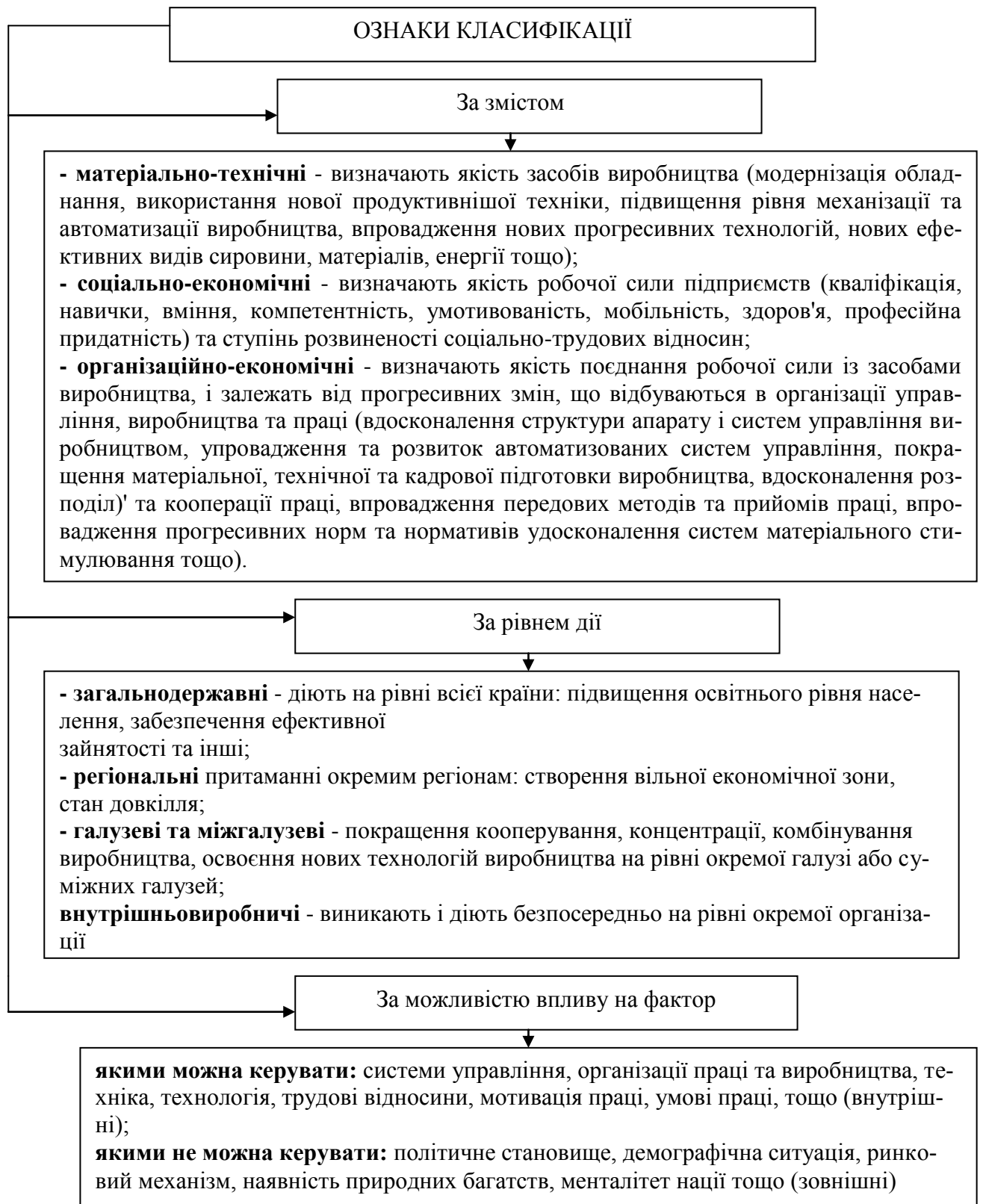

Рис. 9.12. Сутність факторів зростання продуктивності праці

Таблиця 9.5

Джерела зростання продуктивності праці

ЕКСТЕНСИВНІ ЧИННИКИ		ІНТЕНСИВНІ ЧИННИКИ
РІВЕНЬ ЕКСТЕНСИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ	РІВЕНЬ ІНТЕНСИВНОСТІ ПРАЦІ	ТЕХНІКО- ТЕХНОЛОГІЧНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА
критерій – рівень продуктивного використання робочого часу	критерій – нормальна інтенсивність праці	критерій – зростання обсягів виготовлених споживчих благ за умови зменшення кількості живої праці
МЕЖІ ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ		
обмежена, з одного боку, законодавчою тривалістю робочого часу, з іншого боку - обсягом непродуктивно витраченого робочого часу.	обмежена психофізіологічними можливостями витрачання людиною життєвої енергії без порушення здоров'я протягом законодавчо встановленої тривалості робочого дня	необмежені можливості зростання продуктивності праці

Таблиця 9.6

Сутність компонентів праці та її рентабельності

КОМПОНЕНТИ ПРАЦІ	
Регламентована праця, не рентабельна	Творча, інноваційна, рентабельна
α-праця: виконується за даною технологією, інструкцією, традицією, коли виконавець роботи не вносить до неї ніяких елементів новизни, власної творчості	β-праця: спрямована на створення нових духовних, матеріальних благ, а також нових методів виробництва
ПРИКЛАДИ	
Праця друкарки, копіювальника, архіваріуса, робітника на конвеєрі з примусовим ритмом роботи тощо.	Праця наладчика, складної техніки, технолога з розробка нових технологій, вченого, раціоналізатора тощо.

Таблиця 9.7

Система показників продуктивності праці (ПП)

Ознаки класифікації	Показники продуктивності праці
За рівнем виміру	суспільна, галузева, локальна, заводська, цехова, бригадна, індивідуальна ПП
За методами виміру результатів праці	натуральні, трудові, вартісні показники ПП
За часом виміру і доцільністю результатів діяльності	потенційна, планова, фактична, фіктивна ПП
За масштабами обліку робочого часу	річна, квартальна, місячна, денна ПП; середні показники: середньоденна, середньогодинна ПП
За обліком витрат праці певної категорії працівників	продуктивність праці на одного основного робітника, одного робітника, одного працівника

ТЕМА 10. ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЛАТИ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Заробітна плата – винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівнику за виконану ним роботу.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» *заробітна плата* – це винагорода обчислена як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або вповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

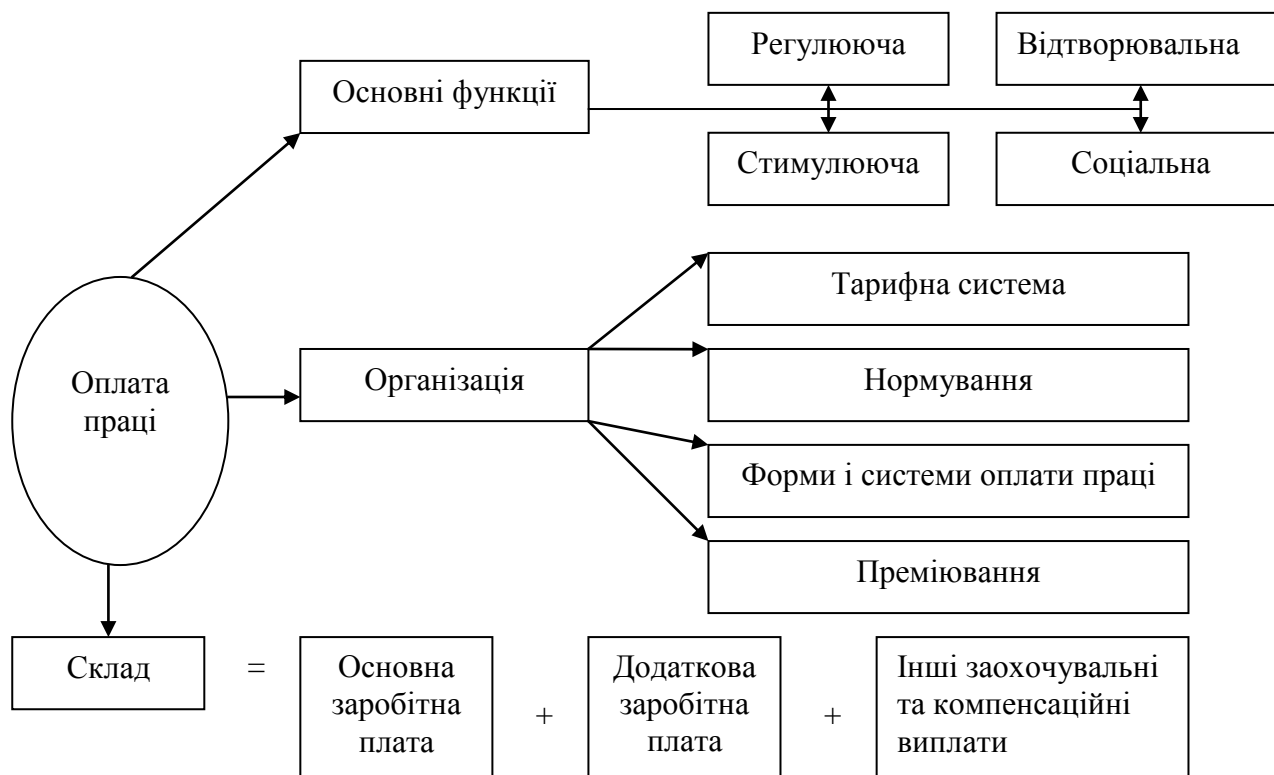

Рис. 10.1. Основні функції, організація та склад оплати праці на підприємстві

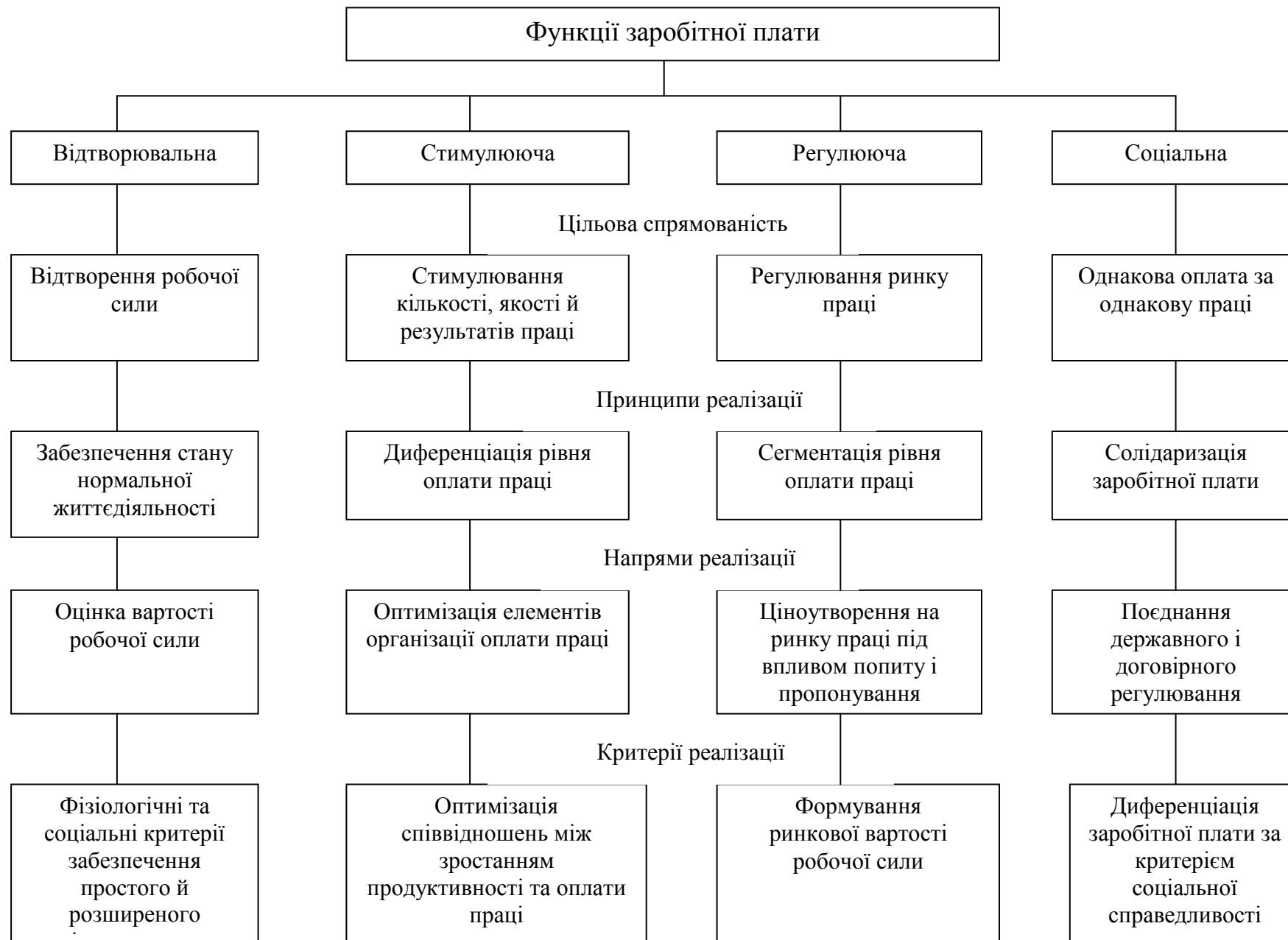

Рис. 10.2. Функції заробітної плати та механізм її реалізації

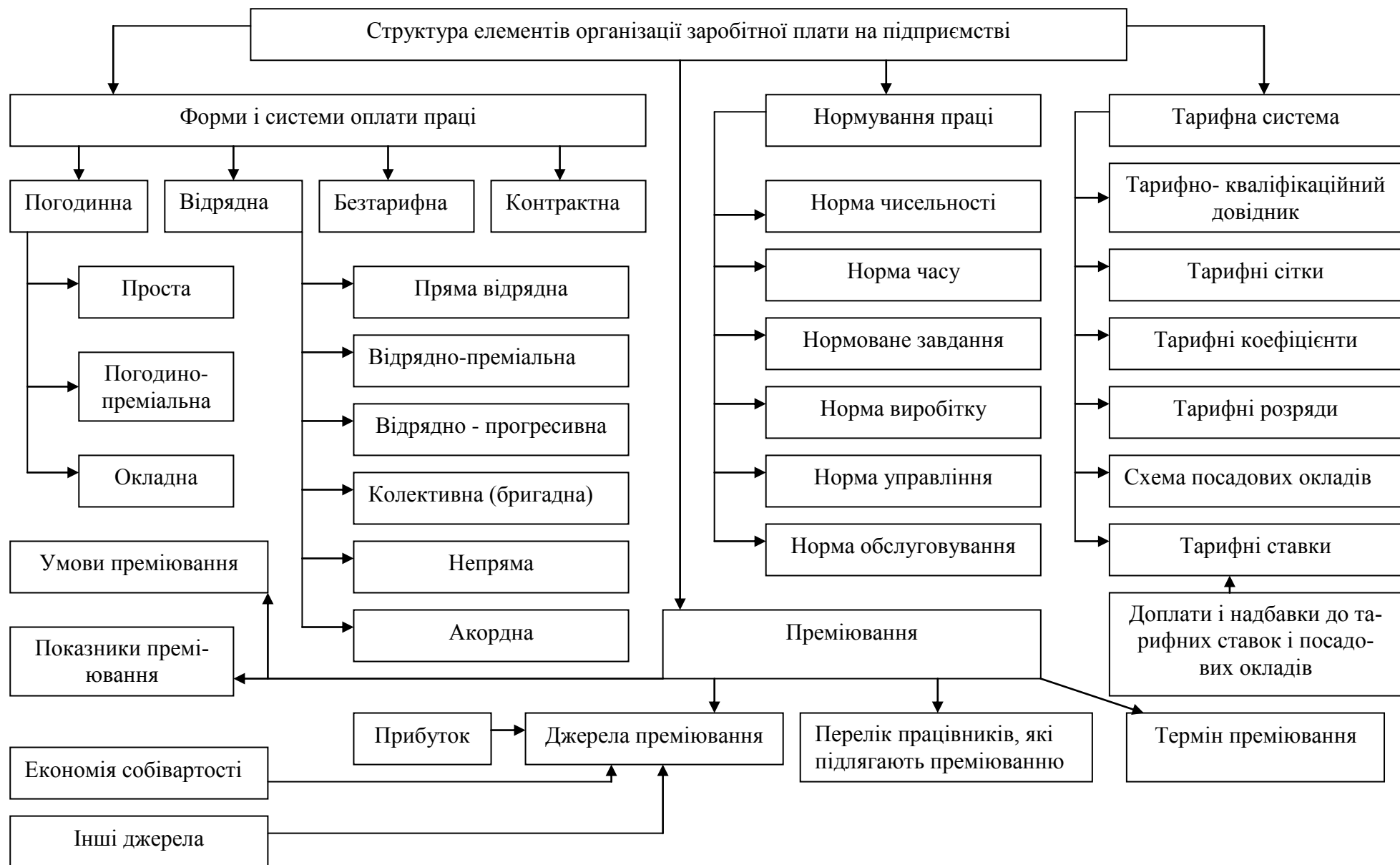

Рис. 10.3. Структура елементів організації заробітної плати на підприємстві

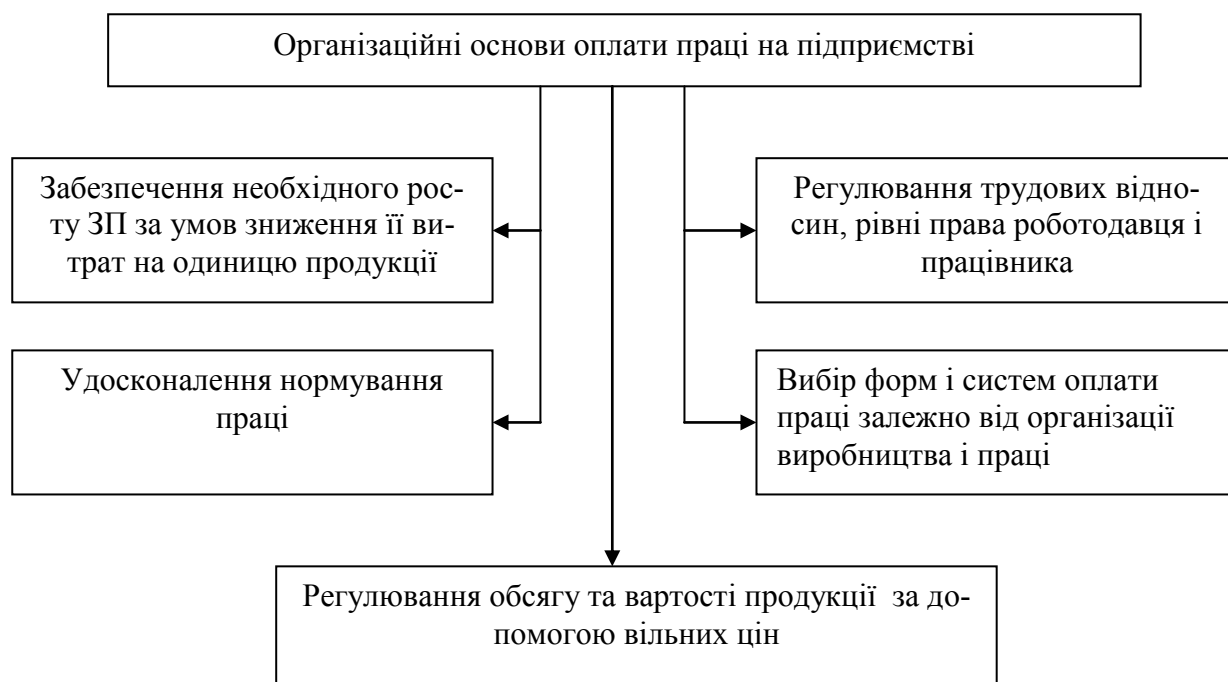

Рис. 10.4. Організаційні основи оплати праці на підприємстві

Таблиця 10.1

Організація тарифної системи

Основні елементи системи	Призначення елементів
Тарифно-кваліфікаційні довідники	Збірник нормативних документів, що містять характеристики робіт (професій) залежно від складності і кваліфікаційні вимоги до їх виконавців
Тарифні сітки	Шкала кваліфікаційних розрядів і відповідних їм тарифних коефіцієнтів, які встановлюють відносну залежність між рівнем оплати праці персоналу різної кваліфікації
Тарифні коефіцієнти	Застосовуються в тарифних сітках; для працівників найнижчої кваліфікації коефіцієнт дорівнює одиниці
Тарифні ставки	Установлюють грошовий рівень оплати праці; для працюючих найнижчої кваліфікації ставка не може бути меншою від мінімальної заробітної плати

Порівняльна характеристика форм оплати праці на підприємствах

Ознаки порівняння	Відрядна форма оплати	Погодинна форма оплати
Переваги	має суттєве мотивуюче значення – працівники бачать зв'язок між власними зусиллями і заробітком	цінується людьми, які прагнуть стабільності; проста для використання менеджерами
Недоліки	складна для використання, потребує значних витрат на організацію нормування	не спонукає підвищувати якість і продуктивність праці
Сфера застосування	при необхідності забезпечити зростання обсягів виробництва за незмінних технологій, підпорядкованих працівникам	коли обсяг і темп роботи не залежать від виконавців

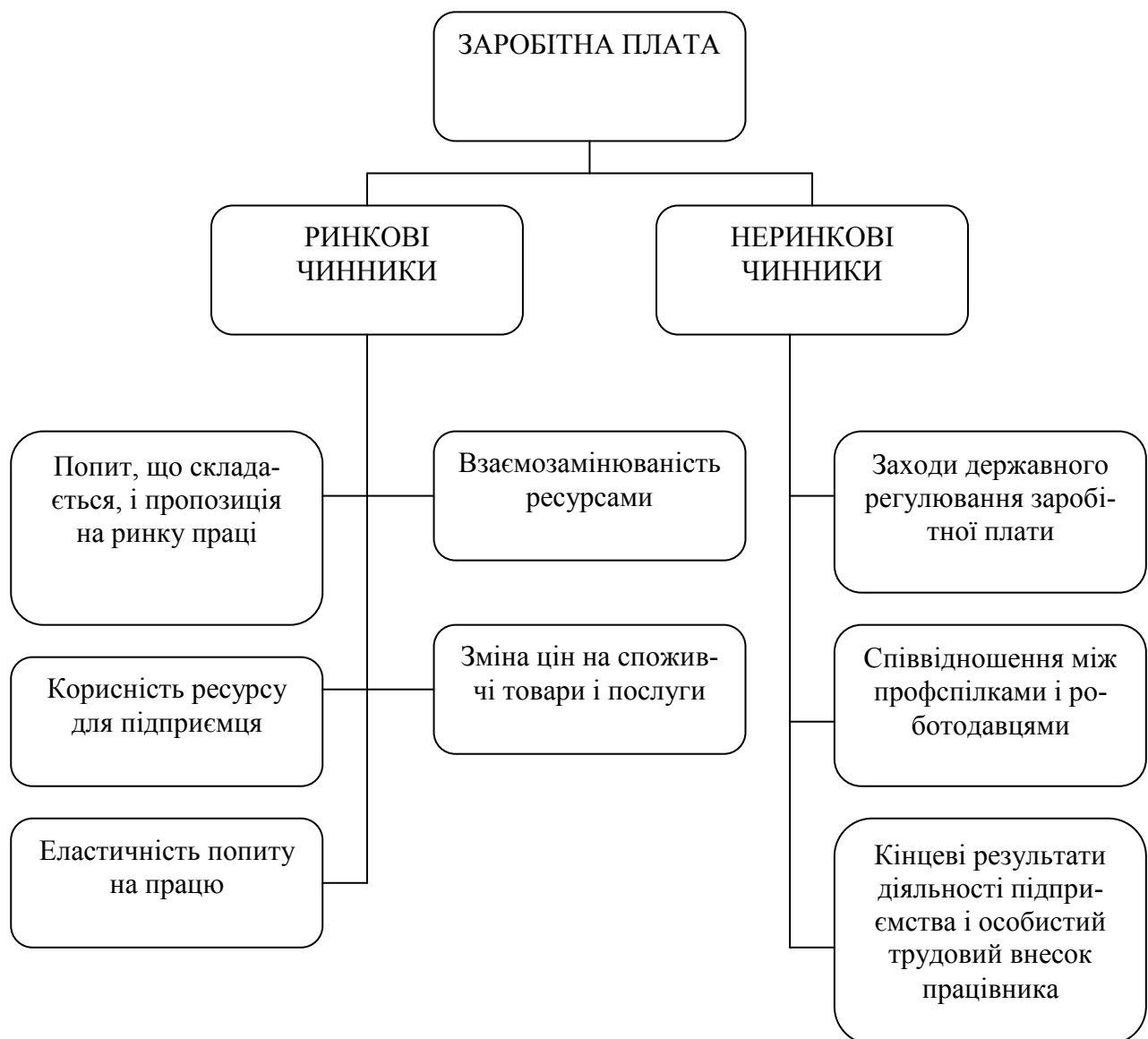

Рис. 10.5. Чинники формування заробітної плати на підприємстві

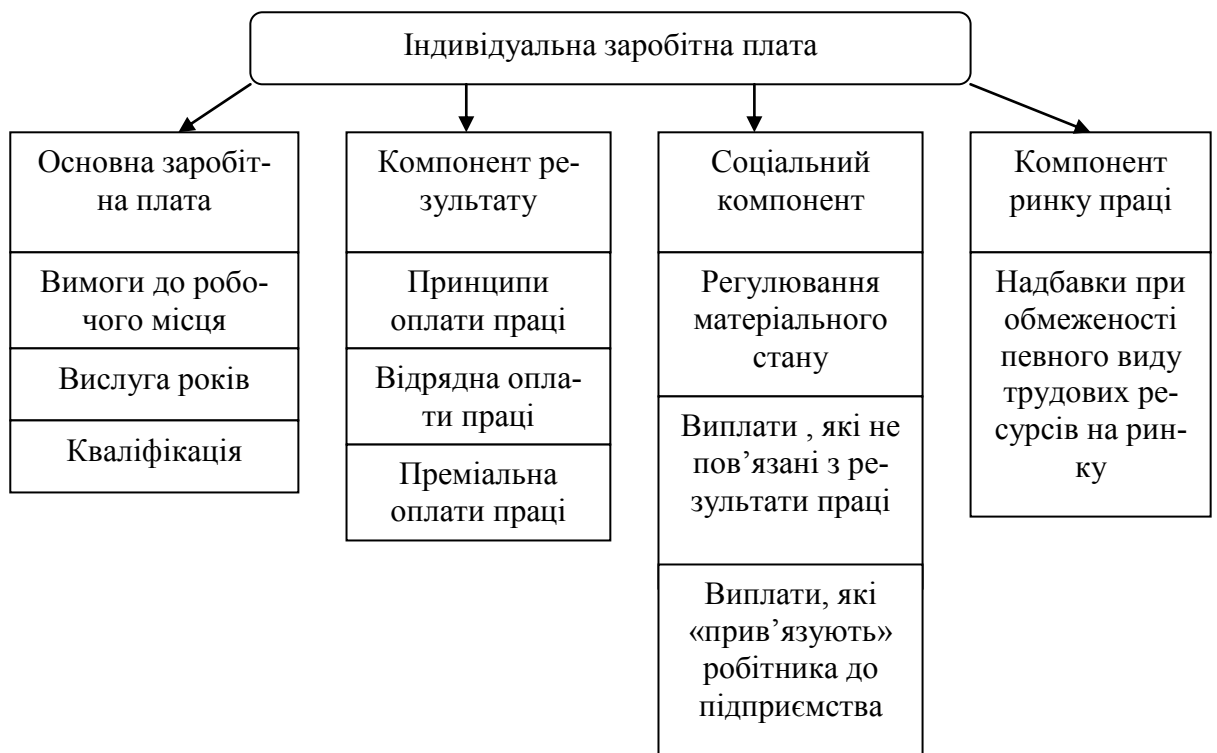

Рис. 10.6. Компоненти системи оплати праці підприємства

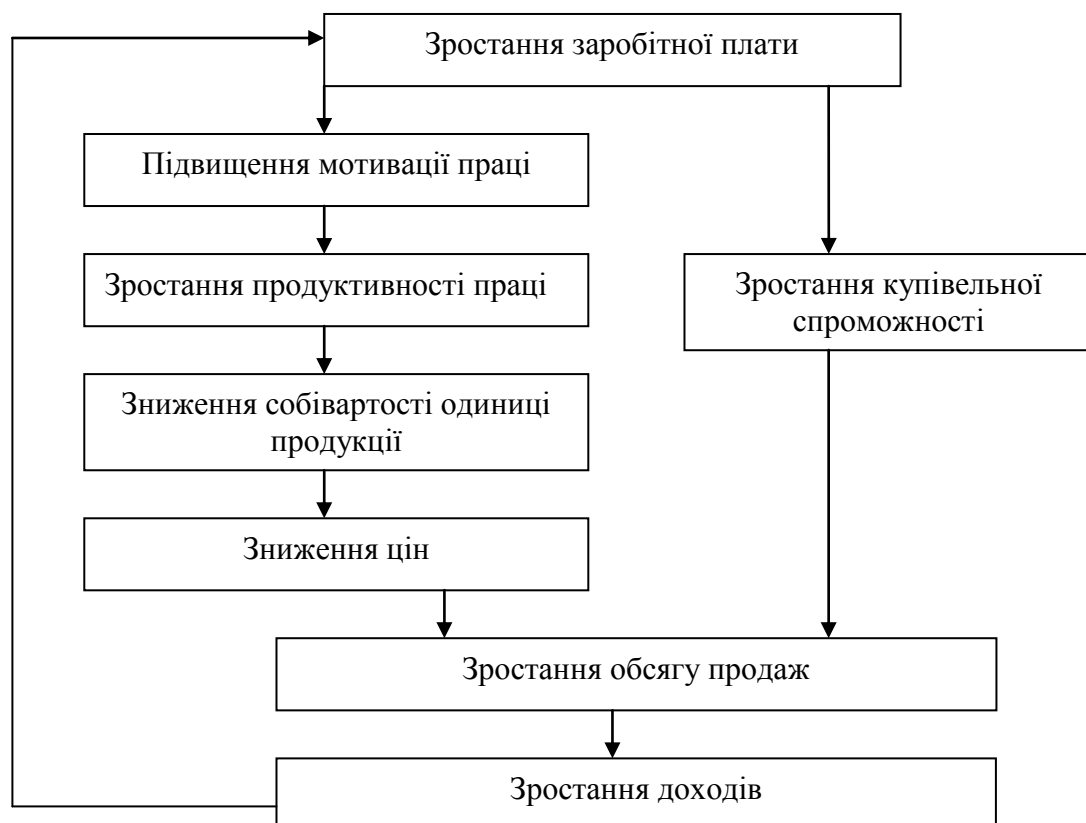

Рис. 10.7. Взаємозв'язок заробітної плати, ефективності виробництва та доходів

Рис. 10.8. Організація заробітної плати за умов ринкової економіки

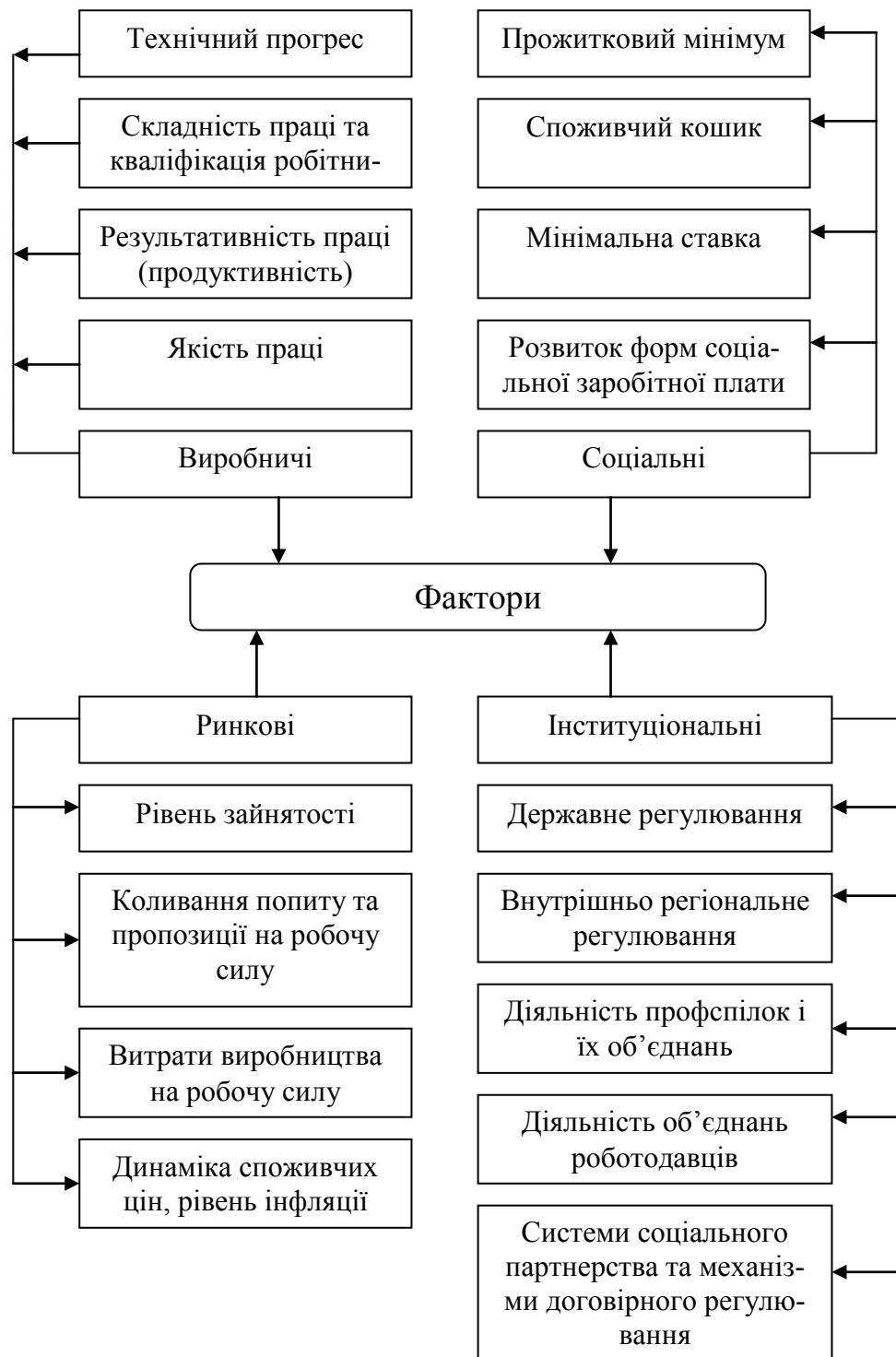

Рис. 10.9. Класифікація факторів, які формують рівень заробітної плати

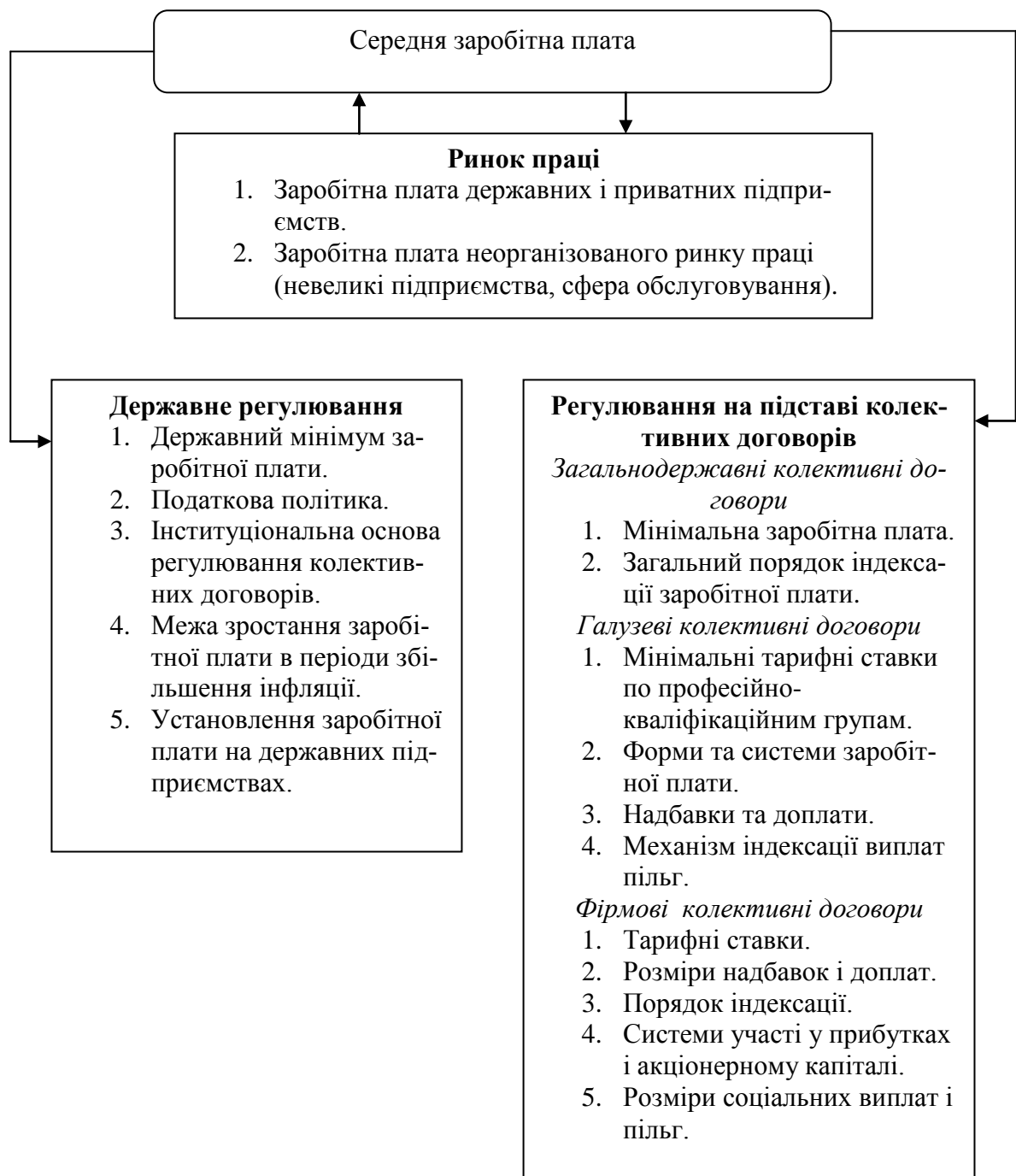

Рис. 10.10. Модель установаження та регулювання заробітної плати

Рис. 10.11. Механізм заробітної плати та її регулювання

ЛІТЕРАТУРА

Законодавча база

1. Конституція України. – К.: Школа, 2002. – 48 с.
2. Господарський кодекс України № 436 – IV від 16.01.2003 Звід Кодексів Законів України. К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. – 800 с.
3. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Податковий кодекс України від 2.12.10 № 2756-VI: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 № 448/ 96-ВР: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Закон України «Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.92 № 2674-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Закон України «Про захист іноземних інвестицій в Україні» від 10. 09.1991. № 1540-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 01.12.98 № 284-XIV: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 23.12.93 № 3769-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Закон України «Про власність» від 07.02.1991. № 697-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.91 № 1577-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Закон України «Про іноземні інвестиції» від 13.03.1992. № 2198-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
15. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 № 3323-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
16. Закон України «Про оплату праці» від 20.04.1995 № 144/96 – ВР: <http://zakon.rada.gov.ua>.
17. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 07.03.1996. №85/96-ВР. <http://zakon.rada.gov.ua>.
18. Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 15.03.2001. №2299-III: <http://zakon.rada.gov.ua>.
19. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 23.12.93. №3770-XII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
20. Березін О.В. Економіка підприємства: навч. посіб. / О.В. Березін, Л.М. Березіна, Н.В. Бутенко. – К.: Знання, 2009. – 390 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

21. Бойчик І.М. Економіка підприємств: Навч. посіб. / Бойчик І.М., Харків П.С., Хопчан М.І., Піча Ю.В. – К.: Каравела, Львів: Новий світ – 2000, 2001. – 212 с.
22. Верхоглядова Н.І. Економіка підприємства: навч. посіб. / Н.І. Верхоглядова, Д.М. Ядранський, Н.А. Іваннікова; М-во освіти і науки України. – К.: "Видавничий дім "Професіонал", 2008. – 384 с.
23. Гетьман О.О. Економіка підприємства: Навч. посіб. / О.О. Гетьман, В.М. Шаповал. – 2-ге вид. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
24. Гиль О.О. Економіка та організація діяльності об'єднань підприємств: навч. посібник: кредитно-модульний курс / О. О. Гиль, Л. О. Гришина, П. М. Карась; М-во освіти і науки України. – Львів: Новий Світ – 2000, 2009. – 248 с.
25. Гринчуцький В.І. Економіка підприємства: навч. посіб. / В.І. Гринчуцький, Е.Т. Карапетян. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 304с.
26. Економіка підприємств: підручник / Горбонос Ф.В. [та ін.]. – Київ: Знання, 2010. – 463 с.
27. Захарченко В. І. М. Економіка підприємства: практикум (збірник задач і виробничих ситуацій). Навч. посіб. / Захарченко В. І., Меркулов М. М., Ширяєва Л. В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 144 с.
28. Іванілов О.С. Економіка підприємства. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
29. Мельник Л.Г., Корінцева О.І. Економіка підприємства: Конспект лекцій: Навч. посіб. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. – 412 с.
30. Осипов В.И. Экономика предприятия: учебник / В.И. Осипов. – Одеса: МАЯК, 2005. – 720 с.
31. Пеліхов Є.Ф. Економіка сучасного підприємства: навч.-метод. і практ. посіб. / Є. Ф. Пеліхов; М-во освіти і науки України. – К.: Хай-Тек Прес, 2009. – 344 с.
32. Примак Т.О. Економіка підприємства: Навч. посіб. — 4-те вид., стер. — К.: Вікар, 2006. – 219 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
33. Примак Т.О. Економіка підприємства: навч. посіб. – 5-те вид., стер. – К.: Вікар, 2008. – 219 с.
34. Примак Т.О. Економіка підприємства: навч. посібник / Т.О. Примак. – 5-те вид., стереотип. – К.: Вікар, 2008. – 220 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
35. Фінансово - економічний словник / [уклад. А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк]. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
36. Цигилик І.І. Ц 58 Економіка підприємства (в питаннях і відповідях). Навч. посіб./ Цигилик І.І., Бибик Я.Р., Ємбрик М.Я., Паращич В.Ф. Видання друге, перероблене та доповнене. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 216 с.
37. Швиданенко Г.О. Економіка підприємства: Підручник . – К.: КНЕУ, 2009. – 598 с.

Курс лекцій з дисципліни «Економіка підприємства»
(у визначеннях, схемах, таблицях) для студентів
II-III курсів усіх форм навчання всіх спеціальностей.
Частина I.

Укладачі: Галина Володимирівна Кошельок
Анжела Тимофіївна Никифоренко

Підписано до друку _____ Зам. _____
Формат паперу 60 X 84 1/16 Обсяг _____ авт. арк.
Тираж _____ прим. ОНЕУ, м. Одеса 82, вул. Преображенська, 8